LİSE ÖĞRENCİLERİNDE RİSKLİ DAVRANIŞLARIN

TEMEL İHTİYAÇLAR İLE İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Esra ÖĞRÜ

Eskişehir 2019

LİSE ÖĞRENCİLERİNDE RİSKLİ DAVRANIŞLARIN TEMEL İHTİYAÇLAR İLE İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ

Esra ÖĞRÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı/Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğ. Üy. Ayşen BALKAYA ÇETİN

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Aralık 2019

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAY SAYFASI

"Lise Öğrencilerinde Riskli Davranışların Temel İhtiyaçlar İle İlişkisinin İncelenmesi" başlıklı tezi .../.../2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği"nin ilgili maddeleri uyarınca, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı)	:Ayşen BALKAYA ÇETİN	.....
Üye	:Bahtiyar ERASLAN ÇAPAN	.....
Üye	:Fuad BAKİOĞLU	.....
Üye	:	.....
Üye	:	.....

.....

Enstitü Müdürü

ÖZET

LİSE ÖĞRENCİLERİNDE RİSKLİ DAVRANIŞLARIN

TEMEL İHTİYAÇLAR İLE İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ

Esra ÖĞRÜ

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı

Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aralık 2019

Danışman: Dr. Öğ. Üy. Ayşen BALKAYA ÇETİN

Ergenlik dönemi içerisinde bulunan lise öğrencileri her insanda olduğu gibi güç, ait olma, özgürlük ve eğlenme gibi bir takım temel ihtiyaçlara sahiptirler. Bu bireylerin içinde bulundukları dönem ve okul ortamına bağlı olarak bir takım riskli davranışları sergileyebildikleri de görülmektedir. Bu bağlamda lise öğrencilerinin riskli davranışları ile temel ihtiyaçları arasında bir ilişkinin olabileceği incelenmesi gereken bir konu olarak öne çıkmaktadır.

Bu araştırmada lise öğrencilerinin riskli davranışlarının çeşitli değişkenler açısından araştırılması ve temel ihtiyaçlar ile ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda 2018-2019 eğitim öğretim yılında Kütahya ilindeki çeşitli liselerde öğrenim gören 842 öğrenciye, demografik bilgi formu, Temel İhtiyaçlar Ölçeği ve Ergenlerde Riskli Davranışlar Ölçeği uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS paket programı ile analiz edilmiş. Verilerin analizinde frekans, yüzde, bağımsız gruplar t testi, tek yönlü varyans analizi, korelasyon, regresyon analizi kullanılmıştır.

Çalışma sonucunda, lise öğrencilerinin riskli davranışlarının cinsiyet, okul türü, anne baba birliktelik durumu, babanın eğitim düzeyine göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Lise öğrencilerinin riskli davranışları ile ait olma ihtiyacı arasında negatif yönde ilişki bulunmuştur. Erkek öğrencilerin riskli davranışları ile ait olma ihtiyacı arasında negatif ve özgürlük ihtiyacı arasında pozitif yönlü ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Kız öğrencilerin riskli davranışlarının ait olma ihtiyacı ile negatif, eğlence ihtiyacı ile pozitif yönlü bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Riskli davranışlar, Temel ihtiyaçlar, Lise öğrencileri.

ABSTRACT

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN HIGH SCHOOL STUDENTS 'RISKY BEHAVIOR AND BASIC NEEDS

Esra ÖĞRÜ

Department of Educational Sciences, Program of Psychological Counseling and Guidance

Anadolu University, Graduate School of Educational Sciences, December 2019

Supervisor: Dr. Öğ. Üy. Ayşen BALKAYA ÇETİN

High school students in adolescence may need some basic needs such as power, belonging, freedom and having fun. It is also seen that these individuals may exhibit some risky behaviors depending on their period and school environment. In this context, investigating the relationship between high school students' risk behaviors and their basic needs becomes an important issue.

In this study, it is aimed to investigate the risk taking behaviors of high school students in terms of various variables and basic needs. In this context, a questionnaire consisting of demographic information form, Basic Needs Scale and Risky Behavior Scale in Adolescents was applied to 842 students in various high schools in Kütahya in 2018-2019 academic year. The data obtained were analyzed with SPSS package program.

As a result of the study, it was found that risk taking behaviors of high school students differ according to gender, parental marital status, parental education level and type of shelter that they live in. It was found that there was a negative relationship between risk taking behavior and belonging need of high school students, and a positive relation between need of entertainment and freedom.

Keywords: Risky Behaviors, Basic needs, High school students.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada lise öğrencilerinde riskli davranışlar çeşitli değişkenler ve temel ihtiyaçlar açısından incelenmiştir. Çalışmam süresince desteklerini hep yanımda hissettiğim kıymetli hocam Dr. Ayşen BALKAYA ÇETİN'e, düzenlemelerde verdikleri destekler için sayın jüri üyeleri Bahtiyar ERASLAN ÇAPAN ve Fuad BAKİOĞLU'na, analizler noktasında desteğini esirgemeyen arkadaşım Ergün KARA'ya, anketlerin uygulanmasında kolaylık sağlayan Kütahya Milli Eğitim Müdürlüğü ARGE Birimi şefi Mevlüt DURAN'a ve anne yarısı gibi olan Hilal ablama, baba yarısı gibi olan Barbaros abime ve abimin sevgili eşi Zeynep'e sonsuz teşekkür ederim. Güzel dilekleri, destekleri ve varlıklarıyla bana güç veren sevgili aileme, bana yaşam enerjisi veren tüm dostlarıma da sonsuz teşekkürler.

ESRA ÖĞRÜ

Eskişehir 2019

18/12/2019

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan "bilimsel intihal tespit programı"yla tarandığını ve hiçbir şekilde "intihal içermediğini" beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

ESRA ÖĞRÜ

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BAŞLIK SAYFASI ..... **iii**
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ..... **iii**
ÖZET ..... **iii**
ABSTRACT ..... **iv**
TEŞEKKÜR ..... **v**
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
TABLOLAR DİZİNİ ..... **x**
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ ..... **xi**
1. GİRİŞ **1**
1.1. Araştırmanın Amacı **5**
1.2. Araştırmanın Önemi **6**
1.3. Varsayımlar **9**
1.4. Sınırlıklar **9**
1.5. Tanımlar **9**
2. ALANYAZIN **10**
2.1. Ergenlik ile ilgili kuramsal açıklamalar **10**
2.1.1. Ergenlik dönemini açıklayan kuramlar **12**
2.1.1.1. Hall'ın özünü yineleme kuramı **12**
2.1.1.2. Lewin'in alan kuramı **13**
2.1.1.3. Mead ve benedit'in antropolojik kuramı **14**
2.1.1.4. Coleman'ın odaksal aşama kuramı **15**
2.1.2 Ergenlik dönemini psikososyal ve bilişsel gelişim açısından açıklayan kuramlar **15**
2.1.2.1. Sigmund Freud ve Anna Freud'un psikoanalitik kuramı **15**
2.1.2.2. Erikson'un psikososyal kuramı **16**
2.1.2.3. Bandura'nın sosyal öğrenme kuramı **17**
2.1.2.4. Piaget'nin bilişsel kuramı **18**
2.1.2.5. Elkind'in ben merkezlilik kavramı **19**

Sayfa

2.2. Riskli davranışlar ile ilgili kuramsal açıklamalar 20

2.2.1. Riskli davranışlar ile ilgili yaklaşımlar 21

2.2.1.1. Biyolojik temelli yaklaşımlar 21

2.2.1.2. Sosyolojik temelli yaklaşımlar 22

2.2.1.3. Psikolojik temelli yaklaşımlar 24

2.2.1.4. Psiko-sosyal temelli yaklaşımlar 25

2.2.2. Riskli davranışların alt boyutları 27

2.2.2.1. Antisosyal davranışlar 27

2.2.2.2. Sigara kullanımı 28

2.2.2.2. Alkol ve madde kullanımı 29

2.2.2.4. İntihar 30

2.2.2.5. Beslenme alışkanlıkları 31

2.1.2.6. Okul terki 32

2.3. Temel İhtiyaçlar ile ilgili kuramsal açıklamalar 34

2.3.1. Temel ihtiyaçlar ile ilgili yaklaşımlar 35

2.4. İlgili araştırmalar 41

2.4.1. Riskli davranışlar ile ilgili araştırmalar 41

2.4.2.Temel ihtiyaçlar ile ilgili araştırmalar 47

3. YÖNTEM 50

3.1. Araştırma modeli 50

3.2. Çalışma grubu 50

3.3. Veri toplama araçları 52

3.3.1. Kişisel bilgi formu 52

3.3.2. Ergenlerde riskli davranışlar ölçeği 52

3.3.3. Temel ihtiyaçlar ölçeği 53

3.4. Verilerin toplanması 54

3.5. Verilerin çözümlenmesi 55

4. BULGULAR VE YORUM 57

4.1. Lise öğrencilerinin kişisel ve ailesel özelliklerine göre riskli davranışlarına ilişkin bulgular 57

4.2. Riskli davranışların yordayıcılarına ilişkin bulgular 65

Sayfa

5. SONUÇ,TARTIŞMA VE ÖNERİLER 72
5.1. Sonuç 73
5.2. Tartışma 73
5.3. Öneriler 82
KAYNAKÇA 85
EKLER
ÖZGEÇMİŞ

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 3.1. Katılımcıların demografik özellikleri 51
Tablo 4.2. Lise öğrencilerinin cinsiyete göre riskli davranışları……..……....57
Tablo 4.2. Lise öğrencilerinin cinsiyete göre riskli davranışların alt boyutları ……..57
Tablo 4.3. Lise öğrencilerinin sınıflarına göre riskli davranışları..... 59
Tablo 4.4. Lise öğrencilerinin okul türüne göre riskli davranışları..... 59
Tablo 4.5. Lise öğrencilerinin okul türüne göre riskli davranışlar ölçeği puanlarına ilişkin tamhane's post-hoc testi sonuçları 60
Tablo 4.6. Lise öğrencilerinin anne baba birliktelik durumuna göre riskli davranışları……...61
Tablo 4.7. Lise öğrencilerinin kardeş sayısına göre riskli davranışları..... 62
Tablo 4.8. Lise öğrencilerinin anne eğitim durumuna göre riskli davranışları..... 62
Tablo 4.9. Lise öğrencilerinin baba eğitim durumuna göre riskli davranışları..... 63
Tablo 4.10. Lise öğrencilerinin baba eğitim durumuna göre riskli davranışlar ölçeği puanlarına ilişkin tamhane's hsd post-hoc testi sonuçları..... 64
Tablo 4.11. Lise öğrencilerinin ikamet ettikleri yere göre riskli davranışları..... 64
Tablo 4.12. Lise öğrencilerinin riskli davranışları ve temel ihtiyaçları arasındaki ilişkiye yönelik korelasyon analizi 71
Tablo 4.13. Lise öğrencilerinin temel ihtiyaçlarının riskli davranışları üzerindeki yordayıcılığına ilişkin hiyerarşik regresyon analizi sonuçları . 66
Tablo 4.14. Erkek öğrencilerin riskli davranışları ve temel ihtiyaçları arasındaki ilişkiye yönelik korelasyon analizi 67
Tablo 4.15. Erkek öğrencilerin temel ihtiyaçlarının riskli davranışları üzerindeki yordayıcılığına ilişkin hiyerarşik regresyon analizi sonuçları 68
Tablo 4.16. Kız öğrencilerin riskli davranışları ve temel ihtiyaçları arasındaki ilişkiye yönelik korelasyon analizi 69
Tablo 4.17. Kız öğrencilerin temel ihtiyaçlarının riskli davranışları üzerindeki yordayıcılığına ilişkin hiyerarşik regresyon analizi sonuçları . 70

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ANOVA	: Analysis of Variance
APA	: American Psychological Association (Amerikan Psikoloji Birliği)
BM	: Birleşmiş Milletler
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization-WHO)
SPSS	: Statistiacl Package for Social Sciences
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

1. GİRİŞ

İnsanlar yaşamları boyunca çeşitli davranışlar sergilerler. Bu davranışların bazıları bireyin ve çevrenin yararına iken bazıları ise zarar verici riskli davranışlardır**.** Hangi yaşta olursa olsun insanların bir takım riskli davranışları sergiledikleri görülebilmektedir. Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi (Centers of Disease Control- CDC) Gençlik Riskli Davranış İzlem Sistemi (Youth Risk Behavior Surveillance System-YRBSS) ergenlerde ve yetişkinlerde ölüm ve hastalıklara neden olan altı türde riskli sağlık davranışının bulunduğunu vurgulamaktadır. Şiddet ve sebep olduğu problemler, riskli gebelikler ve cinsel yolla bulaşan hastalıklar, alkol ve diğer maddelerin kullanılması, dengesiz beslenme ve hareketsizlik, sigara içme, gibi davranışlar CDC-YRBSS tarafından öncelikli olarak tanımlanan riskli davranışlar kapsamındadır (CDC, 2018). Dünya Sağlık Örgütü Global Sağlık Riskleri Raporunda küresel düzeyde meydana gelen toplam ölümlerin %44'ünün risk faktörlerinden kaynaklandığını, sigara kullanımı, yüksek kan basıncı, fiziksel aktivite yetersizliği ve obezite ile yüksek kan glikoz düzeyinin dünyadaki beş ölüm riski arasında olduğu vurgulanmaktadır (WHO, 2016).

Çocukluk döneminin sona ermesiyle başlayan, fizyolojik açıdan erişkinlik elde edinceye dek geçen süreçte gerçekleşen gelişim dönemi, ergenlik olarak adlandırılmaktadır (Koç, 2004). Ergenlik dönemi, hızlı biyolojik değişim doğrultusunda psikososyal olgunlaşma ve duygusal dalgalanmaların gerçekleştiği, sosyokültürel gelişim bakımından da büyük önem arz eden bir evredir (Aras vd., 2007). Bu evrede yoğun olarak rastlanan riskli davranışlar, bir tür bağımsızlık ve özgüven edinim gayretinin yansımaları durumundadır. Hormonal değişikliklerin etkisiyle, kendi kimliğini kişiliğini bulma, özgürlük arayışı, okul ve aile denetimine başkaldırı sıkça rastlanan davranışlardır.

Bireylerin fiziksel, duygusal ve sosyal pek çok değişikliği kısa sürede ve bir arada yaşadığı ergenlik dönemi, pek çok istenmeyen ve riskli olabilecek davranışı da beraberinde getirebilmektedir (Alikaşifoğlu, 2005, s.193). Aynı zamanda ergenlik çağı, bireylerin erken çocukluk döneminden sonra, yaşlılık dönemine kadar geçen sürede, sağlık açısından en fazla tehdit altında oldukları bir evre olması nedeniyle dikkatle ele alınması gereken bir dönemdir (Burt, 2002, s.150). Ergenlik döneminde bireylerin sergiledikleri riskli davranışların kendisine ve çevresine geri dönüşü olmayabilecek zararlar verebileceği bilinmektedir. Bu davranışlar bireyin yaşamının geri kalanında olumsuz bir sürece neden olabilecek yaralanma, intihar, istenmeyen gebelik ve kronik hastalıklar gibi sonuçları doğurabilmektedir (Burstein, 2016, s.935; WHO, 2018).

Dünya Sağlık Örgütü verileri incelendiğinde yıllık olarak 1.3 milyon 10-19 yaş arasında olan ergenin intihar girişimi, çeşitli kazalar, şiddet ve şiddet ile ilişkili durumlar, riskli gebelik ile ilişkili komplikasyonlar ve önlenebilen pek çok hastalık sebebi ile yaşamlarını kaybettikleri görülmektedir (WHO, 2016).Türkiye'de 2016 yılında yayınlanan Türkiye Sağlık İstatistikleri Yıllığında 10-19 yaş aralığında ilk kez sigara kullanma düzeyinin %70.9, alkol kullananlarda ilk kez alkol alma düzeyinin %62.8 olduğu, 15 yaş üzerinde olan bireylerin %34.3'ünün fazla kilolu olduğu, %19.6'sının ise obez olduğu ifade edilmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2017). Türkiye'de ergenler üzerinde yapılan ve ergenlerin riskli sağlık davranışlarının incelendiği çalışmalarda, özellikle fiziksel aktivite ve beslenmeyle alakalı riskli davranış puanlarının ortalamalarının yüksek olduğu tespit edilmiştir (Eneçcan, Şahin, Erdal, Aktürk ve Kara, 2011; Kalkım ve Toraman, 2014;Tümer ve Şahin, 2011). Bu rakamlar ergenlik döneminde olan bireylerin yüksek düzeyde bir takım riskli davranışı gösterdiğini ifade etmektedir. Riskli davranışlarda yaşanan artış toplumsal düzeydeki eğitim yetersizliği ve doğuşta beklenen yaşam süresinin kısalığı ile yakından ilişkilidir. Toplum tarafından riskli davranışların benimsenmesi ve önemsenmemesi bu davranışların özellikle ergenlerde görülme sebeplerinden biridir. Özellikle ergenlerde görülen riskli davranışlara engel olmak amacıyla toplumsal önleme ve koruma programlarının olmaması halinde çeşitli çevresel ve biyolojik unsurlar da bu davranışlar üzerinde etkili olarak sorun daha da derin hale gelmektedir (Sawyer Afifi, Bearinger, Blakemore, Dick, Ezeh and Patton 2012, s.1637). Kısaca ergenlik döneminde riskli davranışların yüksek düzeyde olduğu ve bunun toplumsal bir sorun olduğu görülmektedir.

Ergenlik döneminde riskli davranışların sergilenmesi bu dönemde hızlı değişimlerle ilişkili olabilir. Çocukluktan erişkinliğe geçiş evresi şeklinde görülen adolesan dönemi (10-19 yaş) boyunca; cinsel, bilişsel, sosyal, psikolojik ve fiziksel değişimler gerçekleşmektedir (Özcebe, 2008). Ergenlik dönemi bireylerin yetişkinliğe geçiş aşaması olarak zor bir süreç olarak yaşanabilmektedir. Bu süreç ergen bireylerin içinde bulundukları psikolojik, biyolojik ve sosyal durumların etkisine göre olumsuz veya olumlu şekilde gerçekleşebilmektedir (Pekcan, 2012). Ergenler bu dönemde çok hızlı bir biçimde gerçekleşen psikososyal ve fiziksel değişimlere uyum sağlama konusunda güçlük yaşayabilmektedir. Bu durum ergenlerin davranışlarını da olumsuz bir şekilde etkileyebilmektedir. Bu bağlamda bu bireylerin kendilerini ispatlamak amacıyla bir takım riskli davranışları sergileyebildikleri bilinmektedir (Özcebe, 2010, s.1611).

Ergenlik döneminde bireyler yetersiz fiziksel aktivite, dengesiz ve yetersiz beslenme, istemli ya da istemsiz bir şekilde yaralanmaya sebep olma (alkollü araç kullanma, kavgalara karışma, silah taşıma vb.), madde ve alkol kullanımı, istenmeyen gebelik ve cinsel yolla bulaşan hastalıkları getiren güvensiz cinsel birliktelik gibi bir çok olumsuz riskli davranışları sergileyebilmektedir (Brener, Kann, Shanklin, Kinchen, Eaton, Hawkins, ve Flint, 2013; Özcebe, 2010, s.1612; Zamboanga, Carlo, ve Raffaelli, 2004,s. 259). Bu davranışlar ergen bireylerin gerek kendilerine ve gerekse çevresindeki kişilere zarar verebilmektedir. Ayrıca bu davranışlar ergen bireylerin gelecek yaşamlarına olumsuz anlamda yansıyabilmektedir (Alikaşifoğlu, 2008, s.57). Ergenlik döneminin özellikleri dışında psikolojik ihtiyaçlar da riskli davranışları etkileyen etmenler arasında yer almaktadır.

Glasser (1998) tarafından geliştirilmiş olan Gerçeklik Terapisinin kuramsal anlamda temeli olan Seçim Kuramı bireylerin bütün davranışlarının genetik yapılarında yazılı bulunan temel ihtiyaçlardan bir ya da daha fazlasını tatmin etmeye dönük süreklilik arz eden bir gayret olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda sergilenen davranışın bireyin kendisi dışında bir durumdan ya da başka bir bireyden kaynaklanmadığı ifade edilmektedir (Glasser, 2005). Bu nedenle ergenlerin tüm davranışlarında olduğu gibi riskli davranışlarında temel ihtiyaçların tatmin edilmeye çalışıldığı ifade edilebilir. Özellikle temel ihtiyaçlarının anlaşılamaması ve giderilmemesi ergenin ve dolaylı olarak ergen ebeveynlerinin yaşamında krize neden olabilmektedir. Çünkü bireyleri harekete geçiren motive eden önemli bir unsur olarak temel ihtiyaçların insanların davranışlarını şekillendirdiği bilinmektedir. Temel ihtiyaçların giderilmemesi durumunda ise henüz yeterli olgunluğa sahip olmayan ergen bireylerin sağlıklı olmayan yollarla ihtiyaçlarını gidermeleri sık görülen durumlardandır. Ayrıca ergenlik, insanların sağlıkları ve refahları açısından onları risk altına sokan davranışlarda bulunmalarının muhtemel olduğu bir dönemdir (Steinberg, 2008). Bu da zaman zaman riskli durumlarla karşılaştıkları ve hayatlarını büyük ölçüde etkileyebilen olumsuz davranışlar sergilemelerine neden olabilmektedir. Glasser (2000a), bireylerin genetik kodlarına işlenmiş ve tüm yaşamı boyunca bireyi harekete geçiren, yönlendiren hayatta kalma, sevgi ve ait olma, güç, özgürlük ve eğlence olmak üzere beş temel gereksinime sahip olduğunu belirtmiştir. Bireylerin içinde yaşamak istedikleri ve genel olarak temel ihtiyaçlarından oluşan ideal dünyalarına "kalite dünyası" ismini vermiş ve bu dünyanın tamamen gereksinimlerinden oluştuğunu belirtmiştir (Wubbolding, 2011). Böylece bireyler temel ihtiyaçlarını

gidermek üzere bir dünya kurmakta ve bu ihtiyaçlarına yönelik seçimler yapmaktadır (Glasser, 2000b). Bu anlamda ergen bireylerin anlaşılması onların kalite dünyasının ve temel ihtiyaçlarının anlaşılması ile mümkün olabilir.

Literatürde ergenlerin riskli davranışları ile temel ihtiyaçları arasındaki ilişkiyi inceleyen çok az sayıda çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Ancak riskli davranışların demografik açıdan değerlendirildiği birçok çalışmanın yapılmış olduğu görülmektedir. Öngören, Sarıefe ve Balcı (2017) ergenlerde riskli davranışları demografik bazı değişkenlere göre irdelemiştir. Araştırmada lise öğrencilerinin riskli davranışlarını demografik açıdan değerlendirmiş ve sigara kullanımı, anti sosyal davranışlar, intihar eğilimi, alkol kullanımı, okul terki, beslenme alışkanlıkları ve madde kullanım riskleri değerlendirilmiştir. Genel olarak cinsiyeti erkek olan ve yaşça büyük, akademik olarak başarısız öğrenciler ile gelir seviyesi yüksek ailelere sahip öğrenciler arasında, anti sosyal davranışlar, sigara kullanımı, alkol kullanımı, beslenme alışkanlıkları ve madde kullanım riskleri bulunmaktadır. Bununla birlikte intihar eğiliminin kadınlarda, okul terki riskinin ise alt gelir grubunda olduğu tespit edilmiştir. Riskli davranışları demografik açıdan inceleyen bir diğer araştırmada (Viner, Ozer, Denny, Marmot, Resnick, Fatusi ve Currie, 2012), ergenlerin riskli davranışlarına yönelik yapmış oldukları çalışmada erken yaşta (11 yaş) erkek cinsiyet, madde kullanma, sigaraya başlama, etnik köken ve düşük akademik performans gibi unsurların 16 yaşında olan bir ergende 16 riskli davranışın %51.2'sini açıkladığını ortaya koymuşlardır. Diğer taraftan, riskli /sağlıksız davranışların erkek, yaşı büyük ve eğitim düzeyi yetersiz olan ergenlerde daha çok rastlandığı ifade edilmiştir.

Ergenlerde riskli davranışları ergenlerin kişilik özellikleri ile açıklayan bir başka çalışmada ise ergenlerin sosyal ilişki unsurlarının aracılık rolü ele alınmıştır. Çalışmada ergenlerin kendilerini ait hissettikleri, kabul gördükleri sosyal ilişkilerinin ve kişilik özelliklerinin riskli davranışlar üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir (Sandıkçı 2018). Riskli davranışların yirmi yaşlarına doğru kayda değer biçimde arttığı, bu artışın kızlara kıyasla erkeklerde daha çok gerçekleştiği, şiddet eğiliminin ileri yaşlarda azaldığı fakat riskli cinsel davranışlarda artış yaşandığı tespit edilmiştir. Ayrıca kızların 14-18 yaş arasında riskli cinsel davranış ve alkol kullanma oranlarının erkeklere kıyasla daha yüksek olduğu ve 20 yaşın üzerindeki erkek ve kızların riskli davranışlarının birbirine benzemekte olduğu saptanmıştır (Mahalik, Levine Coley, McPherran Lombardi, Doyle Lynch, Markowitz ve Jaffee, 2013).

Riskli durumlarla ilişkisi olabilecek cinsiyet, yaş, okul türü, ikamet edilen yer ve anne baba birliktelik durumu, kardeş sayısı, anne baba eğitim durumu gibi demografik özelliklerin incelenmesi ergenlerin riskli davranışlarını anlamak için önemlidir. İlgili demografik değişkenlerle yapılan araştırmalara bakıldığında, erkek öğrencilerin kız öğrencilere kıyasla riskli davranışları daha fazla sergilediklerine yönelik bulgulara ulaşıldığı görülmektedir (Arslan, 2012; Karayağız Muslu ve Aygün, 2017; Çöplü ve Şimşek, 2018; Huebner vd., 2003; Haghdoost vd., 2014; Köklü, 2019; Özkan vd., 2018; Tuzgöl-Dost ve Keklik 2014; Sohrabivafa vd., 2017; Uludağlı ve Sayıl, 2009). Aynı zamanda yaşın risk almada etkili olduğunu gösteren araştırmalar mevcuttur (Gülgez ve Kısaç, 2014; Zimmermann, 2010). Bir diğer demografik değişken olan okul türünün riskli davranışlar ile ilişkili olduğunu gösteren araştırmalar da vardır (Danış, 2019; Karahan, 2012; Şimşek ve Çöplü, 2018). Ebeveynleri boşanmış olan ergenlerin de gerek sigara ve alkol ve gerekse madde kullanımı konusunda risklere daha açık olduğu tespit edilmiştir (Alikaşifoğlu vd., 2004; Greydanus ve Pater, 2003).

Kardeş sayısı ile ilgili yapılan çalışmalarda da çeşitli sonuçlar tespit edilmiştir. Karayağız Muslu ve Aygün (2017) çalışmasında kardeş sayısı dört ve daha çok olan ergen bireylerin kardeş sayısı tek olanlara kıyasla daha riskli davranış sergileme eğiliminin olduğunu tespit etmiştir. Bir diğer yandan Goetting (1986) kardeş sahibi olmanın koruyucu bir faktör olabileceğini dile getirmiştir. Bu araştırmalar sonucunda kardeş sayısının riskli davranışlar üzerinde etkili olabileceği düşünülmüş ve araştırmaya dâhil edilmiştir. Karayağız-Muslu ve Aygün (2017) ve Haghdoost vd. (2014) anne baba eğitim ve gelir düzeyi yükseldikçe riskli davranışın arttığı tespit edilmiştir. Bu araştırmalar sonucunda ilgili demografik değişkenlerin araştırmaya dâhil edilmesi riskli davranışların ve temel ihtiyaçlarla ilişkişsinin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Aynı zamanda riskli davranışların temel ihtiyaçlar ile ilişkisini incelemek ergenlerin riskli durumlardan olumsuz etkilenmesini engellemek ve geleceğe umutla bakmak için yetişen nesillerin sağlıklı bir gelişim göstermesi büyük önem taşımaktadır. Bu anlamda henüz yetişme çağında olan ergen bireylerin gelişimlerini etkileyen temel ihtiyaçları ve riskli davranışları incelemek bu çağdaki bireyleri anlamayı kolaylaştıracaktır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada lise öğrencilerinin riskli davranışlarının çeşitli değişkenler açısından araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla, riskli davranışlarla ilişkisi

incelenebilecek demografik değişkenler olarak cinsiyet, yaş, okul türü, ikamet edilen yer ve anne baba birliktelik durumu, kardeş sayısı, anne baba eğitim durumu ve temel ihtiyaçlar değişkeni tercih edilmiş ve bu değişkenlerin lise öğrencilerinde riskli davranışlarını ne düzeyde yordadığı incelenmiştir.

Araştırmada lise öğrencilerinin riskli davranışlarının; cinsiyete, sınıfa, okul türüne, kardeş sayısına, anne-baba birliktelik durumuna, anne-baba eğitim durumuna, ikamet edilen yere göre farklılaşıp farklılaşmadığı ve temel ihtiyaçların riskli davranışları yordayıp yordamadığı incelenmiştir. Bu araştırmada belirlenen temel amaç kapsamında incelenen değişkenlere bağlı olarak ele alınan alt amaçlar aşağıda ifade edildiği gibidir:

Araştırmanın Alt Amaçları

1. Riskli davranışların demografik değişkenlere göre incelenmesine yönelik sorular

1.1. Lise öğrencilerinin riskli davranışları cinsiyete, sınıfa, okul türüne, kardeş sayısı, anne baba eğitim durumu, anne babanın birliktelik durum, ikamet edilen yere göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

1.2. Lise öğrencilerinin cinsiyete göre hangi riskli davranışlarının alt boyutlarını göstermektedir?

2. Riskli davranışların yordayıcılarına ilişkin sorular

2.1. Genel olarak lise öğrencilerinin temel ihtiyaçları (güç, özgürlük, ait olma-sevgi, eğlence) riskli davranışlarını anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?

2.2. Erkek lise öğrencilerinin temel ihtiyaçları (güç, özgürlük, ait olma-sevgi, eğlence) riskli davranışlarını anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?

2.3. Kız lise öğrencilerinin temel ihtiyaçları (güç, özgürlük, ait olma-sevgi, eğlence) riskli davranışlarnı anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?

1.2. Araştırmanın Önemi

Riskli davranışların doğru bir yaklaşım ile önlenebileceği bilinmektedir. Bu yüzden ergenlik dönemindeki riskli davranışların detaylı bir şekilde incelenmesi bu dönem için geliştirilecek önlemler açısından önem arz etmektedir

Riskli davranışlar beraberinde şiddet gibi sorunları da getirebilmektedir. Ülkemizde de lise çağında bulunan gençlerin arasında riskli davranışlara bağlı olarak şiddet olaylarında ciddi anlamda artışın olduğu da bir gerçektir. Öğrencilerin gerek diğer öğrencilere ve gerekse öğretmenlerine ya da diğer bireylere çeşitli şekillerde şiddet uyguladığı görülmektedir. Şiddet vakalarının sözel, cinsel, psikolojik ve gasp gibi

ergenlerin riskli davranışlarının devamı şeklinde gerçekleştiği görülmektedir (Tatlıoğlu, 2018, s.71). Ergenlerin uyguladığı şiddet, riskli davranışlarının bir uzantısı olabilmektedir. Ergenlerin bu davranışları genellikle duygularını kontrol etmede yaşadıkları sorunlardan meydana gelebilmektedir. Ergenler şiddeti bazen güçlü görünme ve saygınlık kazanma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için sergileyebilmektedirler. Ancak aksine şiddet içeren riskli davranışlar ergenlerin yalnız ve sevilmeyen kişiler haline gelmesine neden olmaktadır (Denmark, Krauss, Wesner, Midlarsky ve Gielen 2005, s.48). Ergenlerin özellikle okul ortamında ait olma ihtiyacına bağlı olarak popüler olma gereği duydukları görülmektedir. Buna bağlı olarak arkadaşları arasında lider olmaya çalışan, güç elde etmek isteyen ve önemli bir konumda olmayı amaçlayan ergenler riskli davranışlara yönelebilmektedir (Cowie, 2000, s.86). Bu noktada şiddet içeren riskli davranışların ergenlerin ait olma, sevilme gibi bir takım gereksinimleri ile yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Özellikle son yıllarda gerek ülkemizde ve gerekse dünyada artan ergen şiddetinin sebeplerinin anlaşılmasında ergenlerin riskli davranışlarının incelenmesinin önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Ergenlerin karşılaştığı önemli bir sorun da okul terkidir. Okul terkini açıklayan kuramlar incelendiğinde, öğrencinin kendini okula ait- bağlı hissetmemesi, okul ve eğitim hayatından uzak riskli davranışları olan arkadaş çevresine sahip olmaları, yetersiz aile desteği ve sosyal destek, ailenin öğrencinin temel ihtiyaçlarını gideremeyecek durumda olması öğrencilerin okul terki ve evden kaçma, çetelere katılma ve benzeri riskli davranışlarında önemli etkenler olarak değerlendirilmektedir.

Ergenlerde riskli davranışlar ABD gibi gelişmiş ülkelerde ciddiyetle ve düzenli olarak incelendiği bilinmekte, ülkemizde ise sıklık açısından daha az düzeyde yapıldığı görülmektedir (Aras vd, 2007; Can, 2007; Ercan, 2001; Gülgez, 2014; Kara ve Hatun, 2003). Bu açıdan ergenlerde riskli davranışların incelenmesi literatüre yapılacak katkı açısından da önemli olacaktır. Bu nedenle lise döneminde bulunan ergenlerin riskli davranışlar sergilemesi sonucunda yaşadığı güçlüklerin azaltılması, bu kapsamda ruh sağlığını destekleyici yardım hizmetlerinin planlanabilmesi, riskli davranışların doğasının anlaşılması açısından bu çalışmanın önemli olduğu görülmektedir.

Ergen bireylerin temel ihtiyaçlarının ve bu bireylerin riskli davranışların anlaşılması bu bireylerin risk içerebilecek davranışlarının yordanmasını kolaylaştıracaktır ve böylece geleceğe sağlıklı bir neslin yetişmesi için önemli adımlar atılabilecektir. Bu nedenle ergenlik döneminin anlaşılması önemlidir. Bu türdeki çalışmaların daha fazla

gerçekleştirilmesi ruh sağlığı alanında çalışan profesyonellerin ergenlerin riskli davranışını daha iyi analiz etmelerine ve uygun yaklaşımları geliştirmelerine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Araştırmada elde edilen veriler doğrultusunda ergenlerin riskli davranışlarına yönelik aileleri ve öğrencileri bilgilendirici ve bilinç kazanmalarına imkân tanıyabilecek eğitimler verilebilir.

Okul yönetiminin ve öğretmenlerin okul psikolojik danışmanları tarafından öğrencilerin temel ihtiyaçlarının eksikliğinin riskli davranışlara sebep olabileceği bilgilendirilmesi öğretmen eğitimlerinin yapılması ile daha sağlıklı bir okul iklimi oluşmasını ve öğrencilerin risklerden uzak daha sağlıklı bir gelişim göstermeleri adına büyük önem taşımaktadır. Araştırmanın sonuçları doğrultusunda sağlıklı okul iklimi oluşturma konusunda önemli verilere ulaşılacağı düşünülmektedir.

Ayrıca araştırma sonuçları, okul psikolojik danışmanlarının, öğrenciler, aileler ve öğretmenler arasındaki ilişkileri geliştirmek için akranlar ve psikoeğitim programları için grup rehberliği programları oluşturmaları açısından yararlı olabilir. Okul yönetimi olarak öğrencilerin okula ait olma ihtiyacına cevap verebilecek etkinliklere önem vermesi öğrencinin kendini okula ait hissetmesini sağlayabilir. Böylece öğrencilerin riskli davranışlardan uzaklaşması kolaylaştırabilir. Bu nedenle çalışma sonuçları okul yönetimi ve okul personelleri ve aileler için de önem taşımaktadır.

Araştırmada elde edilen bulguların bireylerin riskli davranışlarını azaltmaya ve temel ihtiyaçlarının giderilip iyilik halini geliştirmeye yönelik hazırlanacak müdahale programları ve araştırmalar konusunda alan yazına ışık tutacağı düşünülmektedir. Ayrıca ergenlerin güçlü olma, hayatta kalma, ait olma, eğlenme, özgür olma gibi temel ihtiyaçlarının riskli davranışları ile ilişkisinin incelenmesi literatüre özgün bir katkı sağlayacağından bu çalışmanın önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada riskli davranışlara yol açabilecek temel ihtiyaçlar kuramsal açıklamalar ve görgül araştırmalar çerçevesinde incelenmiş ve ergenlerde riskli davranışların temel ihtiyaçlar ile olan ilişkisine bakılmıştır. Bu çalışma için temel ihtiyaçlar; ait olma (bağlılık ve sevme-sevilme), özgürlük, güç ve eğlence olmak üzere dört temel ihtiyacı kapsamaktadır. Bir diğer değişken olarak riskli davranışlar; anti-sosyal davranışlar, sigara kullanımı, beslenme alışkanlıkları ve okul terki olmak üzere 5 riskli davranışı kapsamaktadır.

1.3. Varsayımlar

Bu araştırmada aşağıdaki varsayımlar kabul edilmiştir.

1. Lise öğrencilerinin riskli davranışlar na ve temel ihtiyaçlarına ilişkin yanıtları gerçek düşüncelerini yansıtmaktadır.
2. Lise öğrencilerinin kişisel bilgi formundaki sorulara ilişkin verdikleri bilgiler gerçeği yansıtmaktadır.
3. Öğrencilerin Google Form aracılığıyla internet üzerinden toplanan verilerdeki ölçekleri gönüllü olarak doldurdukları varsayılmıştır.

1.4. Sınırlıklar

Bu araştırmada aşağıda ifade edilen sınırlılıklar göz önünde bulundurulmalıdır.

1. Araştırma sonucunda elde edilecek olan bulguların genellenebilirliği, araştırmaya dâhil olan Kütahya İlindeki devlet liselerinin hazırlık, 9, 10, 11 ve 12'nci sınıf öğrencileri ile sınırlıdır.
2. Araştırma bulguları araştırmada kullanılan ölçeklerin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.
3. Uygulamada ölçekler internet üzerinde (Google form aracılığıyla) uygulanmıştır.

1.5. Tanımlar

Ergenlik: Duygusal ve fiziksel süreçlerin sebep olduğu cinsel ve psiko-sosyal olgunlaşmayla başlayan ve bireyin sosyal üretkenliğini ve bağımsızlığını elde ettiği, çok da belirli olmayan bir zamanda sonlanan kronolojik bir dönemdir ve bu dönem hızlı psikolojik, fiziksel ve sosyal değişmeler ile karakterize edilir (APA, 2002).

Riskli Davranışlar: Sosyal normlara ve yasalara aykırı, otoriteye karşı olan, baskın olan kültür tarafından onaylanmayan, toplumsal yapı içinde problem-sorun olarak nitelendirilen davranışlardır (Jessor, 1977).

Temel İhtiyaçlar: Her bireyin yaşamlarındaki tercihlerini yönlendiren ve devamlı tatmin etmek zorunda kaldığı ait olma (bağlılık ve sevme-sevilme), özgürlük, hayatta kalma, güç ve eğlence olmak üzere beş temel ihtiyaçtır (Glasser, 1998).

2. ALANYAZIN

Bu dönemde ergenlik dönemi, riskli davranışlar, temel ihtiyaçlara yönelik kuramsal açıklamalara ve bu kavramlara yönelik ilgili araştırmalara yer verilmiştir.

2.1. Ergenlik İle İlgili Kuramsal Açıklamalar

Ergenlik, bireyin gelişim dönemleri içerisinde toplumsal etkilerin insan açısından en fazla önem arz ettiği bir dönemdir. Ergenlik döneminde cinsel gelişme, fiziksel büyüme ve psikososyal olgunlaşma gerçekleşmekte, çocukluktan erişkin yaşama geçilmektedir. Ergenlik, insanın yaşamı süresince en etkileyici sosyal ve biyolojik geçiş dönemlerinden biri olarak önemli bir süreçtir. Bu dönemde bireyde fizyolojik anlamda değişiklikler, fiziksel açıdan büyüme ve üreme sistemlerinde farklılaşma meydana gelmektedir (Susman ve Rogol, 2004, s. 16). Diğer taraftan bu dönem de bulunan ergen bireyler psikolojik anlamda da değişiklikleri tecrübe etmektedirler. Söz konusu bu olgunlaşma ve büyüme dönemine "adölesan dönem" adı da verilmektedir (Tekgül, Dirik, Karademirci, Bıçakçı, Öngel, 2012, s.60). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) de ergenlik döneminin 10-19 yaşlar arasında yaşandığını ifade etmekte ve bu dönemdeki bireyleri "Adölesan" yaş grubu şeklinde sınıflandırmaktadır (WHO, 2013, s.7). Ergenlik dönemi başlangıcı ve bitişinin tespit edilmesi kolay olmayan bir dönemdir. Kişilere göre değişen bu dönem özellikle aile desteği alan ergenler açsından fazla sorun yaşanmadan atlatılırken, diğer bazı ergenler ise ağır psikiyatrik hastalıklar yaşayabilmektedir (Susman ve Rogol, 2004, s. 17).

Literatür incelendiğinde ergenlik kavramıyla ilgili birçok tanımın yapılmış olduğu görülmektedir. Amerikan Psikiyatri Birliği (American Psychological Association-APA) ergenlik kavramını duygusal ve fiziksel süreçlerin neden olduğu cinsel ve psiko-sosyal olgunlaşmayla başlayan ve bireyin sosyal üretkenliğini ve bağımsızlığını elde ettiği, çok da belirli olmayan bir zamanda sonlanan kronolojik bir dönem olarak tanımlamakta ve bu dönemi hızlı psikolojik, fiziksel ve sosyal değişmeler ile karakterize etmektedir (APA, 2002). Ergenlik yaşının başlangıcı ve bitişi toplumdan topluma, yaşanılan coğrafyaya, kültüre ve diğer birçok değişkene göre değişiklik göstermektedir.

Ergenlik dönemi psikososyal gelişim bakımından erken, orta ve geç ergenlik dönemi şeklinde sınıflandırılmaktadır (Chambers, 1995, s.640). Ergenlik döneminin özellikleri aşağıda açıklandığı şekildedir.

i. 10-14 yaş aralığı erken ergenlik dönemi olarak tanımlanırken, bu dönemde ergen birey biyolojik değişimleri yaşamaya başlar ve bununla beraber değişimlere karşı uyum sağlamada sorunlar yaşayabilir (Patton ve Harris, 2007, s.135).

ii. 15-17 yaş aralığı ise orta ergenlik dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde bütün olarak bireyin kişiliği oluşmakta, birey özgürlük ihtiyacını en çok bu dönemde hissetmektedir. Bu dönemde üreme sistemlerinde ve bilişsel açıdan da gelişim tamamlanır. Bu dönemde birey genelleme yapabilme, soyut düşünme ve deneyimleri ile eşleştirebileceği farkındalık geliştirme becerilerini kazanır. Bu dönemin en önemli özelliği ise ergen bireyin cinsel kimliğinin gelişimini tamamlamış olmasıdır (Çuhadaroğlu, 2000, s. 866; Susman ve Rogol, 2004, s. 20).

iii. Geç ergenlik dönemi ise 18-21 yaş aralığındaki dönemdir. Bu dönemin üst sınırı ekonomik, kültürel ve eğitsel etmenlere bağlı olarak kısmi olarak değişiklik gösterebilmektedir. Bu dönemde büyüme ve cinsel gelişim açısından yaşanan kaygılar sona erer ve soyut düşünme süreçleri tamamlanır. Artık geleceğe dönük tercihlerin yapılması ve uygulanması becerisi kazanılmıştır (Çuhadaroğlu, 2000, s. 867; Patton ve Harris, 2007, s. 135).

Ergenlik döneminde, çok yoğun duygusal dalgalanmalara ve duygusal değişimler yaşandığı için insanlar tarafından fırtınalı geçen bir evre şeklinde açıklanmaktadır. Bu değişim dönemi riskleri barındırmaktadır. Normal devam eden bir ergenlik sürecinde dahi ergen tarafından bazı güçlükler yaşanabilir ve bunun sonucunda bir takım riskler ortaya çıkabilmektedir (Tahiroğlu, Avcı ve Çekin 2008, s.2). Söz konusu risklerden biri de ergenlerin riskli davranışlara eğilim göstermeleridir. Biyopsikososyal değişimler nedeni ile duygu durumu, düşünceler ve ilişkilerinde karmaşa ve sorun yaşama potansiyeli olan ergenler, çok çeşitli riskli davranışlara meyledebilmektedirler. Riskli davranışlar, doğrudan veya dolaylı biçimde ergenlerin iyilik ve sağlık halleri ile hayatlarını olumsuz anlamda sonuçlar doğurabilmektedir. Bu dönemde yaşanan değişimin hızı, ergen bireyin riskli davranışlara sergilemesine ortam hazırlayabilmektedir (Alikaşifoğlu ve Ercan, 2009, s.2).

Ergenlerin hızlı ve kolay karar verebilme davranışları onların hatalar yapmasına neden olabilmektedir. Sosyal çevrenin de problemli davranışlar konusunda etkisinin

olduğu bilinmektedir. Riskli davranışların ergen bireyin yaşamını etkileme oranına bağlı olarak değerlendirilmesi, sorunların anlaşılması konusunda kolaylık sağlayabilmektedir. Bundan dolayı ergenlikte sıklıkla görülebilen riskli davranışlar; sigara ya da alkol kullanımı, madde kullanımı, okul terki, riskli cinsel davranışlar ve anti-sosyal davranışlar şeklinde sıralanabilmektedir (Jessor, 1992, s.395). Diğer taraftan daha detaylı biçimde; sigara ve/veya alkol kullanımının, anti sosyal davranışların, sağlıksız beslenme alışkanlıklarının, intihar eğiliminin ve okul terkinin ergen bireylerin hayatını psikososyal ve fiziksel bakımdan tehlikeye atan kayda değer risk boyutları olduğu ifade edilebilir (Gençtanırım-Kuru, 2014, s.127). Ergenlik dönemini açıklayan kuramlar aşağıdaki gibidir.

2.1.1. Ergenlik dönemini açıklayan kuramlar

Çalışmanın bu kısmında ergenlik dönemini açıklayan Hall'ın Özünü Yineleme Kuramı, Lewin'in Alan Kuramı, Mead ve Benedit'in Antropolojik Kuramı, Coleman'ın Odaksal Aşama Kuramı açıklanacak, bu kuramların ergenlik dönemine bakış açıları tartışılacaktır.

2.1.1.1. Hall'ın özünü yineleme kuramı

Hall ergen psikolojisi konusunda en önde gelen isimlerdendir (Dacey ve Kenny, 1994, s.78). Hall ergenlikte yaşanan karmaşa kavramını literatüre kazandıran kişi olarak, bireyin yaşamının her bir evresi evriminin muhtelif dönemlerine karşılık gelmektedir (Berzonsky, 2000, s.11). Hall'a göre insanın hayatındaki her bir evre türün evrim içindeki gelişiminin bir tekrarı gibidir. İnsan bencil güdüleri, gereksinimleri ve hayatta kalma kaygıları ile hayvanlar âleminin bir üyesi şeklinde dünyaya gelir. Ergenlik döneminde ise hakları, sosyal sorumlulukları ve başkaları ile alakalı endişeleri ile Hall'a göre medeni bir ırkın üyesi şeklinde "yeniden doğar". Medeni insanın diğerlerini düşünme, sosyal refah ve adalet vb. idealleri, sadece kendini düşünmesini engeller, yaşanan iç çatışma diğer bir ifadeyle sosyal iyilik ve bireysel çıkar arasındaki içsel mücadele ise strese ve fırtınaya neden olur (Adams, 2000, s.23; Berzonsky, 2000, s.11).

Hall'ın ergenlik konusundaki yaklaşımlarında Darwin'in Evrim Teorisinden etkilendiği görülmektedir. Bu kapsamda Hall'a göre ergenlik yeniden doğuş dönemini ifade etmektedir. İnsanoğlunun medeniyete ulaşmasında ilk evrelerde yaşadığı sorunlara atıf yapılarak, bireylerin ergenlik döneminde de benzer bir evreyi yaşadığı ifade edilir. Ergenlik döneminde bireyler bir takım tepkilerinin değerler ile çatışması neticesinde stres

yaşayabilmektedir. Bundan dolayı Hall, ergenlik dönemine kısaca "fırtına ve stres" dönemi adını vermiştir. Söz konusu çatışma tüm bireylerin ergenlik döneminde görülebilmektedir (Kulaksızoğlu, 1999, s.26; Özbay ve Öztürk, 1992, s.14)

Hall, ergenlik döneminde ruh halindeki şiddetli değişimlerin olduğunu ileri sürmüştür. Ergenin, coşku ve enerjiye karşı, sıkılma ve kayıtsızlık; kahkaha ve neşeye karşı, melankoli ve hüzün; övünme ve kibirliliğe karşı, utangaçlık ve aşağılanma; şefkatliliğe karşı, acımasızlık ve duyarlılığa karşı, vurdumduymazlık gibi çelişkiler içeren eğilimler gösterdiğini ifade etmiş ve bunun önemine dikkat çekmiştir. Ergenlik döneminin karakteristik özellikleri yoğun stres, duygusal karışıklıklar ve sıkıntı olarak tespit edilmiştir (Adams, 2000, s.24; Dacey ve Kenny 1994, s.80). Hall'ın ergenliğe ait en önemli katkısının ise, ergenliği bireyselliğin geliştirilmiş olduğu bir dönem olarak görmesi olarak ifade edilmektedir (Gallatin, 1995, s.49).

2.1.1.2. Lewin'in alan kuramı

Lewin davranışın bireyin çevresiyle etkileşimi neticesinde ortaya çıktığını savunmaktadır. Yaş, cinsiyet, zekâ, özel beceri gibi bir dizi bireysel unsurlar ile aile, arkadaşlar, yaşanmakta olan çevre gibi çevresel unsurlar davranış üzerinde etkilidir. Tüm bu unsurlar yaşam alanı adı verilen kavramı meydana getirir. Kişinin yaşam alanında olan bireysel ve çevresel unsurlar sürekli olarak değişmektedir. Bu değişimlerin çok hızlı bir şekilde meydana geldiği dönemlerde yoğun stres yaşanır. Lewin ergenlik sürecini de böyle bir dönem olarak karakterize eder. Ergenlik döneminde birey aniden hem bazı fiziksel değişimler ile baş etmek durumunda kalır ve hem de yeni bir takım istek ve beklentiler ile karşılaşır. Bunlar arasında en önemli olanı ise gelecek ile alakalı bir takım hedeflerin ortaya konmasının zamanının gelmiş olmasıdır (Kulaksızoğlu, 2009, s.27).

Lewin yaşam alanının bireyin çocukluk döneminde küçük olduğunu, hedeflerin küçük ve kolay olduğunu ileri sürer. Fakat bireyin büyümesi ile beraber olgunlaşma sürecinde birçok tecrübe kazanılır ve yaşam alanı buna paralel bir şekilde genişler. Bireyin yaşam alanındaki çevresel ve bireysel unsurlar sürekli olarak değişir. Bu değişim kademeli olarak ne kadar yavaş şekilde meydana gelirse bireyin değişimi yönetmesi ve uyum sağlaması mümkün olabilir. Ancak değişim çok hızlı gerçekleşirse uyum sağlamak zor hale gelir ve birey stresli bir dönem yaşar. Lewin ergenlik dönemini hızlı değişimlerin olduğu bir dönem olarak tanımlar ve bu yüzden stresli geçmesinin normal olduğunu belirtir (Öner ve Gümüş, 2000, s.9).

2.1.1.3. Mead ve Benedit'in antropolojik kuramı

Antropolog Margaret Mead ergenlik döneminde sosyo-kültürel faktörlerin etkili olduğunu ileri sürmüştür. Mead ergenliğe yönelik çalışmalarını Somoa gibi karmaşa ve krizden uzak bir yerde gerçekleştirmiş, bu yüzden yetişkinliğe problemsiz geçişin yapıldığı kültürlerde ergenlik döneminin daha az stres ve karmaşa ile atlatıldığını tespit etmiştir. Bu görüşü ile stres ve fırtınaların küresel düzeyde yaşanmadığı teziyle diğer kuramcılar ile ters düşmüştür. Mead, ergenlerin doğan çocukları görmelerini, cinsel ilişkileri gözlemlemelerini, ölümü doğal olarak kabul etmelerini, kayda değer işler yapmalarını, yetişkin rollerinin neler olacağına ilişkin fikir edinmelerini destekleyen kültürlerde yaşamalarının stresten uzak bir ergenlik süreci geçirmelerine katkı sağladığını ifade etmektedir (Santrock, 2014, s.24). Ergenliğe antropolojik açıdan bakan bir diğer araştırmacı Ruth Benedict'tir.

Ruth Benedict de Mead'e benzer şekilde bireyin davranışlarında yetiştikleri çevrenin çok büyük etkiye sahip olduğunu ileri sürmüştür. Benedict belirli ergen davranış ve problemlerinin kültürlere göre farklılık gösterdiğini belirlemiş; ergenlik döneminde stresin yoğun bir şekilde yaşandığı kültürler ile ergenlik döneminin daha sakin ve problemsiz geçirildiği diğer kültürler arasında ne tür sistematik farkların olduğunu ortaya koymuştur. Benedict stresin az olduğu kültürlerde sosyalleşme ve eğitimin diğer kültürlere göre kademeli ve sürekli biçimde oluğunu tespit etmiştir. Bu durumun tersine ergenlik döneminin stresli bir şekilde geçirildiği kültürlerde eğitimin devamsız bir biçimde gerçekleştiğini belirlemiştir. Benedict, Mead'e benzer biçimde, ABD ve Avrupa gibi bazı kültürlerde çocuklardan ergenlik dönemleri süresince çocuk gibi davranmalarının beklendiğini, sonrasında ise aniden yetişkin bir birey gibi davranmalarının beklendiğini tespit etmiştir. Benedict, bireyin çocukluğunda öğrendikleri ve yaptıklarıyla yetişkinlik döneminde üstlenmesi istenen roller arasında keskin bir kırılmanın veya ayrımın olduğunu ileri sürer. Nispeten daha "ilkel" toplumlarda, roller arasında kademeli ve sürekli bir geçiş mevcuttur. Örneğin ilkel toplumlarda bir genç kız çocukluk döneminde annesine yardım ederek yetişkinlik döneminde alacağı kadın rolüne kademeli bir biçimde hazırlanmaktadır (Dacey ve Kenny 1994, s.81; Adams, 2000, s.26).

Benedict ve Mead'ın kuramlarına bakıldığında ergenlik döneminde yaşanan riskli davranışların kültürlere göre farklılık göstermesi, ilkel toplumlarda ergenlerin toplumun bir parçası olarak görülmesi yaşamın sorumluluklarından ve toplumdan uzak

tutulmaması, ergenlerin temel ihtiyaçlarını daha kolay gidermesini sağladığından daha az riskli davranışlar gösterdiği düşünülebilir.

2.1.1.4. Coleman'ın odaksal aşama kuramı

Ergenlik dönemini yaşamın normal bir parçası olarak gören kuramcılar ve bunun tam tersine hayatın önemli bir kırılma dönemi olarak gören kuramcılar vardır. Bu iki uç noktanın ortasında ise John Coleman'ın ergen bireylerin gelişimi üzerine geliştirmiş olduğu Odaksal Aşama Kuramı yer almaktadır (Dacey ve Kenny 1994, s.82). Bu gelişim süreci üstesinden gelinmesi gereken zorlukları da içinde barındıran bir süreçtir. Ergenlikte birey gerek toplumsal ve gerekse de psikolojik düzenlemeyle ilgilenmektedir. Ergen bireyler toplumsal hayatın şartları ile bütünleşirken, bu şartlara uyum sağlamak ile sorumlu iken, bununla beraber kendilerine ait yeni bir sistem de geliştirmektedir. Coleman, ergenlerin bu durum ile baş edebilmek amacıyla odaklanmayı kullandıklarını ileri sürer. Bu dönemde ergen birey ilgilenmesi gereken konuları belirli bir sıraya koyar. Bu metot ergenin belli bir zaman içerisinde, tespit edilmiş bir alana yeterli düzeyde enerji sarf etmesini sağlar. Ergen birey öncelikle sıraya koyduğu bir konuyu ele alır ve ardından da diğer bir konuyu çözmeye çalışır ve uyum sürecini yıllara yayarak sağlıklı bir şekilde geçirebilir (Dacey ve Kenny 1994, s.83). Aksi bir durum ise uyum sürecini sağlıklı bir şekilde atlatamamak bir diğer anlamda temel ihtiyaçlarını karşılayamamaları ve hayatlarını kontrol edebilmek için odaklanamamaları sonucunda riskli davranışların görülmesi kaçınılmaz olabilmektedir.

2.1.2 Ergenlik dönemini psikososyal ve bilişsel gelişim açısından açıklayan kuramlar

Bu kapsamda Sigmund Freud ve Anna Freud'un Psikoanalitik Kuramı, Erikson'un Psikososyal Kuramı, Bandura'nın Sosyal Öğrenme Kuramı, Piaget'nin Bilişsel Kuramı ve Elkind'in ortaya koyduğu Ben merkezlilik Kavramı açıklanacaktır.

2.1.2.1. Sigmund Freud ve Anna Freud'un psikoanalitik kuramı

Bu kuramda Sigmund Freud bireyin ergenlik döneminden ziyade çocukluk dönemine önem vermiştir. Klasik Psikoanalitik kuram çocukluk döneminin yetişkin kişiliği üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. Bu kurama göre ergenlik döneminde bireyin fizyolojik olgunluğu kazanması ve bir takım hormonların etkinliğinin artmasıyla birlikte cinsel nitelikli olanlar başta olmak üzere, çeşitli dürtüler artar(Gençtan, 1995). Ergenler

bu süreçte karşı cinsten arkadaşları ile daha çok ilgilenmeye başlarlar. Karşı cinsten arkadaşlar genellikle zihinsel ya da fiziksel olarak ergenin ebeveynini andırmaktadır. Bu yeni ilişkilerin yoğunluğuna bağlı olarak ergenler, görüntüleri ve fikirleri dâhil, kendileri ile yoğun bir biçimde ilgilenmeye başlar ve "narsist" olma yolunda eğilim gösterirler. Sürekli olarak kendilerini düşünen ergenler, eleştiriler karşısında çoğunlukla katı bir şekilde savunma pozisyonunda olurlar. Çünkü başkalarının nezdindeki imajları bu yeni süreçte onlar açısından çok önemlidir (Dacey ve Kenny 1994, s.83).

Bu kurama göre ergenlik döneminde çocuklar bağımsızlık dönemine geçiş yaparak anne ve babalarına olan bağımlılıklarından yavaşça koparak arkadaş çevrelerine yönelirler. Bu dönemde ergenlerin akranları ile aralarındaki ilişkileri büyük ölçüde önem kazanmaktadır. Akranları ile kuracakları ilişkiler ergenlerin psikolojilerinin gelişiminde önemli rol oynar. Ergenlerin çevre ve toplum ile uyum içinde olması ve başarılı kimlik gelişimlerinin sağlanabilmesi için bu dönemde olumlu ilişkiler kurulmalı ve sürdürülmeli. Ergenlerin bu dönemde olumsuz ilişkiler kurması hem yaşadıkları dönemde hem de ileriki yaşamlarında farklı sorunların oluşmasına neden olacaktır (Freud, 1961; akt. Shaffer ve Kipp, 2013, s.480). Ergenlerin başkalarının gözündeki imajlarını düzenleme çabası, aileden kopmaya ve yeni bir çevrede kabul görme isteği bir diğer deyişle temel ihtiyaçlarını giderme çabası onu riskli davranışlara itebilmekte ve bu bireyin sonraki dönemlerde olumsuz yaşantılara sürükleyebilmektedir.

2.1.2.2. Erikson'un psikososyal kuramı

Erik Erikson insanın gelişim sürecini genler ve insanın içinde yaşadığı çevre arasındaki etkileşim olarak açıklamaktadır (Dacey ve Kenny 1994, s.85). Erikson'a göre bireyin yaşamında sekiz aşama vardır ve ergenlik dönemi bu dönemler arasında normatif bir kriz dönemi olarak ön plana çıkmaktadır. Ergen bireyler bu dönem içerisinde ne olduklarını algılama ve bununla beraber ne olabileceklerini tanıma aşamasındadırlar. Bireyler bu dönemde geçmiş deneyimlerini birleştirme, sağlam bir bireysel kimlik duygusunu elde etme ve "ben kimim" sorusuna cevap arama gayreti içerisindedirler. Bu krizi çözerek kişiliğinde belirli bir olgunluk ve bütünlüğü kazanarak bir kimliğe sahip olur. Bireyin kendisi, yaşam biçimi, ilişkileri, gibi hususlarda ilgisiz ve çözümsüz oluşunu ise Erikson kimlik karmaşasının belirtisi olarak görmektedir (Morsünbül, 2010). Kimlik karmaşası yaşanan süreçte ergen kendini belirli hedefler ve roller karşısında tanımlamamıştır ve yetersiz bir birey olarak algılar. Bu dönemde kimlik duygusunun elde

edilmesi, çocukluktaki problemlerin çözülmesi ve yetişkinler dünyasının sorunları ile yüzleşmeye hazır olmayı gerekli kılar. Bu çatışmaların çözümü kültüre göre değişebileceği gibi bireyden bireye göre de değişebilmektedir (Ekşi, 1990).

Erikson psikososyal kuramında 5. Evre olarak tanımladığı "kimlik ve benimsemeye karşı rol karmaşası" evresi bireyin ergenlik dönemine denk gelmektedir. Erikson'a göre birey için bu dönemde güven, özerklik, çalışkanlık ve girişkenlik duyguları önemli hale gelmektedir. Erikson ergenlik dönemindeki kendilerine özgü kimlik oluşturma sürecinde olduğunu, bu nedenle ergenlerin sürekli olarak kendilerini kanıtlamaya, ortaya koymaya çalıştıklarını ifade etmektedir (Miller, 2008, s.216). Bu çerçevede ergenler kendilerini test etmek için karşılarına çıkan her fırsatı değerlendirmek istemekte, farklı şeyleri denemek için girişimlerde bulunmakta dolayısıyla yaşamın diğer dönemlerine göre daha fazla risk alma eğiliminde olmaktadırlar. Kendilerini daha iyi tanımak için kendileri ile ilgili daha doğru kararlar vermek için sürdürdükleri düzenli yaşamlarını bırakarak yepyeni alternatifler deneyimlerler. Bu nedenle ergenlerin kendini tanıma süreci riskli davranışlar ile sonuçlanabilmektedir. Aynı zamanda bu dönemde ergen kendi kimliğini tanımaya çalışıp içinde bulunduğu kimliğe karşı bocalamaya karşı sarsıntılar ile iyi mücadele etmesi gerekir (Jessor, 1998, s.33; Siyez, 2009, s.51). Tüm bu gelişimlerin içinde ergen bir yandan kendini keşfetme, kim olduğuna karar verme bir yandan da temel ihtiyaçlarını giderme arasında kalabilmekte ve bu durun ergenin riskli davranmasına sebep olabilmektedir. Bu nedenle Erikson bu döneme 'kimlik ve benimsemeye karşı rol karmaşası' demektedir.

2.1.2.3. Bandura'nın sosyal öğrenme kuramı

Bandura ve Walters (1959) öğrenmenin, gözlemcinin yanıtlarına öykünmese ve herhangi bir desteğe sahip olmasa da, diğerlerini gözleme vasıtasıyla gerçekleştiğini savunmaktadırlar. Buna göre, ergenler yetişkinlerden görmüş oldukları şeyleri yaparlar. Bandura'nın varsayımına göre, yetişkinler davranışlarıyla ergenlerin davranışlarını biçimlendirmede potansiyel bir güç olabilirler. Kısaca Bandura, ergen gelişiminin öngörülebilen evreler ile değil, dış çevreden gelen sosyal uyarıcıların sonucunda gerçekleştiğini ileri sürmektedir (Akt. Dacey ve Kenny 1994).

Candless sosyal öğrenme kuramına ait temel esasları ergenlik dönemine uyarlamıştır. Candless insan davranışını dürtülerin yönlendirildiğini ileri sürmekte ve saldırganlık, hayal kırıklığı, merak, endişe ve bağımlılık gibi öğrenilmemiş ve öğrenilmiş

istek ve dürtülerin insanı harekete geçirdiğini savunmaktadır. Deneme yanılma metodu ile insan, hangi davranışının, hangi dürtüsünün sonucunda meydana gelebileceğini ve bu davranışının ne şekilde ve hangi yönde süreceğini de öğrenmektedir(Kulaksızoğlu, 1998, s.24). Candless'a göre ergenler önceden öğrenmiş oldukları ile toplumun kendilerinden beklentileri arasında meydana gelen çelişkili durum karşısında zorluklar yaşarlar. Çocukluk döneminde ebeveynler veya öğretmenler tarafından belirli bir seviyeye kadar bağımlılık geliştirmesine destek sağlanan birey, ergenlik döneminde bağımsız ve özerk bir biçimde yaşama becerisini öğrenmeye başlamaktadır (Gallatin, 1995). Bu bağlamda Bandura çocukluk dönemini olumlu ve istikrarlı geçiren çocukların ergenlik döneminde onların sosyalleşebilmesine imkân tanıdığını ifade etmektedir (Kulaksızoğlu, 1998, s.25). Sosyalleşme ile katılım sağlanmasının riskli davranışların önlenmesinde de olumlu etkiye sahip olduğu bilinmektedir.

2.1.2.4. Piaget'nin bilişsel kuramı

Jean Piaget tarafından çocuklarda ve ergenlerde düşüncenin gelişimi sistematik bir biçimde ele alınmıştır. Ergen bireylerin bilişsel gelişimi ile alakalı bilgilerin büyük bir kısmı Piaget'in teorisine dayanmaktadır. Bilişsel kuram, bireylerin ilk üç dönem olan duyu-hareket, işlem öncesi, somut işlemler dönemini tamamlamayıp ardından, 11-12 yaşları itibariyle soyut işlemler evresine geçtiklerini ileri sürer. Bu kurama göre ergenler nihai gelişim dönemi olan soyut işlemler döneminde bulunurlar. Bu dönem (12 yaş sonrası) muhtelif seçeneklerin değerlendirilmesinin yapıldığı ve düşünme becerisinin gelişmekte olduğu bir dönemdir. Ergenlik döneminde bireyler tarafından varsayımlar kurulabilir, mantıksal sonuçlar elde edilebilir, gerek soyut ve gerekse de somut biçimde sunulan karmaşık sorunlar sistematik biçimde çözülebilir (Gallatin, 1995; Gardiner ve Gander, 1993, s.440).

Piaget entelektüel ve bilişsel etkinliği ergenlerin rutin yaşamlarına uyum sağlamalarını kolaylaştıran bir araç olarak görür. Bilişsel yapıların, bireylerin dünyayı kavramak amacıyla oluşturulan bir iç düzeni olduğu ifade edilmektedir. Piaget bilişsel yapıların, ergen bireyler geliştikçe sürekli biçimde arıtıldığını, gözden geçirildiğini ve geliştirildiğini ifade etmektedir. Ergen bireyin bilişsel yapısı ne kadar bütünleşmiş ve farklılaşmışsa, o derecede verimli ve etkin bir biçimde problemleri çözme becerisi geliştirir ve değişen çevresel beklenti ve taleplere uyum gösterebilir (Adams, 2000). Bu şekilde ergenlik döneminde bireylerin değişimi daha kolay yönetmesi mümkün hale

gelebilir. Bilişsel değişimlerin yeni bir başlangıcı olan bu dönemde daha hızlı düşünme, bilişsel gelişiminin henüz tamamlanmaması nedeniyle zaman zaman ergenlerin riskli davranışlarda bulunmasına sebep olabilmektedir.

2.1.2.5. Elkind'in benmerkezlilik kavramı

Elkind tarafından ergenlik döneminde ben merkezlilik kavramının geliştirildiği görülmektedir. Elkind'e göre ben merkezlilik kavramı, diğerlerinin düşünceleri ve değerlendirmelerini göz önüne alamama becerisidir. Birey kendi düşünceleriyle diğer bireylerin ne şekilde düşündüğünü birbirinden ayırma konusunda aşırı düzeyde zorluk çeker. Ergen bir birey, aklına herhangi bir soru takıldığında, diğerlerinin de aynı soruyu düşündüğünü varsayar. Bu evrede ergen birey, bütün dışardan bakan gözlerin kendi fiziksel görünümünü, davranışlarını ve diğer tavırlarını takip ettiği ve kendisine odaklandığı inancını taşır. Elkind bu tarz ben merkezliliği "hayali seyirci" kavramıyla açıklamaktadır. Hayali seyirci inancı ergen bireylerin bir bölümünde huzursuzluğa neden olurken diğer bir bölümünde ise kendini kahraman gibi hissetmesine ve abartılı tavır ve davranışlar göstermesine sebep olabilmektedir. Ben merkezliliğin önemli bir diğer kavramı da "kişisel efsane" adı verilen kavramdır. Buna göre ergen birey, ölümsüzlüğüne veya eşsiz bir kişi olduğuna veya diğer kişilerden çok özel bir alanda farklı yeteneklere sahip olduğuna dair inançlara sahip olabilir. Kişisel efsane adı verilen inanç şekli çoğunlukla 16 yaşlarda ortadan kaybolmaktadır (Özbay ve Öztürk, 1992, s.15). Ergenliğin doğasında var olan benmerkezciliği kendisine hiçbir zarar gelmeyeceği inancı nedeniyle de riskli davranışlara yönelmesi biraz daha kolaylaşabilir.

Elkind'a göre esasında ergenler çevrelerinde meydana gelen riskleri algılayabilmektedirler. Ancak karar verirken algıladıkları bu riskleri hesaba katmamaktadırlar ve bu ergen benmerkezciliği ile açıklanmaktadır. Ergenlerin bir durumu *kendisi* için riskli olarak algıladığı halde önemsemediği için risk değerlendirmesi yapmadıkları görülür. Ergen farklı olarak kendisi zarar görmeyeceğini, olumsuz durumlardan hiçbir şekilde etkilenmeyeceğini varsaydığı için risk değerlendirme becerisi tam anlamıyla gelişmemiştir. Aynı zamanda herkesin de risk alma konusunda aynı şeyleri düşündüğünü varsaydığı için risk almak onun için çok sıra dışı bir durum değildir. Herkesin benzer durumlarda benzer şekillerde davranacağını düşünür risk alma eğilimleri yükselir (Greene, Krcmar, Walters, Rubin ve Hale 2000, s.439). Ergenlik döneminin fırtınalı bir dönem olarak değerlendirilmesi, kimlik gelişimini içermesi ve henüz bilişsel

olarak yetişkin düzeyine erişmemiş olması riskli davranışlara yönelme olasılığını arttırmakta ve bu durum ergenlik döneminde riskli davranışlar üzerinde durulması gerektiğine işaret etmektedir.

2.2. Riskli Davranışlar İle İlgili Kuramsal Açıklamalar

Riskli (problem) davranışı Jessor ve Jessor (1977) "yasal ve sosyal normlara aykırı, baskın olan kültür tarafından onaylanmayan, otoriteye karşı olan, toplumsal yapı içerisinde problem olarak nitelendirilen davranışlar" olarak ifade etmiştir. Genel olarak riskli davranışlar hayati tehlike yaratan ve sağlığı tehlikeye atan yaralanma, hastalık ve ölümle sonuçlanma olasılığı yüksek davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Lindberg vd.(2000)ise riskli davranışları "ergenlerin iyilik halini tehdit eden ve sorumlu birer yetişkin olma hallerini engelleyen davranışlar" şeklinde tanımlamıştır. Jessor (1992)'un ortaya attığı Problem Davranış Kuramında gençler ve ergenlerdeki riskli cinsel davranışlar, suça eğilim, alkol ve madde kullanımı gibi davranışlar riskli davranışlar olarak ele alınır. Jessor riskli davranışların ergenlerin gelişimlerine ve yaşamlarına olumsuz yönde etkileri bulunduğunu ifade eder. Eğer ergen bu tarz davranışlara girerse gelişim görevlerini başarmada, başarı duygusu yaşamada, sosyal rollerini yerine getirmede, bir sonraki gelişim dönemine başarı ile geçmede sıkıntılar yaşar.

Ergenlik çağında yoğun olarak rastlanan davranışlar olan riskli davranışlar, Alikaşifoğlu (2008) tarafından, gençlerin iyilik ve sağlık durumlarını, hayatlarını, dolaylı veya direkt şekilde etkileyen ve potansiyel olumsuz sonuçlara yol açabilecek davranışlar şeklinde ifade edilmektedir. Bu kapsamda, güvensiz cinsel ilişki, şiddet ve madde kullanımı, ergenlik döneminde çokça karşılaşılan ve halk sağlığı problemi şeklinde görülen riskli davranışlardır. Bununla birlikte, günümüzde obezite ve ruh sağlığı problemleri de, ergen sağlığı için tehdit oluşturan alanlar şeklinde kabul edilmektedir.

Türkiye ve dünya nüfusunun büyük bir bölümünü oluşturan ergenler gelişimsel olarak sosyal, genetik, fiziksel, fizyolojik, psikolojik ailesel, ekonomik, sosyal faktörlerden diğer yaşlara oranla daha çok etkilenmektedirler. Ergenlik döneminde fiziksel ve hormonal bir değişimin yanı sıra psikolojik bir değişim de yaşamaktadır. Yaşanan değişimlerle birlikte ergenler fiziksel aktivitelerle, beden algılarıyla, medyadaki modellerle, akranları ile olan ilişkileri ve idealleriyle meşgul olan bireyler haline gelmektedirler. Bu dönemde çeşitli kararsızlıklar ya da korkular sıklıkla yaşanabilmektedir. Aynı zamanda bu değişimler ile birlikte ebeveynler ya da uzmanlar

tarafından ergenin bu yaşadıkları anlaşılamaması ve bu sorunlara erken müdahale edilmemesi sonucunda ergen yetişkinliğe dek yaşamını olumsuz yönde etkileyebilecek birçok riskli davranışa yönelebilir (Nicholson ve Ayers, 2004). Ergenin bu çevresel faktörlere ilgisinin artması ile özellikle bu dönemde riskli davranışların da sıklığında artış görülmektedir(Somayaji, 2003).

Alan yazında çok sık rastlanan riskli davranışları, risk içeren davranışları çağrıştırmakla beraber, riskli davranışları ve riskli davranışlar birbiri ile aynı değildir. Dolayısıyla bu iki kavramın farkının ortaya konmasının, faydalı olabileceği değerlendirilmektedir. Riskli davranışlarında, davranışı gösteren bireyler davranışlarının neticesine ilişkin bilgi sahibi olmaları hususu ön planda iken riskli davranışlarda ise davranış genellikle sonucu düşünülmeden sergilenir. Özellikle ergenlik çağında, gençlerin bu tarz davranışlarının sonucunu dikkate almadan harekete geçtikleri ifade edilmektedir (Siyez, 2009, s.51). Riskli davranışlar sergileyen ergenlerin çoğu davranışın sonucunu düşünmeden bu davranışlara girmektedir (Siyez, 2013). Bu doğrultuda, ergenlerin, riskli davranışları söz konusu iken, bu davranışlarının neticesini göz önünde bulundurarak harekete geçtikleri; fakat riskli davranışlarda, genellikle neticeyi göz önünde bulundurmadıkları ifade edilebilir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, ergenler tarafından sergilenen riskli davranışların başlıca özellikleri, gencin sosyal, psikolojik ve biyolojik açıdan yaşamına ve gelişimine zarar veren, toplum tarafından kabul görmeye, ergen bireylerin hayatı üzerinde negatif etkileri olan davranış kalıpları özelliğinde olmalarıdır.

2.2.1. Riskli davranışlar ile ilgili yaklaşımlar

Riskli davranışlarla ilgili birçok kuramsal açıklama bulunmaktadır. Bu kuramlardan bir kısmı, yalnızca belli riskli davranış gurubunu (madde kullanımı gibi) açıklamak amacı ile ortaya koyarken, bir kısmı ise genel olarak yıkıcı davranışların açıklanması kapsamında geliştirilmiştir. Riskli davranışların açıklanmasında biyolojik, sosyolojik, psikolojik ve psikososyal temelli kuramlardan faydalanılmaktadır. Bu kuramlara ilişkin açıklamalar aşağıda verilmiştir.

2.2.1.1. Biyolojik temelli yaklaşımlar

Kişinin davranışlarında, onun doğuştan gelen mizaç yapısı belirleyici bir etken durumundadır. Psiko-sosyal çevrenin etkisine tabi olmakla birlikte mizaç, genetik

unsurların meydana getirdiğine ve hayat boyu devam ettiğine inanılan biyolojik bir yapıdır. Zor bir mizaç yapısı olan çocuklar, dürtüsel davranışlar sergileyen, kontrol becerisi zayıf, sağlıklı iletişim kuramayan ve uyumsuz çocuklar şeklinde ifade edilmektedir. Gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda, zor bir mizacı olan çocukların madde kullanımına ve antisosyal davranışlar sergilemeye, kolay mizaçlı çocuklara kıyasla daha meyilli oldukları belirlenmiştir (Bukstein ve Kaminer, 2008).

Bir takım riskli davranışların sergilenmesinde, genetik unsurların belirleyici rol oynadığı bilinmektedir. Alkol kullanmayan ve alkolik kişilerin çocuklarının incelendiği bir araştırma kapsamında, alkolik kişilerin çocuklarının, alkol toleranslarının daha yüksek ve seratonin düzeylerinin daha düşük olduğu saptanmıştır. Söz konusu bulgular, alkolik kişilerin çocuklarının alkolik olma ve alkol kullanma yönündeki eğiliminin daha fazla olduğunu vurgulanmaktadır (Goodwin, 1985). Evlat edinilen çocuklar ile ikizler üzerinde gerçekleştirilen çalışmalar kapsamında, evlat edinilen çocukların biyolojik ebeveynleri ile daha yakın puanlar aldıkları ve çift yumurta ikizlerine kıyasla, suça eğilim ölçeklerinden tek yumurta ikizlerinin birbirine daha yakın puanlar aldıkları saptanmıştır. Beyindeki bir takım nörotransmitter düzeylerinin farklılık göstermesi kişinin davranışlarını negatif olarak etkilemektedir. Seratonin ve dopaminin daima düşük düzeyde olması, intihar davranışları gösterme, depresyona girme ve saldırgan davranışlar sergileme ihtimalini arttırmaktadır. Bununla birlikte, riskli davranışların oluşmasında vücuttaki bir takım hormonların da belirleyici durumda olduğu, geçmiş dönemlerde gerçekleştirilen çalışmalarda ortaya konmuştur. Ayrıca antisosyal davranışlar gösteren çocuklara ait kan testleri incelemeye alındığında, kortizol olarak adlandırılan stres hormonu düzeyinin normalden daha az ve testesteron düzeylerinin normalden daha fazla olduğu bulgulanmıştır (Sprinthall ve Collins, 1995). Bir yandan ergenlikte artan hormanlar ve ergenin yeterli kontrol mekanizmasına sahip olamaması ve temel ihtiyaçlarını giderme isteği riskli davranışları kaçınılmaz hale getirebilmektedir. Bu nedenle ergenlerde riskli davranışlar üzerinde durulması büyük önem taşımaktadır.

2.2.1.2. Sosyolojik temelli yaklaşımlar

Sosyal Öğrenme Kuramı, Sosyal Kontrol Teorisi ve Saygınlığı Arttırma Teorisi, riskli davranışların ne şekilde ortaya çıktığını açıklayan sosyolojik temelli yaklaşımlardır. Riskli davranışların ortaya çıkmasında genellikle onaylanma isteğinin önemli rol oynaması, söz konusu kuramların ortak noktasıdır.

Sosyal öğrenme kuramı: Ergenler tarafından sergilenen riskli davranışların sebeplerini açıklamak üzere, Bandura'nın geliştirdiği Sosyal Öğrenme Kuramı'ndan faydalanılmaktadır. Bu kuram kapsamında, ergenler, çevrelerinde bulunan kendilerine yakın bireyleri (akraba, aile bireyi, akran benzeri) gözlemleyerek onları model almaktadırlar. Eğer model tarafından sergilenen riskli davranış modelinin negatif dönüt almasına ve cezalandırılmasına yol açıyorsa, gözleyen bireyin aynı davranışı sergileme ihtimali azalmaktadır. Öte yandan, gözlemlenen kişiler riskli davranışlar gösteriyorsa ve çevrelerinden geri dönüt olarak pozitif tepkiler alıyorsa, söz konusu durum gözlemi gerçekleştiren bireyde, bu riskli davranış gurubuna ilişkin olumlu tutum gelişmesini sağlamaktadır. Gözlem yapılan davranışın sergilenmesindeki safhalar izleme, öğrenme ve taklit etme şeklinde ifade edilmektedir (Gredler, 2001, s.333).Öngören v.d(2017) tarafından, uyuşturucu madde, sigara ya da alkol kullanımının, akran grubunda bir olgunlaşma ve sosyal kabul işareti şeklinde değerlendirilen bir sosyal çevrede, ergen bireyin, bahsedilen olumlu dönütleri ilk başta arkadaşlarında gözlemlediği ve kendisinin de bu dönütleri alabilmek maksadıyla madde kullanımı eğilimi gösterdiği ifade edilmiştir.

Sosyal kontrol teorisi: Stark ve Hirschi (1969)'nin öne sürdüğü bu teori, riskli davranışların sergilenmesine neden olan etkenlere odaklanmaktansa, uygun davranışların nasıl ortaya çıkacağına yoğunlaşmaktadır. Teorinin temel ön kabulü, kişinin toplumla kurduğu bağların kuvvetlenmesinin, kişi üzerindeki sosyal kontrolü arttırarak, kişinin suç işleme ihtimalinin düşeceğidir. Bu teoriye göre, ergenin toplumsal yapı ile uyumlu sağlıklı davranışlar göstermesinin inançlar, katılım, sorumluluk yüklenme ve bağlanma şeklinde dört bileşeni vardır. Ergenin sosyal çevresine sağlıklı biçimde bağlanması, toplumsal değerleri özümsemesini mümkün kılacaktır. Yakın akrabalar, kardeşler ve ebeveynler birincil bağlanma objeleri olmaları nedeniyle, sosyal normların çocuğa aktarılması kapsamında belirleyici bir rol oynamaktadır ve çocuklar için önemli rol modelleri durumundadırlar. Sorumluluk üstlenme, ergenin sosyal statüsünün farkına varması, statüsünü muhafaza etmesi ve diğer bireylerden sevgi ve saygı görebilmesi maksadıyla, sosyal kuralları bozmaktan geri durmasını belirtmektedir. Toplum tarafından saygın kabul edilen bir meslek sahibi olabilme, iyi bir üniversitenin iyi bir bölümünde öğrenim görme ve iyi bir geleceğe sahip olma istekleri ve bu istekler kapsamında gerçekleştirilen yatırımlar, ergenin riskli davranışlar sergilemesine engel olmaktadır. İnançlar sosyal normlar ve değerler açısından geçerli olan inançlar anlamına gelmektedir. Bu değer ve normlara kuvvetli bir şekilde inanan bireyler bunlardan çok az derecede

sapma eğiliminde bulunurlar. Ayrıca, söz konusu değer ve normlara yönelik soru işaretleri ve problemleri olan bireylerin ise normal dışı riskli davranış gösterme ihtimali yüksektir (Hirschi ve Stark, 1969, s.202). Son olarak katılım ise sosyal aktivitelere katılan bireylerin riskli davranışlar göstermeye çok fazla vakit ve imkân bulamayacağı ifade edilmektedir. Katılım sonucunda bireylerin kötü madde kullanımı vb. davranışları sergilemesi engellenebilmektedir (Alston, Harley ve Lenhoff, 1995, s.31).

Saygınlığı arttırma teorisi: Emler (1984)'in öne sürdüğü bu teori, ergenler tarafından sergilenen riskli davranışları açıklarken, ergenlerin çevrelerinden itibar ve saygı görebilmek üzere, kimliklerini oluşturma safhasında ne tip değerlere daha çok önem verdiklerine odaklanmaktadır. Ergenler için, itibar ve saygınlık görmek çok önemlidir. Çünkü saygı görmek, ergenlerin sevgiye, arkadaşlara ve ekonomik-sosyal kaynaklara erişim sağlamalarını kolaylaştırır (Carrol, Houghton, Hattie ve Durkin, 1999). Ergenlerin bir kısmı çalışkanlığa, yardımseverliğe, sorumluluğa ve dürüstlüğe önem verirken, bir kısmı ise kötü itibar sahibi olmaya, zorbalığa, şiddete ve yıkıcılığa değer vermektedirler. Bu farklılığın ortaya çıkmasında, kişinin yetiştiği ve bulunduğu çevrenin genel anlamda ne tür değerlere itibar ettiği de belirleyici rol oynamaktadır. Ergenin suçlu kimliği, yer aldığı akran grubunda kendisine saygı duyulmasına neden oluyorsa, ergen bunu muhafaza etmek üzere suça yönelmeyi sürdürecektir.

2.2.1.3. Psikolojik temelli yaklaşımlar

Psikolojik temelli yaklaşımlar, problem davranışların ortaya çıkması ve bu davranışların açıklanmasında, başa çıkma stratejilerine ve benlik kavramına önem veren yaklaşımlardır (Siyez, 2009). Bu kapsamda kendine zarar verme kuramı ve gerilimi azaltma kuramı yer almaktadır.

Kendine zarar verme kuramı: Robbins, Martin ve Kaplan (1984)'ın öne sürdüğü "Kendine Zarar Verme Kuramı" kapsamında; ergen bireylerin değer verdikleri kişilerden negatif değerlendirmeler almaları durumunda, kendilerini sosyal bakımdan beklentileri gerçekleştirmede yetersiz hissettikleri ve benlik değerlerinin azaldığı belirtilmektedir. Bu doğrultuda, ergen bireyler, benlik değerini arttırmak üzere uygun davranışlara alternatif farklı davranışlar sergilemek suretiyle, benlik algısını beslemek maksadıyla kendilerine destek veren değişik arkadaş gruplarına dâhil olarak, yıkıcı davranışlar gösterebilirler.

Sheckter (2000) ergenlerin; okul, arkadaş ve aile sorunlarının üstesinden gelebilmek amacıyla madde kullanmaya başladıklarını öne sürmektedir. Anlaşılacağı

üzere, birey anksiyete ve stres ile baş edemezse, iyilik hali düşebilmektedir. Kişiyi gerginliklerinden uzaklaştıran yöntemler ise birey için pekiştirici özelliğindedir.

Gerilimi azaltma kuramı: Bu kuram, riskli davranışların alt boyutlarından olan alkol kullanımını açıklayan bir yaklaşımdır. Bireylerin yaşadıkları gerilimi düşürmek üzere alkol kullanmaları, bu yaklaşımın temel varsayımıdır. Hull'un İhtiyaç Azaltma Kuramı'ndan esinlenerek öne sürülen bu kuramın temelinde, gerilimi azaltma kavramı bulunmakta iken, gerilimi azaltmanın temel bir gereksinim olduğu da belirtilmektedir(Oie ve Greeley, 1999). Ergenlerde ve yetişkinlerde alkol kullanımını açıklamada, Gerilimi Azaltma Kuramı'nın geçerli bir kuram olduğu belirtilmektedir. Bu kapsamda, ergenler maruz kaldıkları stres ve kaygıyla başa çıkmak üzere alkol kullanma eğilimi göstermektedirler. Windle (1992) tarafından, düşük aile desteği ile stresli yaşam olaylarının bir araya gelmesi durumunda, ergenlerin hayatında önemli bir gerilim kaynağı ortaya çıktığı ve söz konusu durumun da ergen bireylerin alkol kullanımı veya diğer problem davranışları göstermelerinde etkili olduğu ifade edilmektedir.

Kişi gerilim ve olumsuz pekiştirmeler nedeniyle alkol kullanma eğilimi gösterir. Yaşadığı gerilimi alkol kullanarak azaltan bireyin bu davranışı pekişir ve aynı durum tekrar söz konusu olduğunda, alkol kullanmaya devam eder. Bu nedenle alkol kullanımının, stres durumlarında gerginliği azaltmak için tercih edilen davranış olduğu öne sürülmektedir (Oie ve Greeley, 1999).

2.2.1.4. Psiko-sosyal temelli yaklaşımlar

Psikososyal temelli yaklaşımların temel ön kabulü, ergenler tarafından sergilenen riskli davranışların sadece bir sebebinin olamayacağı, bu davranışların sergilenmesinde birkaç etkenin bir arada etkileşim durumunda olmalarının belirleyici olduğu şeklindedir. Bu yaklaşımlar, riskli davranışların temelinde özellikle çevresel ve kişisel faktörlerin bir arada bulunduğunu öne sürmektedir. Benzer maddelerde, riskli davranışları çok boyutlu biçimde değerlendirdikleri için müdahale edici ve önleyici çalışmalara da etkili şekilde yol gösterebileceğine inanılan ve riskli davranışları açıklamada güçlü bakış açıları olan "Ekolojik Yaklaşım" ve "Problem Davranış Kuramı" açıklanmıştır.

Ekolojik yaklaşım: Bronfenbrenner (1986)'in ortaya koyduğu ekolojik görüş kapsamında, insan gelişimi sosyo-kültürel bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Bu görüş doğrultusunda, kendi çevresinin oluşturulmasında, çocuk aktif bir katılımcı şeklinde değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, çocuğun çevresi ile ilişkileri hakkındaki öznel

yaşantıları ve çevresi, en az çevrenin nesnel durumu kadar önem arz etmektedir (Parke ve Hehherington, 1986). Bronfenbrenner (1979) tarafından, çevresel sistemleri organize eden bir yapı tavsiye edilmiştir. Söz konusu yapı kapsamında, çocuğun dünyası, iç içe geçmiş kutular şeklinde ele alınmaktadır. Bu kutuların her biri diğerinin içindedir ve birbiri ile etkileşim durumundadırlar. Sistem Rus "matruşka" bebeklerle benzerlik göstermektedir. Kısaca, ekolojik yaklaşım kapsamında, merkezde bireyin yer aldığı, bireyi çevreleyen birbiri ile iç içe geçmiş beş farklı sosyo-kültürel katman, etkileşim içerisinde bireyin gelişimini şekillendirmektedir (Parke ve Hehherington, 1986; Corcoran, 1999). Ekolojik görüş geleneksel görüşlerden farklı şekilde, birbiri ile bağlantılı sosyal, çevresel ve bireysel faktörleri ihtiva eden, disiplinler arası bir yaklaşım durumundadır ve ergenler tarafından sergilenen riskli davranışların açıklanmasında çok boyutlu bir bakış açısı sağlamaktadır.

Problem davranış kuramı: Riskli davranışları psikososyal bir perspektifle geniş bir bakış açısı ile değerlendiren ve açıklayan "Problem Davranış Kuramı", dikkat çekici özelliktedir. Bu çalışma kapsamında, "Riskli Davranışlar Ölçeği"nin geliştirilmesinde ve riskli davranışların açıklanmasında bu görüş temel alınmıştır. Dolayısıyla bu yaklaşım, diğer bakış açılarından farklı şekilde daha ayrıntılı biçimde incelenmiş ve açıklanmıştır. Jessor ve Jessor (1977)'un neredeyse 35 yıl önce geliştirdiği Problem davranış kuramı, ergenlerdeki sosyal bakımdan problem olarak tanımlanan, yasalar ve sosyal normlara aykırı davranışları açıklayan psikososyal bir bakış açısıdır. Erken cinsel ilişki, problem davranışlar, madde kullanımı, erken yaşta ve problemli alkol kullanımı, bu kuram kapsamında riskli davranışlar olarak değerlendirilmektedir (Donovan, 1996). Ergenlerdeki işlevsel olmayan ve uyumsuz davranışları açıklama doğrultusundaki Problem Davranış Kuramı'nın, en etkili yaklaşım olduğu ifade edilmektedir (Morris ve Steinberg, 2001).

Problem Davranış Kuramı genetik, biyolojik veya tıbbi olmaktan çok, daha önce de belirtildiği gibi psikososyal bir bakış açısı sağlamaktadır (Jessor, 1987). Psikososyal bakış açısı problem davranışa ilişkin en temel görüş, bu davranışın öğrenilen bir davranış özelliğinde olmasıdır. Tüm öğrenilen davranışlardakine benzer şekilde riskli davranışlar da, bireyin belirlediği amaçlar araçsal, amaca dönük ve işlevseldir. Problem Davranış Kuramı, normal dışı davranışlar, riskli cinsel davranışlar ve ergenlerin madde kullanımı benzeri davranışları açıklamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda riskli davranışların alt boyutları açıklanacaktır.

2.2.2. Riskli davranışların alt boyutları

Bu evrede özellikle ergenlik döneminde görülen; vandalizm, erken cinsel etkinlik, okuldan kaçma, maddenin kötüye kullanımı, televizyon, internet, alkol, sigara kullanımı, ergenlikte yoğun olarak karşılaşılan riskli davranışlara verilebilecek örneklerdendir (Koç, 2004; Aras vd, 2007). Bu çalışmada riskli davranışların alt boyutları kapsamında aşağıda sıralanan konular ele alınmıştır.

i. Anti sosyal davranışlar,
ii. Alkol kullanımı,
iii. Sigara kullanımı,
iv. İntihar eğilimi,
v. Beslenme alışkanlıkları
vi. Okul terki.

Riskli davranış türleri ve ergenlerde görülme yoğunlukları, aşağıda kısaca ifade edilmiştir.

2.2.2.1. Antisosyal davranışlar

DSM-5 tanı kriterlerine göre, anti-sosyal kişilik bozukluğu tanısının, başkasını incitme ve kırma, başkalarının haklarına el uzatma ile ilgili olan sinirlilik ve saldırganlık, sık sık kavga ve dövüşlere katılma, dürtüsellik ve geleceği tasarlamama, dolandırıcılık, takma adlar kullanma, sık sık yalan söyleme, yasal hükümlere uymama ve bu davranışlarından ötürü pişmanlık duymama durumunda konulabileceği ifade edilmektedir (APA, 2013).

Ergenlik dönemi ile birlikte; ergenler, arkadaşları ile daha çok zaman geçirmeye, aile gözetimi olmaksızın daha çok organize biçimde hareket etmeye başlamaktadır (Brame vd, 2001). Böylelikle ergenler; başarıyı ve başarısızlığı deneyimleme fırsatı elde etmektedirler. Özellikle düşünülmeden ve planlanmadan yapılan davranışlar, ergenin yaşamında riskli davranışlar arasında bulunan anti sosyal davranışlar göstermesine yol açabilmektedir. Saldırganlık anti-sosyal davranışlar arasında olup, fiziksel olabilir veya olmayabilir. Hayvanlara, eşyalara ve insanlara zarar verme, fiziksel şiddet kullanma, soygun, itip-kakma ve kavga etme fiziksel saldırganlığa; yetişkinlere karşı gelme, yalan söyleme ve hırsızlık benzeri davranışlar ise fiziksel olmayan saldırganlığa örnek olarak gösterilebilir (Park, Lee, Bolland, Vazsonyi ve Sun, 2008; Clark vd., 2002). Öğülmüş (2007) tarafından gerçekleştirilen araştırma raporuna göre ; lise öğrencilerinin %22'si

fiziksel şiddete maruz kaldıklarını, %35.5'i ise fiziksel şiddetle karşılaştıklarını ifade edilmektedir

Ergenlerin farklılaşan sosyal çevrelerinden ötürü, ebeveynler çocuklarının nereye gittikleri ve ne yaptıkları konusunda daha fazla meraklı hale gelmektedirler. Ergenler ailelerine söylediklerinin haricinde bir şeyler yaptıklarında ise, yalan söyleme eğilimi göstererek aradaki güven duygusunu zedelemektedirler. Ebeveynlerine yalan söyleyen ergen bireylerin stres, depresyon, düşük benlik algısı benzeri duygusal sorunları, diğerlerine kıyasla daha sık yaşadıkları belirlenmiştir (Engels, De Kemp, Scholte ve Overbeek, 2006, s.488).

2.2.2.2. Sigara kullanımı

DSM-5 tanı kriterleri kapsamında, işlev bozukluklarına ve belirgin bir sıkıntıya neden olan tütün kullanım bozukluğundan bahsedilmektedir. Sigara kullanım örüntüleri, tütün kullanımı neticesinde kişilerarası problemler yaşamasına karşın tütün kullanımını sürdürme, okulda, evde veya işte gerekli sorumlulukları gerçekleştirmeme, tütün içmeye çok fazla istek duyma, tütün bulmak maksadıyla değişik etkinliklere yönelme, tütün kullanımını gayretlere rağmen bırakamama ve arzu edilenden daha büyük oranda ve yoğunlukta kullanma şeklinde ifade edilebilir (APA, 2013).

Ergenlik döneminde olmaları sebebiyle, özellikle üniversite ve lise öğrencileri, sigara kullanma benzeri kötü alışkanlıklar kazanmaya daha meyillidirler. Bununla birlikte, öğrencilerin arkadaşlık ilişkileri ve dâhil oldukları ortam, sigara ve tütün kullanımını özendirip yanında, teşvik etmektedir.

Özkan ve Herken (1998) tarafından, devamlı sigara içilen çevrede yaşamanın, çocukların sigara içmeyi zihninde "normal davranış" şeklinde kodlamalarına neden olduğu ve onları sigaraya başlama konusunda teşvik ettiği saptanmıştır. Ergenler sigara ve tütün kullanma davranışlarını, stres azaltma, arkadaş gurubunun onayını alma, yetişkinliğe geçişin sembolü olarak görme, hayal kırıklıkları ve can sıkıntısı ile başa çıkma benzeri nedenlerden ötürü sürdürebilmektedirler (Tanrıdağ, 2000).

Tütün ve sigaranın önemli olumsuz etkileri vardır. Nikotin beyindeki biyokimyasal dengeye zarar verirken, sinir sistemini de etkilemektedir. Eke, Taner ve Ögel (2006) tarafından gerçekleştirilen çalışmalara bakıldığında, ergenlerin sigara kullanım sıklığı oranının %15.7-%68 arasında değiştiği belirlenerek, sigara kullanımının ergenlerde sık rastlanan bir riskli davranış olduğu ortaya konmuştur. Kara vd. (2011) gerçekleştirdiği

araştırma kapsamında, 21 yaşından önce sigara kullanımına başlayanların, bağımlı olma ihtimalinin daha fazla olduğu saptanmıştır.

2.2.2.2. Alkol ve madde kullanımı

Madde kullanımının boyutları arasında yer alan alkol kullanımı, gençleri etkileyen psikolojik, sosyal ve biyolojik boyutları bulunan bir sağlık problemidir. Zamanla beyin fonksiyonlarına ve bedensel yapıların tamamına etki ederek organ sistemlerinde kalıcı hasarlar meydana getiren, yaşam maksadıyla ihtiyaç duyulmayan, yapay veya doğal keyif verici maddeler, bağımlılık yapıcı madde olarak adlandırılmaktadır (Semerci, 2007).

Ergenler tarafından en rahat ulaşılabilen maddelerden birisi alkoldür (Ögel, 2007). Ergenlik dönemindeki bireyler çeşitli sebeplerle alkol kullanabilmektedir; fakat özellikle kimlik kazanımı sürecinde, ergenlerin bağımsızlıklarını kazanma amacıyla bu tarz davranışları daha çok sergileme eğiliminde oldukları belirtilmektedir (Alikaşifoğlu, 2008). Sağlıkla ilgili negatif etkilerinin yanı sıra, alkol kullanımının, ergenlik dönemindeki başka riskli davranışlarla bağlantılı olduğu ifade edilmektedir. Alkol kullanmayan ergenlere kıyasla, kullanan ergenlerin anti sosyal davranışları daha sık sergiledikleri, daha çok korunmasız cinsel ilişki gerçekleştirdikleri, kişilik sorunlarının, okula uyum problemlerinin daha çok olduğu, intihar düşüncesi ve eğilimlerinin daha fazla olduğu belirtilmektedir (Siyez, 2009, s.52).

Ruangkanchanasetr vd. (2005) gerçekleştirdiği çalışmada, ergen bireylerden % 1.7'si sürekli alkol aldıklarını, % 56.1'i sık sık alkol kullandıklarını ve % 42.1' i alkol kullandıklarını beyan etmişlerdir. Aynı şekilde katılımcıların % 62.5'i sigara kullandıklarını ve % 37.8'i hayatlarında en az bir defa yasal olmayan madde kullandıklarını belirtmişlerdir. Çalışma kapsamında ayrıca, yalnızlığın, bir çete mensubu olmanın, ebeveynlerin madde kullanımının, boşanmış ebeveyne sahip olmanın, aile bağlarının zayıf olmasının ve düşük benlik saygısının ergen bireylerde riskli davranışlar için önemli etkenler olduğu ifade edilmiştir.

İstanbul'daki meslek lisesi öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bir çalışma kapsamında, katılımcıların % 9'unun alkol kullandığı belirlenmiştir (Sarı, 2006). Eneç-Can (2007)'ın lise öğrencilerine ilişkin olarak gerçekleştirdiği çalışma kapsamında, Edirne'de, 2006 - 2007 eğitim öğretim yılında, şehir merkezindeki lise öğrencilerinden % 66.5'i ile bağlantı kurulmuş, öğrencilerden % 25,4'ü son ay aktif biçimde alkol kullandıklarını, % 52,1'i ise en az bir defa alkol kullandıklarını beyan etmişlerdir. Çok

vd. (2009) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, ergen bireylerin alkol kullanma deneyimleri ele alınmıştır. Araştırma kapsamında, üç değişik ilde ikamet eden ergen bireylerin alkol kullanımına ilişkin oranlar; Sivas için %12, Ankara için %33 ve Muğla için %52 olarak saptanmıştır. Bunun yanı sıra bu çalışma neticesinde, ergenlerden %51'i son altı ay içerisinde sarhoş olduklarını belirtmişlerdir.

Uz-Baş, Siyez ve Aysan (2005) tarafından 320 lise öğrencisi ile gerçekleştirilen araştırma kapsamında, son bir yılda esrar kullananların oranı %2,5, alkol kullananların oranı %25,7, sigara içenlerin oranı %20,1 ve diğer maddeleri kullananların oranı ise %3,4 olarak bulunmuştur. Karakaş (2006)'ın gerçekleştirdiği çalışmaya katılan ergenlerden %23.5'i alkol, %12.2'si sigara ve %2.3'ü ise en az bir defa madde kullandıklarını beyan etmişlerdir. Kırcan (2006)'ın 10. sınıf öğrencilerinin katılımı ile gerçekleştirdiği araştırması kapsamında, maddelerin kullanılma yoğunlukları esrar (%5.5), sigara (%55.3) ve alkol (%68.1) şeklinde belirlenmiştir.

Lynskey, Patton, Raphael, Sawyer ve Rey (2002) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, 13- 17 yaşlarındaki 1261 ergen üzerinde, esrar kullanımı ruh sağlığı problemleri, riskli davranışlar ve yardım alma ile esrar kullanımının yaygınlığı arasındaki ilişki ele alınmıştır. Araştırma kapsamında katılımcı bireylerin % 25'i esrar kullandıklarını, % 11'i on ve daha çok kez, % 15'i 10 seferden daha az esrar kullandıklarını beyan etmişlerdir. Katılımcıların % 3'ünün ise, 100'den fazla kez esrar kullandıkları belirlenmiştir. Bu öğrencilerden % 19'u, ilk esrar deneyimlerini 12 yaş ve daha öncesinde gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte araştırma kapsamında, madde kullanım yaygınlığının, erkeklerde kızların iki katı olduğu verisine ulaşılmıştır.

2.2.2.4. İntihar

İntihar, kişinin öz benliğine karşı bir saldırganlık ve yok etme hareketi olup, kişinin yaşamını istemli biçimde sonlandırmasıdır. Kurbanın kendisi tarafından gerçekleştirilen her türlü ölüme intihar denir. Bu ölümlerin olumlu ya da olumsuz bir takım seçimler ve davranışlar sonucunda olması, direk ya da dolaylı olması gerçekleşen ölümün intihar olmasını değiştirmemektedir (Durkheim, 1992).

İntiharın, depresyon ile baş edilemeyen durum, düşünce, duyguların varlığı ve sosyal ilişkilerden soyutlanma neticesinde gerçekleştiği belirtilmektedir (Ersever, 1996). İntihar eğilimi ise, kişide var olan intihar etme riskini ifade etmektedir. Kendine karşı

düşmanlık duyguları, kendini olumsuz değerlendirme, umutsuzluk ve intihar fikirleri, intihar olasılığının göstergeleri olarak görülmektedir (Gençtanırım, 2004).

İntihara sebep olan nedenler arasında, erken dönem zorlayıcı yaşantılar, aile içi çatışma, sosyalleşememe, yalnızlık ve ruh sağlığı sorunları yer alır. Gerçekleştirilen bir araştırma kapsamında, gençler ve çocuklarda intihar girişimlerinin yoğunluğu ile intihar girişimlerindeki risk faktörleri ele alınmıştır. İntihar girişiminde bulunan öğrenciler intihar girişiminde bulunmayan öğrenciler ile karşılaştırılmıştır. Ailede psikiyatrik hastalık bulunması, aile ile problem yaşama ve yasadışı madde kullanmanın, intihar davranışı için en belirgin öngörücüler olduğu belirlenmiştir (Toros, Bilgin, Buğdaycı, Şaşmaz ve Çamdeviren, 2003).

Eskin (2001) tarafından, intihara sebep olan etkenlerin ele alındığı bir çalışma kapsamında ergen bireylerdeki yalnızlık hissi, baş etme yolları ve intihar düşüncesi, girişimi ile yalnızlığın ilişkili olduğu görülmüştür. Eskin vd. (2007) yaptığı araştırmada, düşük benlik değeri ve depresyonun, hem erkekler hem de kızlar için intihar girişimleri ve düşünceleri üzerinde etkisi olduğu, kız ve erkekler arasında intihar girişimi bakımından bir fark bulunmadığı ve intihar düşüncesinin kızlarda daha çok olduğu belirlenmiştir.

2.2.2.5. Beslenme alışkanlıkları

Beslenme, bireyin temel ihtiyaçları arasında öncelikli sıradadır. Sağlıklı ve üretken biçimde uzun yaşamak, gelişmek ve büyümek için ihtiyaç duyulan besinlerin alınması ve vücutta kullanılması, beslenme şeklinde adlandırılmaktadır (Şen, Özmen, Dündar-Erbay, Çetinkaya ve Ergin 2007). Ergenlikte gerçekleşen olağanüstü hızlı fiziksel değişimler, ergen tarafından daha çok enerji ve besine ihtiyaç duyulmasına yol açar. Yaşam dönemleri ile kıyaslandığında, toplam besin gereksiniminin en çok ergenlik döneminde yoğunlaştığı ifade edilebilir (Story ve Stang, 2005). Bireyin gelişimini sağlıklı biçimde sürdürebilmesi için beslenmenin ergenlik döneminde önemli bir yeri bulunduğu ifade edilmektedir. Günümüzde ayaküstü beslenmenin (fast-food) yaygın hale gelmesi, ergenlikte beslenme alışkanlıklarında değişime yol açmıştır (Genctanırım-Kuru, 2010). Ergen bu dönemde, hem psiko-sosyal hem de fiziksel bakımdan pek çok değişim yaşar ve ergende görülen fiziksel görünümü üzerinde yoğunlaşma, sosyal yaşama daha çok katılım, kimlik arayışı ve bağımsızlık arzusu benzeri psiko-sosyal değişimlerin, ergenin beslenme şekline önemli etkileri vardır (Restnick ve Story, 1986). Bu dönemde, ergenin

beslenme biçimi üzerinde, özellikle ergen beden algısı önem arz etmektedir. Gerçekleştirilen bir araştırma sonucunda, ergenlerin vücut ağırlıkları ile beden algıları üzerinde en çok arkadaş baskısının ve kilo verme konusunda ise arkadaşların aileden daha etkili olduğu saptanmıştır (Demir, 2006).

Ergenlik döneminde, yeme bozukluklarının yoğun olarak karşılaşılan kronik durumlar olduğu ve bu dönemde, en çok karşılaşılan yeme bozukluklarının bulimia nevroza ve anoreksia olduğu ifade edilmektedir (Gürdal-Küey, 2008). Ergenlik dönemi rahatsızlığı şeklinde görülen yeme bozuklukları başlangıç yaşının, bulimia nevroza için 16-20, anoreksia nevroza için 14-18 olduğu belirtilmektedir. *Anoreksia nevroza* hastalığında, bireyin karşı konulamaz bir zayıflama isteğinin bulunduğu ve bu maksatla bütün yolları denediği, aldığı besinleri bedeninden atmaya çalışma ya da besin alımını sınırlama; bunun için aşırı egzersiz, kusma benzeri yöntemler denediği ifade edilmektedir. *Bulimia nevroza* hastalığında ise, bireyin beden ağırlığı ile aşırı uğraştığı ve zayıf bir vücuda sahip olmak maksadıyla bütün yolları denediği belirtilmektedir. Yediklerinin oluşturduğu suçluluk hissi ve engelleyemediği yeme nöbetleri sonrasında, şişmanlama korkusu ile hasta kendine zararlı olabilecek davranışlar gösterebilir. Uyararak veya uyarmayarak kusma davranışı ortaya çıkabilir. *Tıkanırcasına yeme* bozukluğu, günümüzde yoğun olarak tanı konulan bir başka yeme bozukluğudur. Bu yeme bozukluğu kapsamında, kişinin kendisini yeme konusunda kontrol altına alamaması, beklenen kilo değerinin çok üstünde olması ve çoğu zaman obezite tanısı konması söz konusudur (Maner, 2001; Gürdal-Küey, 2008).

2.1.2.6. Okul terki

Ergen veya çocuğun, kendisinden sorumlu yetişkinlerin veya ebeveynlerinin bilgisi haricinde, sık sık geçerli mazereti bulunmaksızın okula gitmemesi veya ders saatlerinde okuldan ayrılması, okul terki şeklinde ifade edilmektedir (Kulaksızoğlu, 2009). Farklı nedenlerden ötürü, okulu terk etme riskli davranışları artış göstermektedir.

Okulu bırakmaya etki eden etkenler ve risk etmenleri ayrıntılı bir şekilde çalışılmış olmasına rağmen, süreci kuramsal olarak açıklama çabaları yetersiz kalmıştır. Bu konuda temel açıklamalardan biri olan Battin-Pearson vd. (2000), okulu bırakma sorununu beş temel kuramsal bakış açısı ile incelemektedir. “Genel Uyumsuzluk Kuramı, “Uyumsuz Grup Üyeliği Kuramı” , “Okul Sosyalleşme Kuramı”, “Aile Yetersiz Sosyalleşme Kuramı” ve “Yapısal Özellikler Kuramı” ile okulu bırakmaya giden süreç açıklanmaya

çalışılmaktadır. Araştırmacılar bu kuramların tek başına olmasa da hep birlikte okulu bırakma sürecini açıklamada anlamlı katkıları olduğunu bildirmiştir. Bu doğrultuda, "Genel Uyumsuzluk Kuramına" göre öğrenci okula ve okuldaki sürece uyum sağlayamamaktadır. Bu uyumsuz ve rahatsız edici davranışlar ve de okulla bağlılık hissedememe durumu öğrenciyi okulu bırakmaya götürmektedir. "Uyumsuz Grup Üyeliği Kuramına" göre, okulu bırakan öğrencinin yakın arkadaşları da okulu bırakma riski taşıyan, uyumsuz, uyuşturucu, alkol, sigara gibi madde kullanım problemi olan, cinsel açıdan çok erken yaşlarda aktif olan, gelecek beklentisi belirsiz ve eğitim beklentisi düşük öğrencilerdir. "Okul Sosyalleşme Kuramına" göre, okulun yapısal özellikleri ve okuldaki akademik iklim öğrencinin başarısızlığına ve eğitim sürecine zemin hazırlamaktadır. Öğretmenlerin ve okul çalışanlarının ilgisiz, adaletsiz ve cesaret kırıcı algılanması, şiddet içeren okul ortamı, olumsuz okul iklimi ve problemli davranışlara göz yuman disiplin anlayışı, kuralların belirsiz ve süreksiz olması gibi nedenler okulu bırakmaya zemin hazırlamaktadır. "Aile Yetersiz Sosyalleşme Kuramına" göre, anne babanın eğitim seviyesinin düşük olması, kendi okulu bırakma hikâyelerinin olması, öğrenciyi eğitsel açıdan desteklememesi ve eğitsel beklentilerinin yüksek olmaması öğrencinin okulu bırakmasında aileden kaynaklanan problemlerdir. Yine ailedeki problemli ilişkiler ve üyeler, parçalanmış aile, yüksek aile stresi gibi nedenler okulu bırakmada belirleyici olabilmektedir. Son olarak "Yapısal Özellikler Kuramına" göre, etnik grup üyesi olmak, azınlık olmak, erkek olmak, düşük sosyo-ekonomik seviyede yer almak gibi demografik ve yapısal özellikler okulu bırakmada etkendir (Battin-Pearson, Newcomb, Abbott, Hill, Catalano, ve Hawkins, 2000).

Washington (2001) tarafından, akademik başarısızlık, disiplin problemleri ve devamsızlığın, okulu terk etme riski bulunan öğrencilerin temel özellikleri olduğu belirtilmektedir. Bunlarla birlikte öğrencinin uzun zaman süren biyolojik rahatsızlıklarının da, okul terkine yol açabildiği ifade edilmektedir. Duygusal problemler yaşama, etnik köken, kültürel olarak yoksun olma, yoksulluk, gebelik, madde bağımlılığı, ailede problem yaşama, dürtüsel davranma, akranlarla problemler yaşama, disiplin bozucu davranışlar, okuldan kaçma, derslere katılmama ve okul etkinliklerine katılmakta isteksiz olma, okulu terk etme riski bulunan öğrencilerin karakteristik özellikleri olarak belirtilebilir. Bununla birlikte; sosyal beceri yetersizlikleri, benlik algısının düşük olması, ailenin ekonomik düzeyinin yetersiz olması, ailede yaşanan problemler, sınıf tekrarı, okula karşı ilgisiz olma, okul içinde saldırgan davranışlarda bulunma, akran istismarı,

olumsuz rol model olan arkadaşlara sahip olma, akademik başarının düşük olması, ergenlerin sınıf arkadaşları ile anlaşamaması vb. kişilik özellikleri okuldan kaçma davranışına yol açmaktadır (Ögel, Taner ve Eke-Yılmazçetin 2005).

Okul terki riski bulunan öğrenciler, okulda davranışsal ve akademik sorunlarla karşılaşırlar. Bu öğrencilerin akademik başarı seviyesi çoğu zaman düşüktür. Sene tekrarı yapan öğrencilerin okul terki riskinin, diğer öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte, sınıfındaki öğrencilerden daha büyük yaştaki öğrencilerde, daha sık okul terki davranışı gözlenmesi söz konusudur. Okulu bırakan öğrencilerden %67'sinin, sınıflarındaki öğrencilerden daha büyük yaşta oldukları ifade edilmektedir. Okul terki sorunu ile bunlara ek olarak, sınıfı tahrip eden ve devamsızlığı çok olan öğrencilerde daha sık karşılaşılmaktadır. Alan yazı incelendiğinde toplumsal, okulla alakalı ve ailevi sebeplerin, öğrencilerde okul terki davranışına yol açtığı belirlenmiştir (Suh, 2001).Anlaşılacağı üzere, gözlemlenen başka riskli davranışlar, ergenlerde okul terki riskini de arttırmaktadır.

Ayrıca ergenler engellendiklerini düşündüklerinde, saldırganlık, madde kullanımı gibi riskli ve problemli davranışlara başvurma olasılıkları yükselmektedir. Engellenmişlik hissi ise istek ve ihtiyaçların istenildiği gibi karşılanmamasından ya da doyurulamamasından kaynaklanmaktadır. Ergenlerde görülen riskli davranışlara onların güç, özgürlük, ait olma ve eğlence gibi temel ihtiyaçlarının karşılanamaması yol açabilmektedir. Çünkü bu evrede ergen çevresine bu temel ihtiyaçları aracılığıyla büyüdüğünü ifade etmek ister. Bu ifade edilme isteğinde ne kadar temel ihtiyaçlarından mahrum bırakılırsa o denli riskli davranışlara yönelme isteği oluşabilir.

2.3. Temel İhtiyaçlar İle İlgili Kuramsal Açıklamalar

İnsanın üzüntü ve acıdan kaçınan, doyuma ve hazza meyilli bir varlık olması, ihtiyaç kuramlarının temelini oluşturan en eski önerme durumundadır (Deci ve Ryan, 2001; Wilson, 1967). İhtiyaçlarla alakalı olarak ortaya konan bu önerme, yalın ve sade bir görüşü ifade etse de, insan ihtiyaçlarının kompleks yapısını tanımlayabilmek bu kadar kolay değildir. İhtiyaçların zamanında giderilmesi mutluluk sağlarken, doyurulmamış ihtiyaçların mutsuzluğa neden olacağına ilişkin varsayım, ihtiyaç kuramlarının öznel iyi oluşla ilgili yaklaşımını en sade biçimde ortaya koymaktadır (Wilson, 1967).

İnsanların tamamı aynı fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçlara sahiptir. İsveçli bir kral neye ihtiyaç duyuyorsa, dünyaya yeni gelen Çinli bir bebek da aynı şeye ihtiyaç duyar.

Bütün entelektüel düzeylerden, ırklardan, renklerden, sınıflardan ve toplumlardan insanların benzer ihtiyaçları bulunsa da, hepsinin bu ihtiyaçları giderme konusundaki tutumları değişkenlik gösterir. Davranışlar insanda genetik olarak var olan beş temel ihtiyacı gidermeye yöneliktir. Mutsuz hisseden bir insanın temel gereksinimlerinden en az bir tanesinin yeterli düzeyde tatmin edilemediği, mutluluğa yalnızca insanın temel ihtiyaçlarının yeterli düzeyde karşılanması halinde ulaşılacağıdır (Glasser, 2005).

2.3.1. Temel ihtiyaçlar ile ilgili yaklaşımlar

Birçok araştırmacı insanın ihtiyaçlarının incelenmesi ile ilgilenmiştir. Bu bölümde Murray'in, Maslow'un, Ryan ve Deci'nin ve Glasser'ın ihtiyaçlarla ilgili açıklamalarına yer verilmiştir.

Murray tarafından ortaya konan, insanların psikolojik kökenli ihtiyaçları cinsellik, oyun, özerklik, yakın ilişki, başarı, başatlık benzeri toplam yirmi başlıkta ele alınan ihtiyaçlar sınıflaması, bu hususta ilk sistematik gayretlerdendir (Burger, 2006). Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi benzer bir sistematik çaba durumundadır ve insan ihtiyaçları bu yaklaşımda; fizyolojik ihtiyaçlar, güvende olma ihtiyacı, ait olma ve sevgi ihtiyacı, başkalarından saygı görme ihtiyacı ve kendini gerçekleştirme ihtiyacı olarak sıralanmaktadır (Schultz ve Schultz, 2002). Murray, bu çeşitli ihtiyaçların farklı şekillerde ortaya çıktığını ve farklı güçlerde olabileceğini ileri sürmüştür. Maslow'un modelinden farklı olarak, Murray'in ihtiyaç teorisinin hiyerarşik olmadığı görülür. Bir kişi bir ihtiyaçta yüksek, diğerinde düşük olabilir. Ayrıca, iki veya daha fazla ihtiyaç birlikte sağlanabilir ve aynı eylemle yerine getirilebilir. Örneğin, bir arkadaşı ile bir sınav için çalışma yapan bir kişi hem başarı ihtiyacını hem de arkadaşlık ve ait olma ihtiyacını karşılayabilir (Rosenfeld, Culbertson ve Magnusson, 1992, s.6).

Maslow'a göre insanların biyolojik, psikolojik ve sosyal yönleri vardır ve bu nedenle çeşitli ihtiyaçları vardır. İnsandan insana değişebilen bu ihtiyaçlar, temel fizyolojik ihtiyaçlardan sosyal ve psikolojik ihtiyaçlara doğru daha yüksek düzeyde ilerleyen hiyerarşik bir düzeni izler. Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Teorisi, ihtiyaçları belli bir sıraya koyarak "İhtiyaçlar Piramidi Hiyerarşisi" ni oluşturmuştur. Bu piramidin en üstünden en altına sırasıyla kendini gerçekleştirme ihtiyacı, kendine saygı ihtiyacı, başkalarından saygı görme, ait olma ve sevgi ihtiyacı, güvende olma ihtiyacı ve fizyolojik ihtiyaçları bulunmaktadır. Maslow'a göre piramidin alt kısmında giderilmeyen bir ihtiyaç

olduğunda üstteki ihtiyaçların giderilmesi mümkün olmamaktadır (Uysal, Aydemir ve Genç, 2017, s.215).

Ryan ve Deci (2008)'nin geliştirdiği öz-belirleme kuramının bir alt kuramı şeklinde ele alınan ihtiyaç kuramında ise, ilişkili olma, yeterlik ve özerklik ihtiyacının, bireyin üç temel psikolojik ihtiyacı şeklinde ele alındığı görülmektedir. Araştırmacılar, kolektivist, geleneksel değerler ve bireyci, eşitlikçi değerler içeren bazı kültürler de dahil olmak üzere çeşitli ülkelerde yapılan araştırmalarda, yeterlilik, özerklik ve ilgili olma gereksinimlerinin karşılanmasının gerçekten de tüm kültürlerde psikolojik refahı üzerinde etkili olduğunu gözlemişlerdir. Bu nedenle, söz konusu üç ihtiyaç araştırmacıların geliştirdiği kuramın ihtiyaçlar kısmını oluşturmuştur.

Amerikalı psikiyatrist **William Glasser'in** ortaya koyduğu Gerçeklik Terapisinin kuramsal temeli olarak görülen Seçim Kuramının özü, bütün davranışlarımızın genetik yapımızda kodlanmış temel gereksinimlerin bir veya daha fazlasını tatmin etmeye yönelik devamlı bir gayretimiz olduğu ve davranışta bulunmayı seçtiğimiz şeylerin hiçbirinin bizim dışımızdaki herhangi bir kişi veya durumdan kaynaklanmadığıdır (Glasser, 2001).

Glasser, Gerçeklik Terapisine dair fikirlerini geliştirdiği ilk zamanlarda, bireyin iki temel gereksiniminin "kendimizin ve başkalarının değerli olduğunu hissetme gereksinimi" ve "sevme-sevilme gereksinimi" olduğunu öne sürmüştür (Glasser, 1975: 10). Daha sonra Seçim Kuramı yaklaşımında, insanın evrim sürecinde genetik yapısına yazılmış olan beş temel gereksinimle doğduğunu ve temel ihtiyaçların eğlence, özgürlük, güç, hayatta kalma, sevgi ve ait olma olduğunu ifade etmiştir (Glasser, 2001, 2005). Seçim kuramı kapsamında psikolojik ihtiyaçlar (eğlence, özgürlük, güç, sevgi ve ait olma) ve fizyolojik kökenli ihtiyaçlar (hayatta kalma ihtiyacını ifade etmektedir) bir bütün şeklinde "temel ihtiyaçlar" olarak ele alınmaktadır (Glasser, 2005).Bu ihtiyaçlardan ilk sırada yer alan bireyin hayatını devam ettirme ihtiyacı vardır.

Hayatta kalma ihtiyacı, üreme ve yaşama adına ihtiyaç duyulan vücut fonksiyonlarını içermektedir Üreme, sindirim, kan dolaşımı ve nefes alma beynin otomatik kontrol ettiği önemli işlevlerdir (Peterson, 2000). Yani hayatta kalma gereksinimi, bireyin yaşamını devam ettirmesi doğrultusundaki temel fizyolojik gereksinimdir ve hava, su, yiyecek, cinsellik, ısınma, barınma, güvenlik benzeri temel fizyolojik gereksinimleri içermektedir (Wilhite ve Frey, 2005). Yaşayan tüm canlılar, hayatta kalma adına mücadele içindedir ve bu mücadele hayatta kalmanın yanı sıra güvenliğimizi sağlamaktadır (Glasser, 2005). Söz konusu durumda psikolojik bir

gereksinime dönüşen güvenlik, "bireyin psikolojik ya da fiziksel yaralanmalardan uzak kalacağına ve ihtiyaç duyacağı biyolojik gereksinimleri (yiyecek vb.) ile barınma gereksinimini karşılayabileceğine inanması" şeklinde ifade edilmektedir(Litwack, 2007). Bu durum aynı zamanda güvenliğe ihtiyaç duymayı ve temel ihtiyaçlar için ödeme yapmak için yeterli gelire sahip olmayı da kapsamaktadır. Hayatta kalma bağlamında, okul ortamındaki öğrenciler için, yiyecek, uyku, kıyafet ve sağlık ihtiyaçlarının günlük olarak sağlanması önemlidir. Öğrenciler açısından başka bir hayatta kalma ihtiyacı ise, akademik başarıya ulaşmadır. Akademik başarı da öğrencinin öğretmenlerine ve akranlarına güven duymalarını sağlar. Akranlarla yapılan işbirliği kişilerarası zorlukların yanı sıra akademik zorluklardan da etkilenebilir. Ev sorunları, devamsızlık, akademik zorluklar veya kişisel konularla meşgul olan öğrencilerin eğitim dünyasında başarılı olma olasılığı daha azdır (Frey ve Wilhite, 2005: 156).

Hayatta kalma gereksinimi hemen tüm canlılar için olduğu gibi, tarih öncesi geçmişimizde de öncelikli temel gereksinimlerden olmuştur; ancak sevgi besleyenler zamanla hayatta kalmak için bir avantaj kazanmışlardır. Söz konusu avantaj nedeniyle, ait olma ve sevgi gereksinimi hayatta kalma gereksiniminden ayrılarak, kendi başına bir temel ihtiyaç durumuna gelmiştir (Glasser, 2005). Sevgi ve ait olma gereksinimi, diğer bireylere duyulan yakınlık ve bağlılığı ifade etmektedir (Peterson, 2008). Sosyal bir canlı olan insan, gereksinimlerini gidermek üzere iyi ilişkiler sürdürmelidir. Glasser (2005) tek başına olmanın hayatın sonu olmadığını; ancak insanın hayatta kalmak için gereksinim duyduğu şeylere ne kadar sahip olursa olsun, yaşadığı yalnızlığın acı verici bir durum olduğunu, gereksinim duyulan ve istenilen insanların yanında bulunmayışının insanda mutsuzluğa neden olacağını savunmaktadır. Glasser, pek çok insanın ilişkileri elde etmek, geliştirmek ve devam ettirmek adına uzun zaman hoş olmayan durumlar yaşamaya bile bir itirazının bulunmadığını, bu sayede daha iyi duygular yaşayacağını ve gereksinim duyduğu kişilere daha yakın olacağını umduğunu savunmaktadır. Hiçbir yakın ilişkisi bulunmayan bireylerin kendilerini her zaman mutsuz ve yalnız hissedeceklerini ileri sürmektedir.

Glasser (2005)'e göre, başkalarına karşı hissettiğimiz **ait olma ve sevgi ihtiyacı,** bizi başkalarıyla ilgilenmeye sevk etmekte, bu duygu tanımadığımız kişilere yardımcı olma maksadıyla hayır kurumlarına bağış yapma benzeri davranışları da içermektedir. Bizimle ilgisi bulunmayan kişilere ilişkin duyarlılık, sadece insana has bir davranış

özelliğidir. Sevgi, bu ihtiyacı giderebilmek üzere bireyin karşısında işbirliği yapabilecek bir kişiye ihtiyaç duyması sebebiyle giderilmesi en zor olan gereksinimdir (Corey, 2005).

Sosyokültürel bir canlı durumundaki insan sosyal faaliyetler, sivil toplum örgütü, iş hayatı ve aile aracılığıyla kendisini bağlı hisseder. Söz konusu his, bireyin diğerleriyle ilişki içerisinde olmasına yardım eder. Gerçekleştirilen araştırmalar neticesinde, bireyin öznel iyi oluşu ile kişilerarası ilişkilerinin kalitesi arasında anlamlı bir bağ bulunduğu ortaya konmuştur (Ornish, 1998).

Aidiyet, başkalarını sevmeyi ve onlara bakmayı, ailede, arkadaş ortamında, iş yerinde ve bireye ait olma duygusunu sağlayan tanıdıklıklarca sevildiğine ve özen gösterdiğine inanmayı sağlar. Ait olmak için, işbirliği yaparak, özen göstererek, paylaşarak ve dâhil olarak insanlarla bağlantı kurulmalıdır. Okul ortamlarında, öğrencilerin sınıf arkadaşları ve yetişkinler tarafından kabul edildiklerini hissetmeleri, bir değer katkısı yaptıklarını bilmeleri ve varlıklarının kendileri için önemli olan insanlar için değerli olduğunu hissetmeleri gerekir. Bunu başarmak için, öğrencilerin hem bireysel hem de grup olarak önemli bir role sahip olduklarını düşünmeleri gerekir. Ait olmadıklarını düşünen öğrencilerin, davranış bozuklukları, öğrenme güçlükleri ve akademik zorlukları artırabilecek karşılanmamış bir ihtiyaçları oldukları görülmektedir (Frey ve Wilhite, 2005: 157). Bir diğer ihtiyaç da güç ihtiyacıdır.

Güç yalnız başına olumlu ya da olumsuz bir kavram değildir; onun farklı yanı ne şekilde tanımlandığı, ne şekilde elde edildiği ve kullanıldığıdır (Glasser, 2005). Güç kavramı pek çok kişi için, kontrol ve otoriteyi elinde bulundurma, baskın olma manasındadır. Bu kavram seçim teorisinde çoğunlukla olumlu anlamda kullanılmaktadır. Güç kişisel gelişimi belirtir ve gücün içinde kendini değerli hissetme, başarıya yönelme, yaşam kalitesini arttırma ile beceri ve bilgi kazanma bulunmaktadır (Erwin, 2003). Güç gereksinimi değerli olma ve özsaygıya sahip olma, kırılabileceğinden korkmama, rekabet edebilme, başarılı olma ve başarılı olarak tanınma, konuşabilme ve dinlenilebilme ile prestij sahibi olma ihtiyaçlarını içermektedir (Yalçın, 2007). Güç kavramı genellikle bireyin kendini değerli hissetmesini, yetkinleşmesini ve gelişimini vurgulayan bir boyutta değerlendirilmektedir.

Güç elde etmek, hatta bunu diğerlerini ezmeyi göze alarak yapmak, bazıları için bir yaşam tarzıdır; ancak elbette pek çok kişi, herkesin iyi olması adına gayret göstererek güç kazanmaktadır. Mesela bir doktor yeni bir tedavi yöntemi bulduğunda ya da hayat kurtardığında kendini güçlü hisseder; bu aynı zamanda herkesin yararına da bir durumdur.

Glasser, tüm insanların, paralarını kendisi kazanmış zengin kişilerin veya politikacıların sahip oldukları derecede güç kazanma arzusunda olmadığını; ancak en azından başkalarının söyleyeceklerimize kulak vermelerini isteyeceğimizi ileri sürmektedir. Kimsenin bizi dinlememesi durumunda, güçsüzlüğün neden olduğu acı-duyulmaktadır (Glasser, 2005).

Öğrencilerin kendilerini değerli hissetmeleri için bir güçlenme, değerlilik, öz yeterlilik ve başarı hissine ihtiyaçları bulunmaktadır. Buradaki güç, bir başkası üzerindeki baskı ve istismarı ile tanımlanmaz; bunun yerine, yapabilme, yetenekli olma gereksinimi ile tanımlanır. Başarılı ve önemli olduğunu hissetmek, saygı duyulmak, öz saygının yüksek olması bireyin kendini yetkin hissetmesini sağlar. Bir okul ortamında güçlü olmak, öğrencinin seçimler yapma ve öğrenmeye katkıda bulunma kabiliyeti ile tanımlanabilir. Öğrenciler kendilerinin belirledikleri ve ilgi duydukları faaliyetlere katılarak yeterlilik ve gurur duygusunu yaşamak isterler. Sonuç olarak, bu güç ihtiyacı karşılandığında öğrenciler kendilerinden daha fazla emin olurlar (Frey ve Wilhite, 2005: 157). Güç ihtiyacının karşılanması beraberinde bireye bağımsız ve özgürce hareket alanı sağlamaktadır.

Özgürlük ihtiyacı, özerklik ve bağımsızlığa yönelik hissedilen ihtiyaç olup, bireyin kendini rahatça ifade etme, yaratıcı olma, keşfetme ve seçim yapabilme yeteneğidir (Frey ve Wilhite, 2005). Glasser hayatımıza yön vermek isterken karşımıza bir tehdit olarak çıkması durumunda başkalarının gücünün bizi endişeye sevk edeceğini; tehdit altında bulunduğumuzu anladığımız anda da özgürlüğümüz ile ilgili endişeleneceğimizi ileri sürmektedir. Anlaşılacağı gibi, güç ve özgürlük ihtiyaçları seçim kuramı yaklaşımı doğrultusunda birbiriyle zaman zaman çatışan ihtiyaçlar şeklinde değerlendirilmektedir (Glasser, 2005). Özgürlük ihtiyacı seçim kuramı yaklaşımı doğrultusunda, kişinin bir birey olması, dıştan gelecek manipülasyonlara karşı koyması adına bir tampon vazifesi üstlenmektedir. Güç ihtiyacı, bireyin içsel şekilde güce erişme konusunda hissettiği yüksek arzudan kaynaklanabildiği gibi, bireyin dışından gelen bir takım sosyal veya yasal baskılardan da kaynaklanabilir. Bireyin arzu ettiği bir konuda güç elde etmesi ve gücü koruma arzusu, sorumluluklarının çoğalması anlamına gelebilmekte; sorumlulukların çoğalması ise özgür şekilde hareket edebilme olanağını kısıtlayabilmektedir. Özgürlük ihtiyacının bir gereği olarak kişinin hayatta çok fazla sorumluluk almak istememesi ise, sorumluluk sahibi olarak gücü elinde bulundurma ve güce erişme isteğinden uzaklaşması gerekliliğini doğurmaktadır. Bu sayede, güç ihtiyacı

ve özgürlük ihtiyacı, birbiriyle çatışan ve eş zamanlı olarak da birbirini dengeleyen iki kuvvete dönüşmektedir (Frey ve Wilhite, 2005, s.157).

Özgürlük ihtiyacı bireyin kendi yaşamına dair şeylerin kontrolünü elinde tutma duygusunu belirtmektedir. Bireyin öznel iyi oluşu adına kendini kıstırılmış hissetmeme ve seçim yapma özgürlüğü gereklidir. Örnek vermek gerekirse, çocuğuna spor ayakkabı alma niyetindeki bir ebeveynin kendileri seçtikleri iki model arasından çocuğunun seçim yapması konusunda ona baskı yapmak yerine, onu serbest bırakıp kendi tercihini yapmasını sağlaması, çocuğun gelişimine katkı sağlayacaktır (Peterson, 2000). Özgürlük, kendi başına yaratıcılık sergileyebilme, öğrenme yaşantılarına sahip olma, karar verebilme ve seçimler yapabilme durumudur. Aile ya da okul ortamında bu ihtiyacın karşılanmasına yönelik uygun şartlar oluşturulursa, bireyin sağlıklı bir gelişim göstermesine katkı verilmiş olur.

Okul ortamında özgürlük, ihtiyaç duyduğunuzda bir içecek almak, koridorda kendi hızında yürümek ve öğle yemeğinde ne yiyeceğinizi seçmek kadar basit olabilir. Temel olarak, yaratma/üretme özgürlüğüne sahip olmak, kendi düşüncelerinizi üretmek için zamana sahip olmak, yarattığımız şeyi paylaşmak veya düşüncelerimizi ifade etmek de özgürlük bağlamında değerlendirilmektedir. Fiziksel, duygusal ve entelektüel gelişim açısından beden ve düşünce özgürlüğünün önemli olduğu bilinmektedir. Oysa okul ortamı, yapılandırılmış programlar, kalabalık sınıflar ve okul beklentilerine bağlı olarak öğrencilerin kontrol altına alındığı, özgürlüklerinin kısıtlandığı bir ortamdır. Böyle kısıtlayıcı bir ortamda fiziksel veya yaratıcılık anlamında hapsolmuş hisseden öğrenciler, uyumsuz davranışlarına yol açan zor kişilikler geliştirebilir (Frey ve Wilhite, 2005: 157). Hâlbuki özgürlük ihtiyacı bireyin insanca yaşamasının en temel adımıdır. Nitekim eğlenmek, üretmek gibi ihtiyaçlar bireyin özgür olması ile gelir.

Eğlence ihtiyacı yaşamdan olumlu çıkarımlar yapma, mizah duygusuna sahip olma, oyun oynama, hoş vakit geçirebilme, yeni şeyler öğrenme ve gülebilme benzeri olumlu durumları barındırmaktadır. Eğlence, en iyi şekilde gülme ile tanımlanabilir. Eğlence ihtiyacı esasında hayatta kalma ile direkt ilgisi bulunmayan, ancak daha çok özgürlüğü, gücü ve sevgiyi ne şekilde elde edeceğimize ilgili birçok şey öğrenmemize olanak sunan bir yetenek durumundadır. İnsanlar diğer canlılardan daha iyi olan öğrenme yetenekleri sayesinde hayatta kalma açısından avantajlıdırlar. Eğlence de, insanın genetik yapısına öğrenme yeteneğine bağlı olarak verilen evrimsel bir ödüldür. İnsanın yaşamın her

evresinde eğlenebilme yeteneği vardır ve dolayısıyla da öğrenme yaşam boyu sürer (Glasser, 2005).

Eğlence, psikolojik bir ihtiyaçtır ve eğlence bir işten keyif alma, mizah duygusuna sahip olma, bir hobiye sahip olma, ilgi duyma ve bir iş projesi veya boş zaman etkinliği hakkında heyecan duyma isteği olarak ifade edilebilir. Eğlenmek, zevk almak, rahatlamak, gülmek ve öğrenmeyi içerir. Eğitimciler öğrenmenin ve arkadaş olmanın olumlu etkilerini anlarsa öğrenciler okulda daha eğlenceli vakit geçirebilirler. Öğrencilerin öğrenme başarısı ve yetkinliği eğlenceli durumlarda en üst düzeye çıkar. Ayrıca, gülme ve öğrenmenin kombinasyonu, eğitimcilerin öğrencilerle olan ilişkilerini en üst düzeye çıkarabilir. Okul ortamında akran sorunları veya akademik hayal kırıklığı yaşayan öğrencilerin, eğlenceye olan gereksinimlerini tutarlı bir şekilde yerine getirmediği görülür (Frey ve Wilhite, 2005: 157).

2.4. İlgili Araştırmalar

Bu bölüm iki alt başlıktan oluşmaktadır. Birinci alt başlıkta riskli davranışlar ile ilgili araştırmalara, ikinci alt başlıkta psikolojik ihtiyaçlar ile ilgili araştırmalara yer verilmiştir.

2.4.1. Riskli davranışlar ile ilgili araştırmalar

Bu bölümde öncelikle lise öğrencileriyle yapılan araştırmalar ardından üniversite öğrencileriyle yapılan araştırmalara yer verilmiştir. Son olarak da yurt dışında yapılan çalışmalar sunulmuştur.

Köklü(2019) lise son sınıfta öğrenim gören ve yaşları 17,18 ve 19 olan toplam 395 öğrencinin katıldığı araştırmada, lise öğrencilerinde ahlaki uzaklaşma ile riskli davranışlar ve empati yeteneği arasındaki ilişkiyi incelenmiştir. Araştırmaya göre ahlaki uzaklaşma ve riskli davranışlar erkeklerde daha fazla görülmüştür. Ahlaki uzaklaşma arttıkça riskli davranışlarda artış olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Riskli davranışlar ile empatik eğilim arasında anlamlı pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür.

Özkan, Gündoğan ve Eldeleklioğlu (2018) lise öğrencilerinde riskli davranışları nı karar verme becerileri ve çeşitli demografik değişkenler bakımından incelemiştir. Çalışma sonucunda yaş arttıkça riskli davranış eğiliminin arttığı, erkeklerin kızlara göre daha yüksek düzeyde risk aldığı tespit edilmiştir. Liseyi gündüzlü okuyan öğrencilerin yatılı okuyan öğrencilere göre risk alma eğiliminin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. İçtepisel karar verme becerisinin ergenlerde riskli davranışlarını artırdığı tespit edilmiştir.

Şimşek ve Çöplü (2018) tarafından gerçekleştirilen çalışma kapsamında, lise öğrencilerinin okula bağlanma durumları ile riskli davranışlar gösterme seviyeleri arasındaki ilişki ele alınmıştır. Araştırma kapsamında 117 erkek, 142 kadın 259 lise öğrencisinde, kadınlara kıyasla erkeklerin riskli davranış sergileme potansiyelinin daha fazla olduğu belirlenmiş, riskli davranış sergileme seviyelerinin, öğrenim görülen liseden duyulan memnuniyet değişkenine göre anlamlı olarak değişkenlik gösterdiği saptanmıştır. Öğrenimini sürdürdüğü liseden memnun öğrencilerin riskli davranış sergileme seviyelerinin memnun olmayanlara kıyasla düşük olduğu, sınıf düzeyi arttıkça riskli davranışlar sergileme seviyesinin de arttığı belirlenmiştir. Analizler neticesinde ergenlerde Okula Bağlanma Ölçeği toplam puanları ile Riskli Davranışlar Ölçeği toplam puanları arasında negatif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Karayağız-Muslu ve Aygün (2017) tarafından dört lisede öğrenim gören 871 öğrenci ile gerçekleştirilen çalışmada, ergenler tarafından sergilenen riskli sağlık davranışları ve bunlara etki eden faktörlerin belirlenmesi hedeflenmiştir. Çalışma neticesinde ergenlerin sağlık davranışları ile alakalı en düşük risk puan ortalamasını madde kullanımı, en yüksek risk puan ortalamasını ise hijyen alt boyutundan aldıkları belirlenmiştir. Ebeveynlerin eğitim durumunun ve kardeş sayısının, gelir düzeyinin, öğrenim gördükleri sınıfın, cinsiyetin ve yaşın ergenlerin riskli sağlık davranışlarında etkili olduğu saptanmıştır. Aile gelir düzeyi ve ebeveyn eğitim düzeyi yüksek, son sınıf öğrencisi olan erkek ergenlerin psikososyal ve madde kullanımı alt boyut puanları ve toplam riskli sağlık davranışları puan ortalamalarının yüksek olduğu ve riskli davranışlara daha çok eğilim gösterdikleri belirlenmiştir. Erkeklerle kıyaslandığında, kız ergenlerin hijyen alt boyut puan ortalamalarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Çalışma kapsamında, kardeş sayısı fazla ve gelir düzeyi yüksek olan ergenlerin riskli beslenme alışkanlıkları edindiği ve beslenme alt boyut puan ortalamalarının daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Siyez ve Aysan (2017)'ın1237 lise öğrencisi ile gerçekleştirdiği çalışmada, risk faktörleri ile problem davranışlar arasında pozitif yönde; koruyucu faktörler ve problem davranışlar arasında negatif yönde düşük ve orta düzeyde ilişki olduğunu göstermektedir. Ayrıca kişilik sistemi içerisinde yer alan risk faktörleri ve koruyucu faktörlerin, algılanan çevre sistemi ve davranış sistemi içerisinde yer alan risk faktörleri ve koruyucu faktörlere göre problem davranışları yordama gücünün daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Gençtanırım-Kuru ve Ergene (2017) 491 lise öğrencisinin katıldığı araştırmada sosyal destek, içe yönelim ve akademik başarı değişkenlerinin ergenlerdeki riskli davranışları ne derece yordadığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Riskli Davranışlar Ölçeği, 11- 18 Yaş Ergenler İçin Kendini Değerlendirme Ölçeği, Algılanan Sosyal Destek Ölçeği ve kişisel bilgi formu kullanılan araştırmada, elde edilen sonuçlar ergenlerde riskli davranışların yordanmasına yönelik geliştirilen modelin anlamlı olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular çerçevesinde, ergenlerdeki riskli davranışlar sosyal destek değişkeni tarafından anlamlı olarak yordanırken, içe yönelim ve akademik başarı değişkenleri tarafından anlamlı olarak yordanmadığı görülmüştür. Asiseh, Owusu ve Quaicoe (2017) Gana'da lise düzeyindeki ergenlerin riskli davranışları kapsamında alkol tüketimi, sigara içmek ve yasadışı uyuşturucu kullanımı ile aile dinamikleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda ebeveynlerinin alkol kullandığını bildiren ergenlerin alkol kullanım olasılıklarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ebeveynlerin alkol tüketiminin, ergenin cinsiyete bakılmaksızın alkol kullanımı olasılığını arttırdığı belirlenmiştir.

Körük (2016) beş ortaöğretim kurumuna devam eden 230'u erkek ve 232'si kız olmak üzere toplam 462 lise öğrencisi üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada ergenlerin algıladıkları sosyal desteğin, sahip oldukları güvensiz bağlanma tarzlarının gösterdikleri riskli davranışları yordamasında psikolojik belirtilerin aracı rolünü incelemiştir. Araştırma sonucunda güvensiz bağlanmanın ve psikolojik belirtilerin riskli davranışları pozitif yönde ve orta düzeyde, algılanan sosyal desteğin ise riskli davranışları negatif yönde ve orta düzeyde anlamlı olarak yordadığı bulunmuştur. Psikolojik belirtilerin hem güvensiz bağlanmaya hem de algılanan sosyal desteğe kısmi aracılık yaptığı belirlenmiştir. Oluşturulan modeldeki değişkenlerin riskli davranışlardaki toplam varyansın %25'ini açıkladığı tespit edilmiştir.

Özakar-Akça ve Selen (2016) lise düzeyindeki erkeklerin riskli davranışlarını incelemiştir. Çalışma sonucunda sigara kullanan ya da ailesinde sigara kullanan birey bulunan katılımcıların riskli davranışlara eğiliminin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Ekinci (2015)'nin 1072 öğrenci ile gerçekleştirdiği çalışmada, öğrencilerin 1014'ünün (%96.8) sağlıklı beslenmediği; 906'sının (%85.1) trafikle ve 734'ünün (%69.2) şiddetle ilgili en az bir riskli davranışının olduğu; 589'unun (%55.1) günde 2 saatten fazla ekran etkinliğinde bulunduğu; 571'inin (%54.1) tütün ürünü kullandığı belirlenmiştir. Ayrıca 494'ünün (%47.0) alkol kullandığı; 362'sinin (%34.8) fiziksel

aktivite yapmadığı; 284'ünün (%26.6) sağlıksız kilo kontrolü yaptığı; 246'sının (%22.9) fazla kilolu/obez olduğu; 47'sinin (%4.4) ise madde denediği; 45'inin (%4.3) intihar girişiminin olduğu belirlenmiştir. Erkek olmanın; fazla kilolu/obez olmayı, ekran etkinliğini, trafikle ilgili riskli davranışını, tütün ve madde denemeyi artırdığı; kız olmanın ise, sağlıksız kilo kontrolü, fiziksel aktivite yapmama ve intihar girişimini artırdığı belirlenmiştir.

Telef (2014), ergenlerin yaşamış oldukları olumlu ve olumsuz duygular ile riskli davranışlar arasındaki ilişkileri incelemek üzere meslek lisesinde öğrenim görmekte olan 300 ergenle bir çalışma yapmıştır. Olumsuz duygu boyutu korku, kızgınlık, üzüntü, suçluluk, aşağılanma, nefret gibi olumsuz duygusal durumlardaki kişisel yaşantıları kapsarken; olumlu duygu boyutu neşe, ilgi, güven ve uyanıklık gibi olumlu durumlardaki kişisel yaşantıları kapsamaktadır. Olumlu yaşantılar ile anti sosyal davranışlar, alkol kullanımı, sigara kullanımı, intihar eğilimi ve okul terki arasında negatif yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğu bulunmuştur. Olumsuz yaşantılar ile anti sosyal davranışlar, alkol kullanımı, sigara kullanımı, intihar eğilimi ve okul terki arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğu saptanmıştır. Beslenme alışkanlıkları ile olumlu yaşantılar ve olumsuz yaşantılar arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır.

Tuzgöl-Dost ve Keklik (2014)'in altı farklı liseye devam eden toplam 519 (291 kız, 228 erkek) lise öğrencisi üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada cinsiyet, yaş, başarı, sürekli kaygı, umutsuzluk ve benlik saygısının ergenlerin riskli davranışları ile ilişkisi incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre cinsiyet, yaş, akademik başarı, sürekli kaygı, umutsuzluk ve benlik saygısı değişkenleri birlikte ergenlerde riskli davranış varyansının %21'ini açıklamaktadır. Cinsiyet, yaş, sürekli kaygı ve umutsuzluk lise öğrencilerinin riskli davranışlarını anlamlı olarak yordamaktadır. Erkek öğrenciler kız öğrencilerden daha yüksek riskli davranış puanlarına sahiptir. Yaş, sürekli kaygı ve umutsuzluk değişkenlerine ilişkin puanlar arttıkça riskli davranışlar da artmaktadır. Diğer yandan akademik başarı ve benlik saygısı ergenlerin riskli davranışlarını anlamlı olarak yordamamaktadır.

Haghdoost, Abazari, Abbaszadeh, ve Rabori, (2014) lise öğrencilerinde ergen sağlık-risk davranışı (HRB) riskli ve koruyucu aile faktörlerinin etkilerini değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Bu kapsamda, İran'da lise öğrencilerinin riskli davranışlarını ortaya çıkarmak için Gençlik Araştırmasını Önemseyen Topluluklar Anketi (Communities That Care Youth Survey) uygulanmıştır. Çalışma sonucunda

ailenin öğrencileri yüksek oranda riskli davranışlara karşı korumada çok önemli bir rolü olduğu görülmüştür. Babanın eğitim düzeyi, aile dindarlığı ve bağlanmanın en önemli faktörler olarak öne çıktığı tespit edilmiştir.

Ergene, Özer, Gençtanırım-Kuru, Arıcı-Şahin, Demirtaş-Zorbaz, Kızıldağ, ... ve Hoard, (2019) lise düzeyinde öğrenim gören ergenlerin risk davranışlarının nedenlerini, yaşamlarındaki risk faktörlerini ve bu risklere karşı koruyucu faktörleri araştırmayı amaçlamıştır. Bu kapsamda, yazarlar tarafından toplam 47 öğrenci ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Sonuçlar aile ve arkadaş ilişkileri gibi başlıklar altında değerlendirilmiştir. Ergenlerde farklı boyutlarda ele alınan bu riskli davranışların ortaya çıkmasında sıklıkla aile ve arkadaş ilişkilerinin etkili olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, risk davranışının başka bir risk davranışına neden olabileceği çıkarımı yapılmıştır.

Arslan (2012), Isparta ilinde farklı ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören (283'ü kız ve 298'i erkek) 581 öğrenci ile gerçekleştirdiği araştırma kapsamında ergenlerde görülen problem davranışları aile yapısı ve aile sorunları açısından incelemiştir. Sonuç olarak, ergenlerde görülen riskli davranışların tüm alt boyutlarının otoriter-baskıcı tutum, ilişkilerde duyarsızlık ve tutarsızlık, anne-baba ilişkisinde uyumsuzluk, sosyal etkinliklerde yetersizlik, ev ortamında düzensizlik, ekonomik sıkıntılar, ilişkide sınırsızlık ve istismar, sağlık problemleri gibi aile sorunları ile pozitif ilişkili olduğu belirlenmiştir. Birlik, iletişim, yönetim, yetkinlik, duygusal bağlam, doyum, direnç olarak ele alınan aile yapısı ile negatif yönde anlamlı düzeyde ilişkiye sahip olduğunu ve ergenlerde görülen riskli davranışların, aile yapısı ve aile sorunları tarafından anlamlı düzeyde yordandığını ortaya koymaktadır. Ayrıca ergenlik döneminde görülen riskli davranışların sosyo-demografik değişkenler açısından anlamlı düzeyde farklılaştığı bulunmuştur.

Gençtanırım-Kuru (2010), Ankara'da altı farklı genel liseye devam eden 491 ergenden oluşan araştırmasında Riskli Davranışlar, Algılanan Sosyal Destek ve 11-18 Yaş Gençler İçin Kendini Değerlendirmesi incelenmiştir. Bu çalışmada ergenlerde riskli davranışların yordanmasına yönelik olarak geliştirilen modelin anlamlı olduğu ve bu modele göre sosyal destek değişkeninin riskli davranışları anlamlı olarak yordadığı sonucu elde edilmiştir. Algıladıkları sosyal destek düzeyi yüksek olan öğrencilerin daha az riskli davranışlara yöneldikleri belirlenmiştir. Aile, arkadaş ve öğretmenlerinden algıladıkları sosyal destek düzeyi yüksek olan ergenlerin bu çalışma kapsamında ele alınan anti sosyal davranışlar, sigara ve alkol kullanımını içeren madde kullanımı,

beslenme alışkanlıkları ve okul terki boyutlarındaki riskli davranışları daha az sergiledikleri tespit edilmiştir. Ayrıca sosyal desteğin istatistiksel olarak, tıbbi bir nedene bağlı olmadan depresyon, anksiyete, somatik yakınmalar gibi öncelikle kişinin kendi içinde ortaya çıkan problemleri olarak ifade edilen içe yönelimi anlamlı olarak yordadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Uludağlı ve Sayıl (2009) ergenlerin, ebeveyn ve akran ilişkileriyle saldırgan davranışlarının riskli davranışlar ile ilişkisini incelemeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda araştırmada 429 lise ve üniversite öğrencisi ile çalışılmıştır. Çalışma sonucunda erkek ergenlerin riskli davranışları her sınıf seviyesinde farklılaştığı ve kız ergenlere kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Lise öğrencilerinde yakın ve karşı cinsten arkadaş ilişkisinin riskli davranışları ile negatif yönde ilişkili olduğu görülmüştür. Gerek lise ve gerekse de üniversite öğrencilerinde; anne-babaların arkadaş ilişkilerini engellemesinin, ergenin saldırganlığı ve riskli davranışları ile pozitif yönde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan anne-babaların akran ilişkilerine rehberlik yapmasının ise riskli davranışları azalttığı tespit edilmiştir.

Lise öğrencileriyle yapılan bu araştırmalarda erkek öğrencilerin riskli davranışlara daha yatkın oldukları, aile desteğinden yoksun olan ergenlerin riskli davranışlara daha fazla eğilim gösterdikleri, Ebeveynlerin eğitim durumunun ve kardeş sayısının, gelir düzeyinin, öğrenim gördükleri sınıfın, cinsiyetin ve yaşın aile ve arkadaş çevresinin ergenlerin riskli sağlık davranışlarında etkili olduğu saptanmıştır. Ergenlik çağındaki bir diğer kitleyi ise üniversite öğrencileri oluşturmaktadır.

Özcebe, Uner, Tezcan, Erbaydar ve Teletar (2012) belirli riskli davranış modellerini (güvensiz cinsiyet, tütün ve uyuşturucu kullanımı ve aşırı içme) ve bu davranışları etkileyen faktörleri üniversitedeki birinci ve üçüncü sınıf öğrencilerinden oluşan grupta incelemiştir. Çalışmaya 4392 birinci ve 4015 üçüncü sınıf olmak üzere toplam 8407 öğrenci katılmıştır. Çalışma sonucunda erkek öğrencilerin kadınlardan daha fazla riskli davranışlar sergilediği tespit edilmiştir. Çalışmanın lojistik modelleri cinsiyet, ikamet yeri, ebeveynlerle ilişki ve arkadaşlarla sosyalleşmenin riskli davranışlar üzerinde etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

2.4.2.Temel ihtiyaçlar ile ilgili araştırmalar

Bu bölümde temel ihtiyaçlar ile ilgili sırasıyla lise sonra da üniversite öğrencileriyle yapılan çalışmalar kronolojik sıraya göre sunulmuştur.

Karababa (2018) tarafından gerçekleştirilen çalışma kapsamında, yaşam doyumu, yalnızlık ve temel ihtiyaçların can sıkıntısını anlamlı biçimde yordayıp yordamadığı incelenmiştir. Araştırma üniversitede öğrenimini sürdüren 613 üniversite öğrencinin (220 erkek, 393 kadın) katılımı ile gerçekleşen çalışma sonucunda, eğlence, özgürlük, güç, sevgi ve ait olma ve hayatta kalma ihtiyacı ile can sıkıntısının negatif anlamlı bir ilişkisinin olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte, can sıkıntısının özgürlük ihtiyacı, sevgi ve ait olma ihtiyacı ve hayatta kalma ihtiyacı tarafından anlamlı biçimde yordanmadığı belirlenmiştir.

Balkaya-Çetin (2014) ergenlerin internet kullanım davranışlarını ortaya koymak ve problemli internet kullanım davranışının öğrencilerin temel ihtiyaçları, benlik kimliği, heyecan arama durumu, yaşam doyumu ve bazı psiko-sosyal özellikler ile ilişkisini incelemek üzere devlet liselerinde öğrenim gören 2729 öğrenciden oluşan bir çalışma grubu üzerinde araştırma yapılmıştır. Araştırmada öğrencilerin temel ihtiyaçlarının (ait olma-sevgi, güç) problemli internet kullanımını yordadığı görülmüştür.

Durmaz (2012) lise düzeyindeki öğrencilerin temel psikolojik ihtiyaç doyum dereceleri (özerklik, yeterlilik ve ilişkililik), matematik öğrenmesi için motivasyonel düzenlemeleri (dış, içe, tanımlanmış ve bütünleşik) ve 10. sınıfın matematik kaygısı düzeyleri arasındaki ilişkileri tanımlamayı amaçlamıştır. Bu çalışmanın sonucuna göre, temel psikolojik ihtiyaç memnuniyetinin derecesi yüksek olduğunda, bireyin motivasyonel düzenlemelerde kendini belirleme düzeyi artmış ve buna bağlı olarak matematik kaygısı azalmıştır.

Duru ve Türkdoğan (2011) tarafından gerçekleştirilen çalışma kapsamında, üniversite öğrencilerinin ihtiyaç algılarının birtakım sosyo-demografik değişkenler bakımından herhangi bir Farklılaşıp farklılaşmadığı ve temel ihtiyaçlarının ne düzeyde karşılandığı incelenmiştir. Araştırma kapsamında 627 (277 erkek, 350 kız) üniversite öğrencisinden veri toplanmıştır. Çalışma sonucunda öğrencilerin en yüksek tatmini ait olma ve sevgi ihtiyacından algıladıkları; özgürlük, eğlence ve güç gereksinimlerinin karşılanma seviyelerine ilişkin algıladıkları tatminin, nispeten daha düşük seviyede olduğu; en düşük doyumun, hayatta kalma gereksinimi olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte, öğrencilerin temel ihtiyaçlar tatmini konusundaki algılarının, algılanan

ekonomik doyuma, ailenin gelir düzeyine, yerleşim birimine, barınma durumuna, sınıf düzeyine ve cinsiyete göre anlamlı biçimde farklılaştığı bulunmuştur.

Hamurcu ve Sargın (2011) lise öğrencilerinin psikolojik ihtiyaçları (baskınlık, başarı, özerklik ve bağlılık) ile itaatkâr davranışları arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışma sonucunda lise öğrencilerinin psikolojik ihtiyaçlarının üç boyutu (başarıya ihtiyaç, özerklik ihtiyacı ve baskınlık ihtiyacı) ile itaatkâr davranış arasında pozitif / doğrusal anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır. Psikolojik ihtiyaçların ait olma boyutu ile itaatkâr davranış arasında negatif/doğrusal bir ilişki olduğu bulunmuştur. İtaatkâr davranışın en güçlü yordayıcısı bağlılık ihtiyacı tarafından takip edilen özerklik olarak belirlenmiştir.

Şahin ve Korkut-Owen (2009) psikolojik ihtiyaçları farklı olan lise öğrencilerinin saldırganlık seviyelerini çeşitli değişkenlere bağlı olarak incelemeyi amaçlamıştır. Çalışma sonucunda lise öğrencilerinin saldırganlık davranışları üzerinde ilişki ihtiyacı ve serbest zamanlarda yapılan etkinliğin türünün anlamlı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde saldırgan davranışlar ile özerklik ihtiyacı arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyetin, algılanan anne-baba tutumunun, ilişki ve yeterlik ihtiyaçlarının ailede şiddet uygulanma durumunun, öğrencilerin saldırganlık puanları üzerindeki temel etkisinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Serbest zamanlarda icra edilen etkinliklerin türünün ve özerklik gereksiniminin öğrencilerin saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisi anlamlı değildir.

Çelikkaleli, Gökçakan ve Çapri (2005) lise öğrencilerinde psikolojik ihtiyaçların sağlanması, saygısı, düzeni, sunumu ve özerkliği arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın sonucunda, Psikolojik İhtiyaçlardan bazılarının hem pozitif hem de negatif olarak birbirleriyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Psikolojik İhtiyaçlar cinsiyete, liselere, anne ve baba eğitim seviyesine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

İkinci (2003) ergenlerde temel ihtiyaçların karşılanma düzeyi ile başa çıkma davranışları arasındaki ilişkinin tespit etmek amacıyla, 411 lise öğrencisi ile araştırma yapmıştır. Araştırma sonucunda temel ihtiyaçların karşılanma düzeyi üzerinde bir değişken olarak cinsiyetin manidar düzeyde etkisi olduğu bulunmuş, kız öğrencilerin sevme-sevilme ihtiyacının erkek öğrencilere oranla daha fazla, özgürlük ihtiyacını ise daha az karşılayabildikleri saptanmıştır. Bir değişken olarak temel ihtiyaçların karşılanma düzeyinin Aktif Planlama, Dış Yardım Arama, Duygusal Kaçma ve Kabul, Bilişsel

Yeniden Yapılandırma tarzı başa çıkma seçimleri arasında anlamlı düzeyde ilişki olduğu saptanmıştır. Temel ihtiyaçların karşılanma düzeyi yükseldikçe Aktif Planlama, Dış Yardım Arama, Duygusal Kaçma ve Kabul, Bilişsel Yeniden Yapılandırma tarzı başa çıkmanın arttığı görülmüştür.

Lise ve üniversite öğrencilerinde yapılan bu araştırmalara göre ergenlerin temel ihtiyaçlarının karşılanması durumunda saldırganlık ve zorbalık davranışlarının, problemli internet kullanımının ya da sınav kaygısının azaldığı görülmüştür. Temel ihtiyaçların cinsiyete, aile sosyo-ekonomik durumuna, anne-baba eğitim durumuna, okunan okula, sınıf düzeyine göre farklılık gösterdiği görülmüştür. Hatta temel ihtiyaçların karşılanma düzeyi arttıkça bireylerde aktif planlama, dış yardım arama, duygusal kaçma ve kabul, bilişsel yeniden yapılandırma tarzı başa çıkmanın gibi önemli kişisel ve psikolojik özelliklerin arttığı görülmüştür. Ancak okul terki, intihar eğilimi gibi riskli davranışların temel ihtiyaçlar ile ilişkisinin incelenmediği görülmüş yapılan bu çalışmanın alanyazındaki bu boşluğu dolduracağı ve alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

3. YÖNTEM

Çalışmanın bu kısmında ilk olarak araştırma modeli belirtilmiştir. Daha sonra araştırmanın çalışma grubu belirtilerek verilerin toplanmasında kullanılan araçlar açıklanmıştır. Son olarak da verilerin çözümlenmesi ve verilerin analizine yönelik açıklamalara yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Lise öğrencilerinde riskli davranışlarla temel ihtiyaçlar arasındaki ilişkinin ele alındığı bu araştırma nicel bir araştırma olup, ilişkisel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. İlişkisel tarama modeli "iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir" (Karasar, 2003). İlişkisel tarama modellerinde iki veya daha fazla değişkenin aralarındaki ilişki, herhangi bir müdahalede bulunulmadan incelenmektedir (Büyüköztürk vd., 2008).

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu 2018-2019 eğitim öğretim yılında Kütahya ilindeki Kütahya Nafi Güral Fen Lisesi, Kütahya Lisesi, Kütahya Kılıçarslan Anadolu Lisesi, Kütahya Atatürk Anadolu Lisesi, Kütahya Endüstri Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Kütahya Devlet Hatun Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Kütahya Sosyal Bilimler Lisesi, Kütahya Anadolu İmam Hatip Lisesi, Kütahya Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Kütahya Spor Lisesi'nde öğrenim gören öğrencileri temsil edecek biçimde okul türü ve sınıf düzeyi dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu liselerin türlerini temsil edecek biçimde 18.078 devlet lisesi öğrencisi arasından 847 lise öğrencisi bu araştırmaya katılmıştır. Eksik ve hatalı anket formlarının çıkarılması sonrasında çalışmada 842 öğrenciden toplanan verilerin kullanılmasına karar verilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özellikleri Tablo 3.1'te olduğu gibidir.

Tablo 3.1.*Katılımcıların demografik özellikleri*

DEĞIŞKEN		n	%
Cinsiyet	Kadın	446	53,0
	Erkek	396	47,0
Sınıf Düzeyi	Hazırlık	32	3,8
	9.Sınıf	277	32,9
	10.Sınıf	208	24,7
	11.Sınıf	168	20,0
	12.Sınıf	157	18,6
Okul Türü	Anadolu İmam Hatip Lisesi	45	5,3
	Fen Lisesi	150	17,8
	Sosyal Bilimler Lisesi	72	8,6
	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	253	30,0
	Spor Lisesi	322	38,2
Anne Baba Birliktelik Durumu	Birlikte yaşıyorlar	767	91,1
	Boşandılar	57	6,8
	Babam Hayatta Değil	12	1,4
	Annem Hayatta Değil	3	0,4
	Her İkisi de Hayatta Değil	3	0,4
Katılımcı Hariç Kardeş Sayısı	Kardeş yok	64	7,6
	Bir kardeş	485	57,6
	İki kardeş	229	27,2
	Üç veya daha fazla kardeş	64	7,6
Anne Eğitim	Okuryazar değil	10	1,2
	Okuryazar	5	0,6
	İlkokul Mezunu	381	45,2
	Ortaokul Mezunu	167	19,8
	Lise Mezunu	156	18,5
	Üniversite Mezunu	112	13,3
	Master/Doktora	11	1,3
Baba Eğitim Durumu	Okuryazar değil	5	0,6
	Okuryazar	5	0,6
	İlkokul Mezunu	158	18,8
	Ortaokul Mezunu	160	19,0
	Lise Mezunu	301	35,7
	Üniversite Mezunu	191	22,7
	Master/Doktora	22	2,6
İkamet Edilen Yer	Aile yanı	729	86,6
	Yurt/pansiyon	96	11,4
	Akraba yanı	4	0,5
	Diğer	13	1,5

Tablo 3.1'den de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan lise öğrencilerinin %53.0'ü kız ve %47,0'si ise erkeklerden oluşmaktadır. Sınıf düzeyine göre dağılımda hazırlık sınıf öğrencileri de %3.8, 9.sınıf öğrencileri %32.9, 10.sınıf öğrencileri % 24.7, 11.sınıf öğrencileri % 20.0, 12.sınıf öğrencileri % 18.6 düzeyindedir. Okul türüne göre;

en fazla öğrenci katılımı % 38.2 ile Spor Lisesi ve en az katılımda % 5.3 ile Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerindedir. Anne ve baba birliktelik durumu bakımından %91.1 ile çok büyük çoğunluğunun anne-babası birlikte yaşarken, ebeveynleri boşanan öğrenci oranı %6.8 düzeyindedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %57.6'sının bir, %27.2'sinin iki ve % 7.6'sının da üç veya daha fazla kardeşi bulunmaktadır. Öğrencilerin annelerinin % 47'sinin ilköğretim ve altı eğitim düzeyine sahip olup, üniversite ve üzeri eğitim düzeyindekilerin oranı %14.6'dır. Baba eğitim durumu ele alındığında ise ilköğretim ve altı eğitim düzeyine sahip olanlar % 20 düzeyinde iken, üniversite ve üzeri eğitim düzeyinde olanların %25,3 olduğu görülmektedir. Son olarak öğrencilerin %86.6'sı ailesinin yanında ve % 11.4'ü de yurt/pansiyonda ikamet etmektedir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu, Ergenlerde Riskli Davranışlar Ölçeği ve Temel İhtiyaçlar Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma kapsamında kullanılan söz konusu ölçüm araçlarına ilişkin detaylı bilgiler aşağıda sunulmuştur.

3.3.1. Kişisel bilgi formu

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin demografik özellikleri araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu ile belirlenmiştir. Bu kapsamda katılımcılara cinsiyet, sınıf düzeyi, okul türü, kardeş sayısı, anne-baba eğitim durumu, anne-baba birliktelik durumları ve ikamet ettikleri yer ile ilgili 8 adet soru yöneltilmiştir.

3.3.2. Ergenlerde riskli davranışlar ölçeği (RDÖ)

Ergenlerde Riskli Davranışlar Ölçeği, Gençtanırım ve Ergene (2014) tarafından Türkiye'de lise öğrencileri arasında riskli davranışları değerlendirmek için geliştirilmiştir. Ölçek 5'li likert tipi bir ölçek olup, katılımcılar "1:Kesinlikle uygun değil" ile "5:Kesinlikle uygun" arasında olacak şekilde ölçek ifadelerini yanıtlamaktadır. Ölçekte bulunan 21 numaralı soru olumsuz yargı içermesi sebebiyle ters kodlanmaktadır. Riskli Davranışlar Ölçeğinden elde edilen puanların değerlendirilmesinde yüksek puanlar riskli davranışların üst seviyede olduğunu göstermektedir.

RDÖ'nün geçerlik çalışmaları kapsamında, açıklayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi ve uyum geçerliği ile analiz edilmiştir. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda madde faktör yükleri 0.49 ile 0.83 arasında olan 36 maddelik bir form elde edilmiştir. Altı boyuttan oluşan ölçeğin açıkladığı toplam varyans %55,43'tür. Doğrulayıcı faktör analizi

sonucunda ise bu altı boyutlu yapı doğrulanmış ve kabul edilebilir bir model ele edilmiştir. Uyum geçerliği için, Pearson Korelasyon katsayıları; toplam RDÖ ve Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (Yıldırım, 2004)'nin alt boyutları olan Aile Desteği, Akran Desteği ve Öğretmen Desteğindeki puanlar ile -0.10 ve -0.35 aralığında değişen sonuçlar arasında hesaplanmıştır. Bu durum, iki ölçekteki puanlar arasında beklenen bir negatif ilişkiyi ortaya çıkarmıştır.

Ölçeğin orjinalinde yapılan güvenilirlik analizi neticesinde Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ölçek toplamı için 0.91 olarak hesaplanmıştır. Ölçeği oluşturan alt boyutlarda ise Cronbach Alfa değerleri Anti Sosyal Davranışlar (AS) boyutunda 0.79; Alkol Kullanımı (AK) ve Sigara Kullanımı (SK) boyutlarında 0.87; İntihar Eğilimi (İE) ve Beslenme Alışkanlıkları (BA) boyutunda 0.70 ve Okul Terki (OT) boyutunda 0.83 olarak tespit edilmiştir. Bu araştırma kapsamında yinelenen güvenilirlik analizi sonucunda ise Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı AS için 0.79, SK için 0.89, İE için 0.73, BA için 0.71, OT için 0.79 ve ölçek geneli için 0.87 olarak belirlenmiştir. RDÖ'nün test tekrar test analizinde elde edilen test tekrar test güvenirlik katsayıları (r) sırasıyla, AD 0.79; AK 0.77; SK 0.90; İE 0.63; BA 0.56; OT 0.68 ve tüm ölçek için 0.85 olarak bulunmuştur (Gençtanırım-Kuru ve Ergene, 2014).

Bu çalışma kapsamında, İl Milli Eğitim Müdürlüğünün isteği nedeniyle alkol kullanımı boyutunda yer alan sorular ölçekten çıkarılmış ve ölçek beş boyutlu yapısıyla kullanılmıştır. Buna göre Anti Sosyal Davranışlar (AS) boyutu 1-7 numaralı maddeler, Sigara Kullanımı (SK) boyutu 8-13 numaralı maddeler, İntihar Eğilimi (İE) boyutunda 14-17 numaralı maddeler, Beslenme Alışkanlıkları (BA) boyutu 18-22 numaralı maddeler ve Okul Terki (OT) boyutu 23-29 numaralı maddelerden meydana gelmektedir.

3.3.3. Temel ihtiyaçlar ölçeği

Lise öğrencilerinin temel ihtiyaçlarının karşılanma düzeyini belirlemek amacıyla "Temel İhtiyaçlar Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek lise öğrencilerine yönelik olarak kullanılmak amacıyla, Glasser (2003)'ın seçim kuramı doğrultusunda İkinci (2003) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 5'li likert tipi bir ölçek olup, katılımcılar "1:Kesinlikle katılmıyorum" ile "5:Tamamen katılıyorum" arasında olacak şekilde ölçek ifadelerini yanıtlamaktadır. Ölçekten elde edilen puanların değerlendirilmesinde, yüksek puanlar ihtiyacın yüksekliğine işaret etmektedir.

Ölçeğin güvenirlik ve geçerlilik çalışmalarına 142'si erkek ve 157'si kız olmak üzere toplam 299 lise öğrencisi katılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda ölçeğin dört faktörlü bir yapı gösterdiği belirlenmiş ve söz konusu faktörler ait olma, güç, özgürlük ve eğlence olarak adlandırılmıştır. Ölçek toplam 26 madde içermekte olup, özgürlük boyutu 7, 8, 15, 16 ve 23 numaralı maddeleri; ait olma boyutu 1, 9, 17, 18, 25 ve 26 numaralı maddeleri; eğlence boyutu 5, 13, 14, 21 ve 26 numaralı maddeleri ve güç boyutu da 3, 4, 10, 11, 12, 19, 20 ve 24 numaralı maddeleri içermektedir. Faktör analizi sonucunda testin dört faktörlü yapısının toplam varyansının yaklaşık % 45' ini açıkladığı görülmüştür. Ait olma faktörü toplam varyansın % 11,88'ini; Güç faktörü, % 11,5'ini; Özgürlük faktörü; % 12,6'sını; Eğlence faktörü, % 7,27'sini açıklamaktadır (İkinci, 2003).

Ölçeğin orijinalinde yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı özgürlük boyutunda 0.71, ait olma boyutunda 0.71, eğlence boyutunda 0.59, güç boyutunda 0.68 ve ölçek geneli için 0.82 olarak belirlenmiştir (İkinci, 2003). Bu araştırma kapsamında yinelenen güvenilirlik analizi sonucunda ise Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı sırasıyla özgürlük boyutunda 0.72, ait olma boyutunda 0.82, eğlence boyutunda 0.71, güç boyutunda 0.79 ve ölçek geneli için 0.89 olarak belirlenmiştir.

3.4. Verilerin toplanması

Araştırmada kullanılan veri toplama araçları 2018-2019 eğitim öğretim yılının bahar döneminde çalışma grubunda yer alan öğrencilere uygulanmıştır. Araştırma öncesinde Milli Eğitim Bakanlığı'ndan gerekli izinler alınmıştır (EK-2). İl Milli Eğitim Müdürlüğünün isteği üzerine araştırmanın gerçekleştirileceği liselerin yöneticileri ve ilgili öğretmenler aracılığıyla öğrencilerin telefonlarına Google formdan hazırlanan anket linki gönderilip anketlerin elektronik ortamda öğrencilere doldurulması sağlanmıştır.

Araştırmacı tarafından hazırlanan formda öncelikle araştırmacı bilgileri, daha sonra araştırmanın amacı, önemi ve ölçek setinin nasıl yanıtlanacağı hakkında bilgiler vermiştir. Öğrencilerin kimlik bilgilerine ihtiyaç duyulmadığı ve toplanan verilerin gizli tutulacağı öğrencilere duyurulmuştur. Ayrıca araştırmaya katılımın gönüllü olduğu ve araştırma sonuçlandıktan sonra isteyen öğrencilere araştırmanın sonuçları hakkında bilgi verileceği de belirtilmiştir. Araştırma kapsamında eksik veri içeren 6 adet anket değerlendirmeye alınmamıştır.

3.5. Verilerin çözümlenmesi

Araştırmada kullanılan veriler SPSS 24.0 programı yardımıyla çözümlenmiştir. Test/analizler için anlamlılık düzeyi p=0.05 esas alınmıştır. Araştırma kapsamında aşağıda belirtilen test/analizler uygulanmıştır:

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin demografik özellikleri ile Riskli Davranış Ölçeği ve Temel İhtiyaçlar Ölçeği ifadelerine verdikleri yanıtlara ilişkin yüzde, aritmetik ortalama, frekans hesaplamalarına yönelik olarak ***Betimsel İstatistikler*** yapılmıştır.

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen fark testleri ile korelasyon ve regresyon analizlerinde yer alan riskli davranış (toplam), güç, eğlence, ait olma ve özgürlük değişkenlerinin normal dağılım gösterip göstermediği çarpıklık ve basıklık değerleri üzerinden incelenmiştir. George ve Mallary (2014)'e göre normal bir dağılımda çarpıklık ve basıklık değerlerinin istatistiklerinin ±2 aralığında olması gerekmektedir. Yapılan incelemede "Güç", "Eğlence", "Ait Olma" ve "Özgürlük" değişkenlerinin normal dağılım gösterdiği, buna karşın riskli davranış (toplam) değişkeninin normal dağılım sergilemediği belirlenmiştir. Bu nedenle normal dağılım elde etmek üzere "riskli davranış (toplam)" değişkenine karekök dönüşüm uygulanmıştır. Veri dönüşümü sonrasında yapılan incelemede yeni değişkenin çarpıklık değerinin 0,91 ve basıklık değerinin de 1,33 olduğu belirlenmiş, söz konusu değerlerin ±2 aralığında olması sebebiyle analizlerde kullanılacak yeni değişkenin normal dağılım gösterdiği değerlendirilmiş ve tüm analizlerde dönüşüm uygulanan bu değişken kullanılmıştır.

Lise öğrencilerinin riskli davranış düzeylerinin demografik özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı ***Fark Testleri*** ile incelenmiştir. Uygulanan fark testinde karşılaştırılacak grup sayıları dikkate alınmış, iki grup için ***Bağımsız Grup t-Testi***, üç ve daha fazla grup için de ***Tek Yönlü Varyans Analizi***'nden yararlanılmıştır. Tek yönlü varyans analizlerinde farklılık belirlendiğinde, söz konusu farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını tespit etmek üzere homojenlik durumuna bağlı olarak Tukey veya Tamhane post hoc testleri kullanılmıştır. Ayrıca veri dönüşümü sonrasında uygulanan fark testlerinde hazırlanan tabloların anlamlı biçimde yorumlanabilmesi amacıyla, "riskli davranış (toplam)" değişkenine ait ortalama değeri tablolarda yeniden dönüşümle eski formatında sunulmuştur.

Son olarak lise öğrencilerinin temel ihtiyaçlarının riskli davranışlarını hangi düzeyde etkilediğini belirlemek amacıyla **Çoklu Doğrusal Hiyerarşik Regresyon Analizi** uygulanmıştır. Çoklu regresyon analizi, bir bağımlı değişkenin açıklanmasında

birden çok bağımsız değişkenin kullanıldığı modellerin test edilmesi için kullanılmaktadır (Durmuş vd. 2013, s.154). Hiyerarşik regresyon tekniği ise; çoklu regresyon modeli kapsamında bağımsız değişkenlerin her birinin modele sağladığı katkıyı sıra ile incelemek için tercih edilmektedir. Hiyerarşik çoklu regresyon analizinde; tahmin hataları arasında çoklu doğrusal bağıntı olmaması, bağımlılık (otokorelasyon) olmaması ve normal dağılıma uygun olması varsayımlarının sağlanması gerekmektedir (Kleinbaum vd., 1998, s.601). Çoklu bağıntı varlığı değişkenler arasındaki korelasyon değerleri ile tolerans ve VIF değerleri üzerinden incelenmekte, değişkenler arasındaki çok önemli korelasyon olmaması, VIF değerlerinin 10'dan küçük olması ve tolerans değerlerinin de 0,5 üzerinde olması çoklu bağlantı sorunu olmadığını göstermektedir (Hair vd.,2010.s.200). Diğer bir varsayım hata terimlerinin aralarında ilişki bulunup bulunmadığının (otokorelasyon) belirlenmesi olup, Durbin Watson katsayısının 1 ile 3 arasında olması otokorelasyonun olmadığını göstermektedir (Field, 2009.s.236). Analiz kapsamında regresyon modeline bağımsız değişkenlerin hangi sıra ile ilave edileceğine korelasyon analizi sonucunda elde edilen korelasyon katsayılarına bakılarak karar verilmekte ve bağımlı değişkenle en fazla ilişkili olan bağımsız değişkenden başlamak sureti ile her defasında bir değişkeni ilave edilmektedir.

4. BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu kısmında ilk olarak kişisel ve ailesel özelliklerine göre lise öğrencilerinin riskli davranış düzeyleri fark testleri ile analiz edilmiştir. Son olarak da lise öğrencilerinin temel ihtiyaçlarının riskli davranışlarını yordayıp yordamadığı üzerinde etkili olduğu hiyerarşik regresyon analiz ile incelenmiştir.

4.1. Lise Öğrencilerinin Kişisel ve Ailesel Özelliklerine Göre Riskli Davranışlarına İlişkin Bulgular

Lise öğrencilerinin riskli davranışlarının kişisel ve ailesel özelliklerine (cinsiyet, sınıf düzeyi, okul türü, anne-baba birliktelik durumu, kardeş sayısı, anne eğitim durumu ve baba eğitim durumu) göre istatiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediği fark testleri ile analiz edilmiştir.

Cinsiyete göre lise öğrencilerinin riskli davranışları Bağımsız Örneklem t-Testi ile incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 4.1'de gösterilmiştir.

Tablo 4.1. *Lise öğrencilerinin cinsiyete göre riskli davranışları*

Cinsiyet	n	$\overline{X}$	ss	Sh	t	sd	p	Cohen d
Erkek	446	1.98	0.19	0.009				
					4.557	840	**0.000***	0.031
Kız	396	1.82	0.18	0.009				

* $p \leq 0.05$

Tablo 4.1'de yer alan analiz sonuçları incelendiğinde; cinsiyete göre lise öğrencilerinin riskli davranışları puan ortalamalarının kız öğrencilerde $\overline{X}$ 1.82 ve erkek öğrencilerde 1,98 olduğu ve öğrencilerin riskli davranışları puan ortalamaları arasında istatiksel olarak anlamlı farklılık bulunduğu tespit edilmiştir ($t_{(840)=}4.557$; $p \leq 0.05$). Bu çerçevede cinsiyete göre lise öğrencilerinin riskli davranışları farklılık göstermektedir ve erkek öğrencilerin riskli davranışları kız öğrencilerden daha yüksektir. Analiz neticesinde elde edilen söz konusu farkın düşük düzeyde bir etki büyüklüğüne sahip olduğu gözlenmiştir (Cohen d=0.031).

Araştırma kapsamında lise öğrencilerinin **cinsiyete göre riskli davranışların alt boyutları** bağımsız grup t-testi ile analiz edilmiş ve analiz sonuçları Tablo 4.1'de olduğu gibi sunulmuştur.

Tablo 4.2. *Lise öğrencilerinin cinsiyete göre riskli davranışların alt boyutları*

RİSKLİ DAVRANIŞ TÜRÜ	CİNSİYET	N	$\overline{X}$	ss	sh	t	sd	p	Cohen d
Antisosyal Davranış	Erkek	446	1,86	0,69	0,032	4,567	840	**0,000**	0,031
	Kadın	396	1,65	0,65	0,033				
Sigara Kullanımı	Erkek	446	1,92	1,16	0,055	7,219	840	**0,000**	0,049
	Kadın	396	1,42	0,84	0,042				
Okul Terki	Erkek	446	1,50	0,67	0,032	4,107	840	**0,000**	0,014
	Kadın	396	1,32	0,61	0,031				
Beslenme Alışkanlıkları	Erkek	446	2,72	0,91	0,043	-0,032	840	0,974	0,000
	Kadın	396	2,72	0,90	0,045				
İntihar Eğilimi	Erkek	446	2,45	0,89	0,042	-3,878	840	**0,000**	0,026
	Kadın	396	2,69	0,91	0,046				

Tablo 4.2'de yer alan analiz sonuçları incelendiğinde; antisosyal davranış boyutunda erkek öğrencilerin puan ortalamasının 1,86 ve kız öğrencilerin 1,65; sigara kullanımı boyutunda erkek öğrencilerin puan ortalamasının 1,92 ve kız öğrencilerin puan ortalamasının 1,42; okul terki boyutunda erkek öğrencilerin puan ortalamasının 1,50 ve kız öğrencilerin puan ortalamasının 1,32; beslenme alışkanlıkları boyutunda erkek öğrencilerin puan ortalamasının 2,72 ve kız öğrencilerin puan ortalamasının 2,72; intihar eğilimi boyutunda erkek öğrencilerin puan ortalamasının 2,45 ve kız öğrencilerin puan ortalamasının 2,69 olduğu belirlenmiştir. Buna göre öğrencilerin antisosyal davranış ($t_{(840)}$=4.567; p≤0.05), sigara kullanımı ($t_{(840)}$=7.219; p≤0.05), okul terki ($t_{(840)}$=4.107; p≤0.05) ve intihar eğilimi ($t_{(840)}$=3,878; p≤0.05) puan ortalamaları arasında istatiksel olarak anlamlı farklılık olduğu, beslenme alışkanlıkları boyutunda ise anlamlı farklılık bulunmadığı görülmektedir. Söz konusu bulgular ışığında erkek öğrencilerin antisosyal davranış, sigara kullanımı ve okul terki davranışlarının kız öğrencilerden daha fazla ve kız öğrencilerin intihar eğiliminin de erkeklerden daha yüksek olduğu, cinsiyete göre öğrencilerin beslenme alışkanlıklarının ise farklılık göstermediği söylenebilir.

Sınıf düzeyine göre lise öğrencilerinin riskli davranışları Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 4.3'de gösterilmiştir.

Tablo 4.3. *Lise öğrencilerinin sınıflarına göre riskli davranışları*

Sınıf Düzeyi	n	$\overline{X}$	ss	KT	sd	KO	F	P	η²	Anlamlı Fark
Hazırlık (1)	32	1.93	0.22							
9.Sınıf (2)	277	1.90	0.17							
10.Sınıf (3)	208	1.87	0.17	0.308	4	0.077	2.118	0.077	0.010	-
11.Sınıf (4)	168	1.98	0.21							
12. Sınıf (5)	157	2.01	0.19							
Toplam	842	1.93	0.19							

* p≤0.05

Tablo 4.3'de yer alan veriler incelendiğinde; sınıf düzeyine göre lise öğrencilerinin riskli davranışlarının puan ortalamalarının hazırlık sınıfı için $\overline{X}$ 1.93, 9.sınıf için Riskli Davranışları $\overline{X}$ .90, 10.sınıf için $\overline{X}$ 1.87, 11.sınıf için $\overline{X}$ 1.98, 12.sınıf için $\overline{X}$ 2.01 olduğu ve sınıf düzeyine göre öğrencilerin riskli davranışları puan ortalamaları arasında istatiksel olarak anlamlı farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir ($F_{(4-837)}$=2,118; p>0.05; η^2=0.010). Buna göre sınıf düzeyine göre lise öğrencilerinin riskli davranışları farklılık göstermemektedir.

Okul türüne göre lise öğrencilerinin riskli davranışları Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 4.4'de gösterilmiştir.

Tablo 4.4.*Lise öğrencilerinin okul türüne göre riskli davranışları*

Okul Türü	n	$\overline{X}$	ss	KT	Sd	KO	F	p	η²	Anlamlı Fark
Anadolu İmam Hatip Lisesi (1)	45	1.98	0.23							
Fen Lisesi (2)	150	1.83	0.15							
Sosyal Bilimler Lisesi (3)	72	1.85	0.13	0.408	4	0.102	2.812	**0.007***	0.014	2-4 2-5
Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi (4)	253	1.97	0.21							
Spor Lisesi (5)	322	1.96	0.18							
Toplam	842	1.93	0.19							

* p≤0.05

Tablo 4.4'de yer alan veriler incelendiğinde; okul türüne göre lise öğrencilerinin riskli davranışları puan ortalamalarının Anadolu İmam Hatip Lisesi için $\overline{X}$ 1.98, Fen Lisesi için $\overline{X}$ 1.83, Sosyal Bilimler Lisesi için $\overline{X}$ 1.85, Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi için $\overline{X}$ 1.97 ve Spor Lisesi için $\overline{X}$ 1.96 olduğu ve okul türüne göre öğrencilerin puan ortalamaları arasında istatiksel olarak anlamlı farklılık bulunduğu tespit edilmiştir ($F_{(4-837)}$=2,812; p≤0.05; η^2=0.014). Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere yapılan Tamhane's post-hoc testi sonucu Tablo 4.5'de gösterilmiştir.

Tablo 4.5. *Lise öğrencilerinin okul türüne göre riskli davranışlar ölçeği puanlarına ilişkin tamhane's post-hoc testi sonuçları*

	Okul Türü	**Ortalama Farkı**	**sh**	**$p_{Tamhanes}$**
Anadolu İmam Hatip Lisesi	Fen Lisesi	.06	.04	.76
	Sosyal Bilimler Lisesi	.05	.04	.90
	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	.00	.04	1.00
	Spor Lisesi	.01	.04	1.00
Fen Lisesi	Anadolu İmam Hatip Lisesi	-.06	.04	.76
	Sosyal Bilimler Lisesi	-.01	.02	1.00
	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	-.05	.02	**.04***
	Spor Lisesi	-.05	.02	**.03***
Sosyal Bilimler	Anadolu İmam Hatip Lisesi	-.05	.04	.90
	Fen Lisesi	.01	.02	1.00
	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	-.05	.02	.27
	Spor Lisesi	-.04	.02	.24
Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	Anadolu İmam Hatip Lisesi	.00	.04	1.00
	Fen Lisesi	.05	.02	**.04***
	Sosyal Bilimler Lisesi	.05	.02	.27
	Spor Lisesi	.00	.02	1.00
Spor Lisesi	Anadolu İmam Hatip Lisesi	-.01	.04	1.00
	Fen Lisesi	.05	.02	**.03***
	Sosyal Bilimler Lisesi	.04	.02	.24
	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	.00	.02	1.00

* p≤0.05

Tablo 4.5'de görüleceği üzere yapılan *Tamhane's* post-hoc testi sonucunda; Fen Lisesi öğrencileri ile Mesleki ve Teknik Anadolu ve Spor Lisesi öğrencilerinin puan ortalaması arasında istatiksel olarak anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Buna göre Fen Lisesi öğrencilerinin riskli davranışları Anadolu Lisesi, Meslek Lisesi, Spor Lisesi ve İmam Hatip Lisesi öğrencilerinkinden daha düşüktür.

Anne baba birliktelik durumuna göre lise öğrencilerinin riskli davranışları Bağımsız Örneklem t-Testi ile incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 4.6'da gösterilmiştir.

Tablo 4.6. *Lise öğrencilerinin anne baba birliktelik durumuna göre riskli davranışları*

Anne-Baba Birliktelik Durumu	n	$\overline{X}$	ss	Sh	t	Sd	p	Cohen d
Birlikte Yaşıyorlar	767	1.92	0.18	0.006	-2.043	822	**0.041***	0.25
Boşandılar	57	2.07	0.23	0.031				

* $p \leq 0.05$

Tablo 4.6'da bulunan analiz sonuçları incelendiğinde; anne-baba birliktelik durumuna göre lise öğrencilerinin riskli davranışları puan ortalamalarının ebeveynleri birlikte yaşayan öğrencilerde $\overline{X}$ 1.92 ve anne-babası boşanan öğrencilerde $\overline{X}$ 2.07 olduğu, öğrencilerin riskli davranışları puan ortalamaları arasında istatiksel olarak anlamlı farklılık bulunduğu tespit edilmiştir ($t_{(822)}$=-2,043; $p \leq 0.05$). Buna göre anne-baba birliktelik durumuna göre lise öğrencilerinin riskli davranışlarıfarklılık göstermekte olup, anne-babası boşanan öğrencilerin riskli davranışları anne-babası birlikte olan öğrencilerden daha yüksektir. Analiz neticesinde belirlenen bu farkın düşük düzeyde bir etki büyüklüğüne sahip olduğu gözlenmiştir (Cohen d= 0.025).

Kardeş sayısına göre lise öğrencilerinin riskli davranışları Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 4.7'de gösterilmiştir.

Tablo 4.7. *Lise öğrencilerinin kardeş sayısına göre riskli davranışları*

Kardeş Sayısı	n	$\overline{X}$	ss	KT	sd	KO	F	p	η²	Anlamlı Fark
Kardeş yok (1)	485	1.91	0.19							
Bir (2)	229	1.92	0.18							
İki (3)	64	1.95	0.19	0.186	3	0.062	1.704	0.165	0.007	-
Üç veya daha fazla (4)	64	2.01	0.24							
Toplam	842	1.93	0.19							

Tablo 4.7'de yer alan veriler incelendiğinde; kardeş sayısına göre lise öğrencilerinin riskli davranışları puan ortalamalarının kardeşi olmayan öğrenciler için $\overline{X}$ 1.91, bir kardeşi olan öğrenciler için $\overline{X}$ 1.92, iki kardeşi olan öğrenciler için $\overline{X}$ 1.95, üç veya daha fazla kardeşi olan öğrenciler için $\overline{X}$ 2.01 olduğu ve kardeş sayısına göre öğrencilerin riskli davranışları puan ortalamaları arasında istatiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($F_{(3\text{-}838)}$=1,704; p>0.05; η^2=0.007). Buna göre kardeş sayısına göre lise öğrencilerinin riskli davranışları farklılık göstermemektedir.

Anne eğitim durumuna göre lise öğrencilerinin riskli davranışları Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 4.8'de gösterilmiştir.

Tablo 4.8. *Lise öğrencilerinin anne eğitim durumuna göre riskli davranışları*

Anne Eğitim Durumu	n	$\overline{X}$	ss	KT	sd	KO	F	p	η²	Anlamlı Fark
İlkokul ve altı (1)	396	1,91	0,18							
Ortaokul (2)	167	2,00	0,19							
Lise (3)	156	1,95	0,20	0,168	3	0,056	1,535	0,204	0,005	-
Üniversite (4)	123	1,89	0,19							
Toplam	842	1,93	0,19							

* p≤0.05

Tablo 4.8'de yer alan veriler incelendiğinde; anne eğitim durumuna göre lise öğrencilerinin riskli davranışları puan ortalamalarının ilkokul ve altı grubu için 1.91,

ortaokul grubu için 2.00, lise grubu için 1.95 ve üniversite grubu için 1.89 olduğu ve anne eğitim durumuna göre öğrencilerin riskli davranışları puan ortalamaları arasında istatiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı belirlenmiştir ($F_{(3-823)}$=1,535; p>0.05; η^2=0.005). Buna göre anne eğitim durumuna göre lise öğrencilerinin riskli davranışları farklılık göstermemektedir.

Baba eğitim durumuna göre lise öğrencilerinin riskli davranışları Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 4.9'da gösterilmiştir.

Tablo 4.9. *Lise öğrencilerinin baba eğitim durumuna göre riskli davranışları*

Baba Eğitim Durumu	n	$\overline{X}$	ss	KT	sd	KO	F	p	η²	Anlamlı Fark
İlkokul ve altı (1)	168	2.00	0.21							
Ortaokul (2)	160	2.00	0.19							1-4
Lise (3)	301	1.95	0.19	0.502	3	0.167	4.635	**0.003***	**0.016**	2-4
Üniversite (4)	213	1.82	0.15							3-4
Toplam	842	1.93	0.18							

* p≤0.05

Tablo 4.9'da yer alan veriler incelendiğinde; baba eğitim durumuna göre lise öğrencilerinin riskli davranışları puan ortalamalarının ilkokul ve altı grubu için $\overline{X}$ 2.00, ortaokul grubu için $\overline{X}$ 2.00, lise grubu için $\overline{X}$ 1.95 ve üniversite grubu için $\overline{X}$ 1.82 olduğu ve baba eğitim durumuna göre öğrencilerin riskli davranışları puan ortalamaları arasında istatiksel olarak anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir ($F_{(3-828)}$=4,635; p≤0.05; η2=0.016). Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere yapılan Tamhane's post-hoc testi sonucu Tablo 4.10'da gösterilmiştir.

Tablo 4.10. *Lise öğrencilerinin baba eğitim durumuna göre riskli davranışlar ölçeği puanlarına ilişkin tamhane's hsd post-hoc testi sonuçları*

Baba Eğitim Durumu		Ortalama Farkı	Sh	$p_{Tamhanes}$
İlkokul ve altı	Ortaokul	.00	.02	1.00
	Lise	.02	.02	.95
	Üniversite	.06	.02	**.01***
Ortaokul	İlkokul ve altı	.00	.02	1.00
	Lise	.02	.02	.95
	Üniversite	.06	.02	**.01***
Lise	İlkokul ve altı	-.02	.02	.95
	Ortaokul	-.02	.02	.95
	Üniversite	.04	.02	**.02***
Üniversite	İlkokul ve altı	-.06	.02	**.01***
	Ortaokul	-.06	.02	**.01***
	Lise	-.04	.02	**.02***

* $p \leq 0.05$

Tablo 4.10'dan de görüleceği üzere yapılan *Tamhane's* post-hoc testi sonucunda; babaları üniversite mezunu olanlar ile ilkokul ve altı, ortaokul ve lise mezunu olanların puan ortalamaları arasında istatiksel olarak anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Buna göre baba eğitim düzeyi üniversite olan öğrencilerin riskli davranışları babaları diğer eğitim düzeyine sahip öğrencilerden daha düşüktür.

İkamet edilen yere göre lise öğrencilerinin riskli davranışları Tek Yönlü Varyans Analizi ile incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 4.11'de gösterilmiştir.

Tablo 4.11. *Lise öğrencilerinin ikamet ettikleri yere göre riskli davranışları*

İkamet Edilen Yer Durumu	N	$\overline{X}$	ss	Sh	T	Sd	p	Cohen d
Aile Yanı	729	1.93	0.18	0.006	-1.109	840	0.268	0.010
Diğer	113	1.99	0.22	0.021				

Tablo 4.11'de bulunan analiz sonuçları incelendiğinde; ikamet edilen yere göre lise öğrencilerinin riskli davranışları puan ortalamalarının aile yanında ikamet eden öğrencilerde $\overline{X}$ 1.93 ve diğer yerlerde ikamet eden öğrencilerde $\overline{X}$ 1.99 olduğu, öğrencilerin riskli davranışları puan ortalamaları arasında istatiksel olarak anlamlı

farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($t_{(840)}$=-1.109; p>0.05; d=0,010). Buna göre ikamet edilen yere göre lise öğrencilerinin riskli davranışları farklılık göstermemektedir.

4.2. Lise Öğrencilerinin Riskli Davranışlarının Yordayıcılarına İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında lise öğrencilerinin riskli davranışlarının temel ihtiyaçları olan güç, eğlence, ait olma ve özgürlük tarafından anlamlı bir şekilde yordanıp yordanmadığı hiyerarşik regresyon analizi ile tespit edilmek istenmiştir. Bu doğrultuda, analiz öncesinde verilerin analize uygunluğu incelenmiştir. Lise öğrencilerinin riskli davranışlarının yordayıcılarının belirlenmesi amacıyla öncelikle bütün lise öğrencilerine yönelik veriler ve ardından da cinsiyet bakımından erkek ve kız lise öğrencilere yönelik veriler kullanılarak hiyerarşik çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

İlgili değişkenler (ait olma, güç, eğlence ve özgürlük) ile riskli davranışları arasındaki ilişkinin doğrusallığı ve puanların normal dağılıma sahip olup olmadığı grafikler ve çarpıklık/basıklık değerleri üzerinden incelenmiş, verilerin normallikten önemli düzeyde sapmadığı ve doğrusal bir ilişki sergilediği belirlenmiştir. Çok değişkenli normallik varsayımı çerçevesinde Mahalanobis Uzaklık (MU) değerleri incelenmiş, 7 katılımcının verileri MU ölçüt değerinin [$X^2(2)$=13,816; p=0.001'e göre] üzerinde olduğundan dolayı analize dâhil edilmemiştir. Ayrıca **lise öğrencilerinin** verileri yordayıcı değişkenlerin arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunu olup olmadığı korelasyon analizi yapılarak incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 4.12'de sunulmuştur.

Tablo 4.12. *Lise öğrencilerinin riskli davranışları ve temel ihtiyaçları arasındaki ilişkiye yönelik korelasyon analizi*

DEĞİŞKEN	1	2	3	4	5
1. Riskli davranışları	1	-0.140*	0.012	-0.280*	0.061
2. Güç		1	0.538*	0.543*	0.417*
3. Eğlence			1	0.459*	0.468*
4. Ait Olma				1	0.393*
5. Özgürlük					1

*0,01 düzeyinde anlamlı, n=835

Tablo 4.12'de görüldüğü üzere, riskli davranışları ile en yüksek anlamlı ilişki ait olma ihtiyacı (r=-0.280; p<0.05) arasındadır. Bunun yanında yordayıcı değişkenler olan

güç ve eğlence arasındaki ilişkinin (r=0.543; p<0.05) olduğu belirlenmiştir. Buna göre tabloda yer alan korelasyon katsayılarına bağlı olarak çoklu bağıntı sorunu olmadığı görülmektedir. Gerekli varsayımların sağlandığının görülmesi sonrasında Hiyerarşik Çoklu Regresyon Analizi uygulanmıştır. Analiz esnasında bağımsız değişkenler modele ait olma ve güç sırasıyla dâhil edilmiştir. Hiyerarşik çoklu regresyon analizi sonucu Tablo 4.13'de gösterilmiştir.

Tablo 4.13. *Lise öğrencilerinin temel ihtiyaçlarının riskli davranışları üzerindeki yordayıcılığına ilişkin hiyerarşik regresyon analizi sonuçları*

Model	Değişkenler	*B*	St. Hata	β	T	P	Kısmi r	R	Düz. R^2	R^2 Değişimi	F
1	(Sabit)	1.622	0.028		57.114			0.280	0.078	0.079	71.077*
	Ait Olma	-.058	0.007	-0.280	-8.431	0.000	-0.280				
2	(Sabit)	1.613	0.034		4.031	0.000		0.281	0.077	0.000	35.602*
	Ait Olma	-0.060	0.008	-0.290	-.319	0.000	-0.246				
	Güç	0.004	0.009	0.018	0.444	0.657	-0.015				

* 0,05 düzeyinde anlamlı

Tablo 4.13'de regresyon analizi bulguları yer almaktadır. Analiz gerçekleştirilirken regresyon analizinin bazı varsayımları da kontrol edilmiştir. Bu bağlamda, VIF değerlerinin 1.00 ve 1.41 ve tolerans değerlerinin de 1.00 ve 0.71 olarak değer aldığı görülmüş olup, bu durum çoklu bağlantı sorunu olup olmadığına işaret etmektedir. Ayrıca Durbin Watson katsayısı 2,149 olarak belirlenmiş buna bağlı olarak otokorelasyon olmadığı değerlendirilmiştir. Söz konusu tabloda yer alan bulgular çerçevesinde F değerine bağlı olarak her iki modelin de bir bütün olarak anlamlı olduğu (p<0.05) görülmekle birlikte, modellerde yer alan değişkenlerin t değerleri incelendiğinde 2. modele sonradan dâhil edilen "güç" değişkeninin model içerisinde anlamlı olmadığı ve bu modelde R^2 değerinin azaldığı belirlendiğinden 1 numaralı model esas alınmıştır. Buna göre sadece "ait olma" ihtiyacının riskli davranışlarını yordamakta olup, modeldeki R^2 değerinin 0,078 olmasından hareketle lise öğrencilerinde riskli davranışlarının % 7,8'lik kısmının "ait olma" ihtiyacı ile açıklanabildiğini ifade etmek mümkündür. "Ait Olma"

değişkeninin standart beta katsayısı (β=-0.280) dikkate alındığında, lise öğrencilerinde riskli davranışları ile "ait olma" ihtiyacı arasında negatif yönlü ilişki bulunmaktadır.

Araştırma kapsamında **erkek öğrencilerin** riskli davranışlarının temel ihtiyaçları olan güç, eğlence, ait olma ve özgürlük tarafından anlamlı bir şekilde yordanıp yordanmadığı tespit edilmek istenmiştir. Bu doğrultuda, analiz öncesinde verilerin hiyerarşik çoklu doğrusal regresyon analizine uygunluğu incelenmiştir.

İlgili değişkenler (ait olma, güç, eğlence ve özgürlük) ile riskli davranışları arasındaki ilişkinin doğrusallığı ve puanların normal dağılıma sahip olup olmadığı grafikler ve çarpıklık/basıklık değerleri üzerinden incelenmiş, verilerin normallikten önemli düzeyde sapmadığı ve doğrusal bir ilişki sergilediği belirlenmiştir. Çok değişkenli normallik varsayımı çerçevesinde Mahalanobis Uzaklık (MU) değerleri incelenmiş, MU ölçüt değerinin [$X^2(3)=16,26$; $p=0.001$'e göre] üzerinde veri olmaması nedeniyle tüm katılımcıların verileri analize dâhil edilmiştir. Ayrıca yordayıcı değişkenlerin arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunu olup olmadığı korelasyon analizi yapılarak incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 4.14'de sunulmuştur.

Tablo 4.14. *Erkek öğrencilerin riskli davranışları ve temel ihtiyaçları arasındaki ilişkiye yönelik korelasyon analizi*

DEĞİŞKEN	1	2	3	4	5
1. Riskli davranışları	1	-0.117*	0.074	-0.213**	0.094*
2. Güç		1	0.554**	0.520**	0.449**
3. Eğlence			1	0.439**	0.460**
4. Ait Olma				1	0.370**
5. Özgürlük					1

*0,05 düzeyinde anlamlı,**0,01 düzeyinde anlamlı, n=446

Tablo 4.14'de görüldüğü üzere, riskli davranışları ile en yüksek önemli ilişki güç ihtiyacı ($r=-0.213$; $p<0.01$) arasındadır. Bunun yanında riskli davranışlar değişkeni ile anlamlı ilişkiye sahip bağımsız değişkenlerin kendi aralarındaki ilişkiler incelendiğinde en yüksek düzeydeki anlamlı ilişkinin güç ve ait olma ihtiyaçları arasında ($r=0.520$; $p<0.01$) olduğu belirlenmiştir. Buna göre tabloda yer alan korelasyon katsayılarına bağlı olarak çoklu bağıntı sorunu olmadığı görülmektedir.

Gerekli varsayımların sağlandığının görülmesi sonrasında Hiyerarşik Çoklu Regresyon Analizi uygulanmıştır. Analiz esnasında bağımsız değişkenler modele ait olma, güç ve özgürlük sırasıyla dâhil edilmiştir. Hiyerarşik çoklu regresyon analizi sonucu Tablo 4.15'de gösterilmiştir.

Tablo 4.15. *Erkek öğrencilerin temel ihtiyaçlarının riskli davranışları üzerindeki yordayıcılığına ilişkin hiyerarşik regresyon analizi sonuçları*

Model	Değişkenler	*B*	St. Hata	B	T	Sig.	Kısmi r	R	Düz. R^2	R^2 Değişimi	F
1	(Sabit)	1.598	0.040		39.677	0.000		0.213	0.043	0.045	21.046*
	Ait Olma	-0.045	0.010	-0.213	-4.588	0.000	-0.213				
2	(Sabit)	1.604	0.051		31.143	0.000		0.213	0.041	0.000	10.514*
	Ait Olma	-0.044	0.012	-0.208	-3.826	0.000	-.213				
	Güç	-0.002	0.014	-0.009	-0.170	0.865	-.117				
3	(Sabit)	1.549	0.052		29.769	0.000		0.292	0.079	0.040	13.698*
	Ait Olma	-0.053	0.012	-0.250	-4.625	0.000	-0.213				
	Güç	-0.023	0.014	-0.089	1.581	0.115	-0.117				
	Özgürlük	0.049	0.011	0.227	4.382	0.000	0.094				

* 0,05 düzeyinde anlamlı

Tablo 4.15'de regresyon analizi bulguları yer almaktadır. Analiz gerçekleştirilirken regresyon analizinin bazı varsayımları da kontrol edilmiştir. Bu bağlamda, VIF değerlerinin 1.00-1.53 ve tolerans değerlerinin de 0.65-1 arasında değer aldığı görülmüş olup, bu durum çoklu bağlantı sorunu olup olmadığına işaret etmektedir. Ayrıca Durbin Watson katsayısı 2.315 olarak belirlenmiş buna bağlı olarak otokorelasyon olmadığı değerlendirilmiştir. Söz konusu tabloda yer alan bulgular çerçevesinde F değerine bağlı olarak tüm modellerin bir bütün olarak anlamlı olduğu ($p<0.05$) görülmekle birlikte, modellerde yer alan değişkenlerin t değerleri incelendiğinde 2. ve 3. modelde "güç" değişkeninin anlamlı olmadığı ve en yüksek R^2 değerinin 3. modele ait olduğu belirlendiğinden, 3 numaralı model esas alınmıştır. Buna göre "ait olma" ve "özgürlük"

ihtiyacı erkek öğrencilerde riskli davranışlarını yordamakta olup, modeldeki R^2 değerinin 0,079 olmasından hareketle erkek öğrencilerde riskli davranışlarının % 7.9'luk kısmının "ait olma" ve "özgürlük" ihtiyacı ile açıklanabildiğini ifade etmek mümkündür. Ayrıca standart beta katsayılarına bakıldığında; modelde "Ait Olma" boyutunun (β=-0.250) "özgürlük" boyutundan (β=0.227) daha etkin olduğu görülmektedir. Söz konusu bulgular ışığında erkek öğrencilerde riskli davranışları ile ait olma ihtiyacı arasında negatif yönlü, özgürlük ihtiyacı arasında pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır.

Araştırma kapsamında **kız öğrencilerin** riskli davranışlarının temel ihtiyaçları olan güç, eğlence, ait olma ve özgürlük tarafından anlamlı bir şekilde yordanıp yordanmadığı tespit edilmek istenmiştir. Bu doğrultuda, analiz öncesinde verilerin hiyerarşik çoklu doğrusal regresyon analizine uygunluğu incelenmiştir.

İlgili değişkenler (ait olma, güç, eğlence ve özgürlük) ile riskli davranışları arasındaki ilişkinin doğrusallığı ve puanların normal dağılıma sahip olup olmadığı grafikler ve çarpıklık/basıklık değerleri üzerinden incelenmiş, verilerin normallikten önemli düzeyde sapmadığı ve doğrusal bir ilişki sergilediği belirlenmiştir. Çok değişkenli normallik varsayımı çerçevesinde Mahalanobis Uzaklık (MU) değerleri incelenmiş, 2 katılımcının verileri MU ölçüt değerinin [$X^2(3)=16,26$; $p=0.001$'e göre] üzerinde olduğundan dolayı analize dâhil edilmemiştir. Ayrıca yordayıcı değişkenlerin arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunu olup olmadığı korelasyon analizi yapılarak incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 4.16'da sunulmuştur.

Tablo 4.16. *Kız öğrencilerin riskli davranışları ve temel ihtiyaçları arasındaki ilişkiye yönelik korelasyon analizi*

Değişken	1	2	3	4	5
1. Riskli davranışları	1	-0.241**	-0.111*	-0.386**	-0.066
2. Güç		1	0.512**	0.545**	0.346**
3. Eğlence			1	0.481**	0.462**
4. Ait Olma				1	0.444*
5. Özgürlük					1

*0,05 düzeyinde anlamlı,**0,01 düzeyinde anlamlı, n=394

Tablo 4.16'da görüldüğü üzere, riskli davranışları ile en yüksek önemli ilişki güç ihtiyacı ($r=-0.386$; $p<0.01$) arasındadır. Bunun yanında riskli davranışlar değişkeni ile

anlamlı ilişkiye sahip bağımsız değişkenlerin kendi aralarındaki ilişkiler incelendiğinde en yüksek düzeydeki anlamlı ilişkinin güç ve ait olma arasında (r=0.545; p<0.01) olduğu belirlenmiştir. Buna göre tabloda yer alan korelasyon katsayılarına bağlı olarak çoklu bağıntı sorunu olmadığı görülmektedir.

Gerekli varsayımların sağlandığının görülmesi sonrasında Hiyerarşik Çoklu Regresyon Analizi uygulanmıştır. Analiz esnasında bağımsız değişkenler modele ait olma, güç ve eğlence sırasıyla dâhil edilmiştir. Hiyerarşik çoklu regresyon analizi sonucu Tablo 4.17'de gösterilmiştir.

Tablo 4.17. *Kız öğrencilerin temel ihtiyaçlarının riskli davranışları üzerindeki yordayıcılığına ilişkin hiyerarşik regresyon analizi sonuçları*

Model	Değişkenler	*B*	St. Hata	B	T	Sig.	Kısmi r	R	Düz. R^2	R^2 Değişimi	F
1	(Sabit)	1.658	0.037		44.615	0.000		0.386	0.147	0.149	6.608*
	Ait Olma	-0.074	0.009	-0.386	-8.283	0.000	-0.386				
2	(Sabit)	1.676	0.043		38.648	0.000		0.388	0.146	0.001	34.584*
	Ait Olma	-0.070	0.011	-0.362	-6.510	0.000	-0386				
	Güç	-0.009	0.012	-0.044	-0.791	0.429	-0.241				
3	(Sabit)	1.643	0.046		35.959	0.000		0.401	0.155	0.011	24.941*
	Ait Olma	-0.077	0.011	-0.398	-6.904	0.000	-0.386				
	Güç	-0.019	0.012	-0.089	-1.506	0.133	-0.241				
	Eğlence	0.028	0.012	0.125	2.226	0.027	-0.111				

* 0,05 düzeyinde anlamlı

Tablo 4.17'de regresyon analizi bulguları yer almaktadır. Analiz gerçekleştirilirken regresyon analizinin bazı varsayımları da kontrol edilmiştir. Bu bağlamda, VIF değerlerinin 1.00-1.47 ve tolerans değerlerinin de 1,00-0,62 olarak değer aldığı görülmüş olup, bu durum çoklu bağlantı sorunu olup olmadığına işaret etmektedir. Ayrıca Durbin Watson katsayısı 2,029 olarak belirlenmiş buna bağlı olarak otokorelasyon olmadığı değerlendirilmiştir. Söz konusu tabloda yer alan bulgular çerçevesinde F değerine bağlı olarak tüm modellerin bir bütün olarak anlamlı olduğu (p<0.05) görülmekle birlikte,

modellerde yer alan değişkenlerin t değerleri incelendiğinde 2. ve 3. modelde "güç" değişkeninin anlamlı olmadığı ve en yüksek R^2 değerinin 3. modele ait olduğu belirlendiğinden, 3 numaralı model esas alınmıştır. Buna göre "ait olma" ve "eğlence" ihtiyacı kız öğrencilerde riskli davranışlarını yordamakta olup, modeldeki R^2 değerinin 0,155 olmasından hareketle kız öğrencilerde riskli davranışlarının % 15.5'lik kısmının "ait olma" ve "eğlence" ihtiyacı ile açıklanabildiğini ifade etmek mümkündür. Ayrıca standart beta katsayılarına bakıldığında; modelde "Ait Olma" boyutunun (β=-0.398) "eğlence" boyutundan (β=0.125) daha etkin olduğu görülmektedir. Söz konusu bulgular ışığında kız öğrencilerde riskli davranışları ile ait olma ihtiyacı arasında negatif yönlü, eğlence ihtiyacı arasında ise pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır.

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde öncelikle araştırma sonucunda ortaya çıkan sonuçlar özetlenmiştir. Daha sonra ise elde edilen bulgular ilgili alan yazın çerçevesinden tartışılmıştır ve son olarak önerilere yer verilmiştir.

5.1. Sonuç

Lise öğrencilerinin riskli davranışlarının demografik değişkenlere göre incelenmiş ve bunun sonucunda;

i. Erkek öğrencilerin riskli davranışlarının kız öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu, erkek öğrencilerin antisosyal davranış, sigara kullanımı ve okul terki davranışlarının kız öğrencilerden daha yüksek, kız öğrencilerin intihar eğiliminin de erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu, cinsiyete göre öğrencilerin beslenme alışkanlıklarının ise farklılık göstermediği tespit edilmiştir.
ii. Sınıfa göre öğrencilerin riskli davranışlarının farklılaşmadığı,
iii. Fen Lisesi öğrencilerin riskli davranışlarının Mesleki ve Teknik Anadolu ve Spor Lisesi öğrencilerine kıyasla daha düşük olduğu,
iv. Ebeveynleri boşanmış olan öğrencilerin rikli davranışlarının anne-babası birlikte olan öğrencilere göre daha yüksek olduğu,
v. Kardeş sayısına göre öğrencilerin riskli davranışlarının farklılaşmadığı,
vi. Annelerinin eğitim düzeyine göre öğrencilerin riskli davranışlarının farklılaşmadığı,
vii. Babalarının eğitim düzeyi lisans seviyesinde olan öğrencilerin riskli davranışlarının babaları ilkokul ve altı, ortaokul ve lise mezunu olan öğrencilerden daha düşük olduğu,
viii. İkamet edilen yere göre öğrencilerin riskli davranışlarının farklılaşmadığı tespit edilmiştir.
ix. Söz konusu bulgular ışığında erkek öğrencilerin antisosyal davranış, sigara kullanımı ve okul terki davranışlarının kız öğrencilerden daha fazla ve kız öğrencilerin intihar eğiliminin de erkeklerden daha yüksek olduğu, cinsiyete göre öğrencilerin beslenme alışkanlıklarının ise farklılık göstermediği söylenebilir.

Lise öğrencilerinin riskli davranışlarının onların cinsiyete ve temel ihtiyaçlarının alt boyutları olan güç, özgürlük, ait olma-sevgi ve eğlence ihtiyaçları tarafından yordanıp yordanmadığı incelenmiş ve bunun sonucunda;

i. Lise öğrencilerinin riskli davranışlarının temel ihtiyaçları ile ilişkisinin incelenmesi sonucunda; riskli davranışları ile ait olma ihtiyacı arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

ii. Erkek öğrencilerin riskli davranışlarının temel ihtiyaç boyutlarından ait olma ihtiyacı arasında negatif yönlü ve özgürlük ihtiyacı arasında pozitif yönlü ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Temel ihtiyaç boyutlarından güç ihtiyacının da az da olsa riskli davranışları yordadığı görülmüştür.

iii. Kız öğrencilerin riskli davranışlarının temel ihtiyaç boyutlarından ait olma boyutu ile negatif yönlü, eğlence boyutu ile pozitif yönlü bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Temel ihtiyaç boyutlarından güç ihtiyacının da az da olsa riskli davranışları yordadığı görülmüştür.

5.2. Tartışma

Bu bölümde alt amaçlar doğrultusunda elde edilen buğular tartışılmıştır.

Lise öğrencilerinin cinsiyete göre riskli davranışlarına ilişkin bulguların tartışılması

Demografik değişkenlerin riskli davranışlarla ilişkisinin incelendiği bulgularda lise öğrencilerinin riskli davranışlarının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Erkek öğrencilerin riskli davranışlarının kız öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu bulgular ışığında erkek öğrencilerin antisosyal davranış, sigara kullanımı ve okul terki davranışlarının kız öğrencilerden daha yüksek ve kız öğrencilerin intihar eğiliminin de erkeklerden daha yüksek olduğu, cinsiyete göre öğrencilerin beslenme alışkanlıklarının ise farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Literatürde ergenlerin riskli davranışları ile ilgili çalışmalar incelendiğinde erkek öğrencilerin kız öğrencilere kıyasla riskli davranışları daha fazla sergilediklerine yönelik bulgulara ulaşıldığı görülmektedir (Arslan,2012; Karayağız-Muslu ve Aygün, 2017; Çöplü ve Şimşek, 2018; Huebner vd., 2003; Haghdoost vd., 2014; Köklü, 2019; Özkan vd., 2018; Sohrabivafa vd., 2017; Tuzgöl-Dost ve Keklik, 2014; Uludağlı ve Sayıl, 2009).

Bu çalışmada erkeklerin kız öğrencilere göre daha yüksek riskli davranış sergileme eğiliminde olduğu tespit edilmiş ve bu bulgunun literatürde yapılmış olan

benzer çalışmalar ile uyumlu olduğu anlaşılmıştır. Bu durum erkek öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak daha korkusuz davranışlar sergilemeye meyilli olmaları ile açıklanabilir. Ayrıca Cinsel Seçilim Kuramında, genç erkeklerin genç kızlara göre rutin yaşamda daha riskli davranışları sergiledikleri ifade edilmektedir (Pawlowski, Atwal ve Dunbar, 2008).

Mahalik vd, (2013) gerçekleştirdiği araştırmada erken dönemde yaşanan riskli davranışların yirmi yaşlarına doğru kayda değer biçimde arttığı, bu artışın erkeklerde daha çok gerçekleştiği ifade edilmektedir. Özakar ve Selen (2016), erkek ergenler ile Ergenlerde Riskli Davranışlar Ölçeği kullanarak yaptığı araştırmada ergenlerin yaklaşık olarak yarısının (%48,5) riskli davranış puanlarının yüksek olduğunu tespit etmiştir. Bu araştırmada riskli davranışlar ölçeğinin alt boyutları ayrı ayrı değerlendirilmemiş olsa da "Yapısal Özellikler Kuramına" göre de erkek olmanın okulu bırakmada etken olduğu ifade edilmiştir (Battin- Pearson, v.d., 2000).

Genel olarak erkek ergenlerin kızlara göre özgür olmaya yönelik eğilimlerinin daha fazla olması, toplumsal olarak daha özgür bir ortamda yetiştirilmeleri, daha az sınırlandırılmaları, uyması beklenen kuralların daha az olması ve daha fazla cesaretlendirilmeleri onların daha fazla riskli davranışlar sergilemesine neden olabilir. Ayrıca ergenlik döneminde olan erkek ergenlerin, yetişkin erkeklerin gerçekleştirdiği davranışları gerçekleştirmeleri daha doğal karşılanabilmektedir. Bununla birlikte toplum kadınlardan daha fazla toplumsal cinsiyet rollerine uygun biçimde davranmasını beklemekte, bu da kadınların birtakım riskli davranışları göstermesini engelleyebilmektedir.

Lise öğrencilerinin sınıf düzeyine göre riskli davranışlarına ilişkin bulguların tartışılması

Bu araştırmada lise öğrencilerinin riskli davranışlarının sınıflara göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Riskli davranışlarının lise sınıfları arasında farklılaşmadığı, her düzeyde yakın seviyede riskli davranışların sergilendiği tespit edilmiştir. Ancak literatürde yapılan çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Gülgez ve Kısaç (2014) öğrencilerin olumsuz riskli davranışlarının yaşla birlikte arttığını ve en yüksek düzeyin 18 yaşında olduğunu tespit etmiştir. Diğer taraftan Zimmermann (2010) da yaş olarak daha büyük ergenlerin daha riskli davranışlara eğilim gösterdiklerini tespit etmiştir. Benzer şekilde Mancini ve Huebner (2004), Uysal ve

Bingöl (2014), Sever (2015), Şimşek ve Çöplü (2018) tarafından yapılan çalışmalarda sınıf düzeyi arttıkça riskli davranışlar sergileme seviyesinin de arttığı belirlenmiştir. Bu durum yaş arttıkça ergenlerin risk alma konusunda bağımsız karar verebilme ve özerkleşmesi artması ile açıklanmıştır (Özkan vd., 2009). Yukarıda belirtilen araştırmalarda riskli davranışlar ölçeği alt ölçekler düzeyinde değerlendirilmiştir. Bu araştırmada ise riskli davranışlar toplam puanı ile analizler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın diğer araştırmalardan farklı olan bu bulgusu genel puan üzerinden analiz yapılmasından kaynaklanmış olabilir. Bu araştırmada sınıf düzeyleri açısından fark görülmemesi ergenlik döneminde olan bu bireylerin her sınıf düzeyinde benzer risk davranışlarını sergilemeleri ile açıklanabilir. Ayrıca ergenlerin yaşadıkları ortamda temkinli hareket edebileceği düşünülmüştür. Riskli davranışlar aile ve toplum tarafından kabul edilmeyen, istenmeyen davranışlar olduğu için ergenler her sınıf düzeyinde benzer riskli davranışları sergilemiş olabilirler.

Lise öğrencilerinin okul türüne göre riskli davranışlarına ilişkin bulguların tartışılması

Bu araştırmada lise öğrencilerinin riskli davranışlarının okul türüne göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Fen Lisesi öğrencilerin riskli davranışlarının Mesleki ve Teknik Anadolu ve Spor Lisesi öğrencilerine kıyasla daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun Fen Lisesini kazanan öğrencilerin daha yüksek bir akademik başarıya sahip olmaları ve sınavda en başarılı olan öğrencilerin bu liseye girmeleri ile açıklanabilir. Karahan (2012) Fen Lisesi öğrencileri ile yaptığı çalışmada Fen Lisesi öğrencilerinin başarılarına en çok başarma isteklerinin-motivasyonlarının yüksek olmasının yol açtığını tespit etmiştir. Danış (2019) okulu seven ve okulda devamsızlık yapmayan öğrencilerin riskli davranışlara olan eğiliminin, okulu sevmeyen ve devamsızlık yapanlara oranla daha düşük olduğunu tespit etmiştir. Şimşek ve Çöplü (2018) de lise öğrencilerinde yaptıkları çalışmada öğrenim görülen liseden memnuniyet değişkenine göre riskli davranış gösterme düzeylerinin anlamlı biçimde farklılaştığını göstermiştir. Buna göre öğrenim gördüğü liseden memnun olanların riskli davranış gösterme düzeylerinin memnun olmayanlardan düşük olduğu bulunmuştur. Bu bilgiler ışığında Fen Lisesi öğrencilerinin devam ettikleri okulu seçerek girmeleri, akademik başarıya önem vermeleri, hedeflerinin ve hedeflerine yönelik motivasyonlarının yüksek olması, hedeflerine engel olabilecek riskli davranışlardan uzak

kalmalarını sağlayabilir. Özetle öğrencinin okula bağlılık duyması riskli davranışları azaltabilir.

Lise öğrencilerinin anne babanın birliktelik durumuna göre riskli davranışlarına ilişkin bulguların tartışılması

Bu araştırmada lise öğrencilerinin riskli davranışlarının anne babanın birliktelik durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Ebeveynleri boşanmış olan öğrencilerin riskli davranışlarının anne-babası birlikte olan öğrencilere göre daha fazla riskli davranış sergiledikleri tespit edilmiştir. Nitekim literatürde yapılan çalışmaların da benzer sonucu tespit ettiği görülmektedir. Ebeveynleri boşanmış olan ergenlerin gerek sigara ve alkol ve gerekse madde kullanımı konusunda risklere daha açık olduğu ifade edilmektedir (Alikaşifoğlu vd., 2004; Greydanus ve Pater, 2003). Gençtanırım-Kuru (2010) çalışmasında sosyal destek değişkeninin riskli davranışları anlamlı olarak yordadığı sonucunu elde etmiştir. En büyük sosyal destek kaynağı olan aile biriminin parçalanması ergenlerin ihtiyacı duydukları temel ihtiyaçlardan mahrum kalmalarına neden olabilir. Ayrıca anne ve babanın ayrı olması çocukların üzerindeki kontrolün azalmasına neden olabildiği ve ergenlerin bu durumu istismar ederek riskli davranışlara meylettiği gözlenmektedir. Anne-baba tarafından ait olma ihtiyacı giderilemeyen, değer verilmeyen, ilgi gösterilmeyen ergen; başka gruplar tarafından kabul görme, popülerlik kazanma ve aidiyet duygusunu karşılamak için çetelere katılıp suç işleme, cinsel sapma ve madde bağımlılığı gibi davranışlar sergileyebilirler (Field, Miguel ve Sanders, 2002). Bu nedenle anne-babaları boşanmış olan ergenlerin riskli davranışlara eğilimli olması durumu, öğrencilerin ailelerden sağlayamadıkları temel ihtiyaçlarını çeşitli riskli çevrelere ait olma ve kabul görme ihtiyacını karşılama ihtiyacı ile açıklanabilir.

Lise öğrencilerinin kardeş sayısına göre riskli davranışlarına ilişkin bulguların tartışılması

Bu araştırmada lise öğrencilerinin riskli davranışlarının kardeş sayısına göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Kardeş sayısının riskli davranışları üzerinde etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Literatürde yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde genellikle kardeş sayısının artmasıyla riskli davranış sergileme eğiliminin arttığına yönelik bulguların tespit edildiği görülmektedir. Karayağız-Muslu ve

Aygün (2017) çalışmasında kardeş sayısı dört ve daha çok olan ergen bireylerin kardeş sayısı tek olanlara kıyasla daha riskli davranış sergileme eğiliminin olduğunu tespit etmiştir. Araştırmacı bu durumu kardeş sayısı arttıkça ebeveyn kontrolünün azalmasına bağlamıştır. Benzer şekilde Öner vd. (2005) ve Özakar vd. (2014) kardeş sayısı çok olan ergenlerin riskli davranışlar sergilemeye daha eğilimli olduklarını ifade etmiştir. Ancak kardeş sahibi olmanın olumlu ve olumsuz yönleri olabilir. Goetting (1986) kardeş sahibi olmanın bir yandan çocukluk ve yaşam süresi boyunca birliktelik ve duygusal destek sağladığını bir yandan da kardeşler arasında nitelikli ve olumlu birliktelik olmadığı takdirde kardeşin duygusal ve ruhsal açıdan zararlı olabileceğini belirtmiştir. Kardeş, bazen olumsuz örnek teşkil edebilmekte ve özellikle yaşı, sınıf düzeyi küçük olan kardeşlerin riskli davranışları öğrenip, sergilemesine neden olabilmektedir. Bir yandan risk bir yandan koruyucu faktör olması kardeş sayısının riskli davranışlar üzerindeki etkisini dengelemiş olabilir. Bununla birlikte büyük kardeşlere kültürel olarak ebeveyn rölünün yüklenmesinin de göz önününde bulundurulması kardeş sayısının fazla olmasının riskli davranışlara sebep olmadığı şeklinde bir göstergesi olarak görülebilir. Ayrıca ebeveynlerin her bir çocuğuyla eşdeğer düzeyde ilgilendiği düşünülebilir. Bu nedenlerle kardeş sayısının riskli davranışları ile ilişkisi bulunmamış olabilir.

Lise öğrencilerinin anne baba eğitim durumuna göre riskli davranışlarına ilişkin bulguların tartışılması

Bu araştırmada lise öğrencilerinin riskli davranışlarının anne babanın eğitim durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Babaların eğitim durumunun riskli davranışlar ile ilişkili olduğu bu çalışmada tespit edilmiştir. Babalarının eğitim düzeyi lisans seviyesinde olan öğrencilerin riskli davranışlarının babaları ilköğretim ve altı, ortaokul ve lise olan öğrencilerden daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Annelerinin eğitim düzeyinin öğrencilerin risk alma davranışları üzerinde etkili olmadığı gözlenmiştir. Bu sonuçlardan farklı olarak, Karayağız-Muslu ve Aygün (2017) ve Haghdoost vd. (2014) anne baba eğitim ve gelir düzeyi yükseldikçe riskli davranışın arttığını tespit etmişlerdir. Bunun sebebi olarak yüksek düzeyde eğitime sahip olan annelerin genelde çalışma hayatında yer aldıkları ve bu durumunun çocukları ile ilgilenme zamanlarını kısıtlayabildiği gösterilmiştir. Diğer taraftan eğitim düzeyi arttıkça ailelerin gelir düzeylerin de artması ergen bireylerin riskli davranışları sergileme olasılığını arttırabilmektedir. Bu nedenle öğrencilerin riskli davranışlar sergilemesi

ebeveyn eğitim durumundan çok yüksek gelir ile ilişkilendirilebilir. Bu durumu destekleyecek bulgular Uludağlı ve Sayıl (2009) tarafından yapılan çalışmada ergenlerin ebeveynlerinin eğitim düzeyi ve gelirleri arttıkça riskli davranışlarının da arttığı tespit edilmiştir. Bu araştırmada ise öğrencilere ailelerinin ekonomik durumu sorulmamıştır. Baba eğitim düzeyinin artmasının baba ile iletişimin daha kolay ve sağlıklı olmasını sağladığı, çocuklara daha bilinçli yaklaşım sergileyip, örnek ve sağlıklı davranışlara rol model olmalarını sağladığı için riskli davranışları azalttığı şeklinde düşünülebilir.

Lise öğrencilerinin ikamet edilen yere göre riskli davranışlarına ilişkin bulguların tartışılması

Bu araştırmada lise öğrencilerinin riskli davranışlarının ikamet edilen yere göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Öğrencilerin ailesinin yanında ya da diğer yerlerde kalmasının öğrencilerin riskli davranışları üzerinde etkili olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmadan farklı olarak, Özkan vd. (2018) yatılı olarak okuyan lise öğrencilerinin gündüzlü okuyan öğrencilere göre daha düşük düzeyde riskli davranışları sergilediğini tespit etmiştir. Araştırmacı bu durumu okul pansiyonunda alınan disiplininin etkili olduğu şeklinde değerlendirmiştir. Bununla birlikte ergen bireyler için anne-babadan çok arkadaşlığın önem kazandığı bu dönemde yurtlarda kurulan arkadaşlıkların kısmen ailede olduğu gibi ait olma-sevgi ihtiyacını, zaman zaman eğlence ve özgürlük ihtiyacını karşıladığı ve böylece riskli davranışlardan uzak kaldıkları şeklinde düşünülebilir. Bu nedenle yurtta ya da aile yanında ikamet etme arasında riskli davranışlardan koruma açısından bir fark olmadığı düşünülebilir.

Genel olarak lise öğrencilerinin temel ihtiyaçlarının alt boyutları olan güç, özgürlük, ait olma-sevgi ve eğlence ihtiyaçlarının riskli davranışları yordamasına ilişkin bulguların tartışılması

Bu araştırmada lise öğrencilerinin riskli davranışlarını onların temel ihtiyaçlarının alt boyutları olan güç, özgürlük, ait olma-sevgi ve eğlence ihtiyaçlarının yordayıp yordamadığı incelenmiştir. Bu araştırmada lise öğrencilerinin riskli davranışları ile temel ihtiyaçları arasındaki ilişkisinin incelenmesi sonucunda; riskli davranışları ile ait olma ihtiyacı arasında negatif yönlü ilişki bulunduğu saptanmıştır. Moran ve DuBois (2002) ergenlerin arkadaşlık sayesinde sosyal destek algısında artış olduğunu ve bu durumun problemli davranışların azalmasında etkili olduğunu ifade etmiştir. Diğer taraftan

Lansford vd. (2003) de arkadaşları sayesinde daha az anti-sosyal davranış gösteren ergenlerin riskli davranışlarında azalma olduğunu tespit etmiştir. Uludağlı ve Sayıl (2009) yapmış oldukları çalışmada, yakın arkadaşları ya da karşı cinsten arkadaşları olan ergenlerin daha az riskli davranış sergilediğini tespit etmiştir. Şahin ve Korkut-Oven (2009) tarafından yapılan araştırmada saldırganlık ve ilişki ihtiyacı arasında anlamlı bir ilişki bulunması ait olma ihtiyacı ile riskli davranışlar arasındaki ilişkiyi doğrulamaktadır. Aynı çalışmada saldırganlık ve özerklik ihtiyacı arasında pozitif yönlü bir ilişkinin bulunması bu çalışmanın sonucuyla benzerlik göstermekte olup riskli davranışların temel ihtiyaçlar ile ilişkisine işaret etmektedir.

Gençtanırım-Kuru (2010) araştırmasında algıladıkları sosyal destek düzeyi yüksek olan ergenlerin daha az riskli davranışlara yöneldiklerini belirlemiştir. Aile, arkadaş ve öğretmenlerinden algıladıkları sosyal destek düzeyi yüksek olan ergenlerin çalışma kapsamında ele alınan anti sosyal davranışlar, sigara ve alkol kullanımını içeren madde kullanımı, beslenme alışkanlıkları ve okul terki boyutlarındaki riskli davranışları daha az sergiledikleri tespit edilmiştir. Körük (2016), güvensiz bağlanma düzeyi arttıkça ve sosyal destek azaldıkça ergenlerin riskli davranışlarının arttığını tespit etmiştir. Bu durum ait olma-sevgi ihtiyacının riskli davranışlar ile negatif yönde ilişkili olmasıyla açıklanabilir. Ergenlerin aile, arkadaş ve çevreden sağladıkları sosyal destek, kabul, sevginin riskli davranışları azalttığı düşünülebilir.

Haghdoost vd. (2014)'nin da ifade ettiği gibi ailenin öğrencileri riskli davranışlara karşı korumada çok önemli bir rolü olduğu düşünülmektedir. Ait olma duygusunun azalması Erikson'un ergenlik döneminde yaşandığını ileri sürdüğü kimlik kazanımına karşı kimlik karmaşasının bir sonucu olarak görülebilir. Öğrenciler kimlik kazanma amacıyla yaptıkları araştırmalar nedeniyle çeşitli riskli davranışlara yönelebilir. Bu dönemde ergenler hem ait olma, belli bir gruba katılma hem de bağımsız bir kimlik kazanma çabasındadırlar. Lise dönemi ergenlik döneminin tam ortasında (Orta ergenlik, 15-18 yaş) olması nedeniyle ait olma ihtiyacının en yüksek düzeyde hissedildiği dönemdir. Ait olma ihtiyacının karşılanması ergenlerin riskli davranışlardan kaçınmalarına yol açabilir. Bulgular ve literatür ışığında temel ihtiyaçların dengeli bir şekilde giderilmesinin riskli davranışların azalmasında etkili olabileceği düşünülebilir.

Erkek lise öğrencilerinin temel ihtiyaçlarının alt boyutları olan güç, özgürlük, ait olma-sevgi ve eğlence ihtiyaçlarının, riskli davranışları yordamasına ilişkin bulguların tartışılması

Bu araştırmada erkek lise öğrencilerinin riskli davranışlarını onların temel ihtiyaçlarının alt boyutları olan güç, özgürlük, ait olma-sevgi ve eğlence ihtiyaçları yordayıp yordamadığı incelenmiştir. Erkek öğrencilerin riskli davranışları ile temel ihtiyaç boyutlarından ait olma ihtiyacı arasında negatif yönlü, özgürlük ihtiyacı arasında pozitif yönlü ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda erkek öğrencilerin güç ihtiyacının da az da olsa riskli davranışları yordadığı görülmüştür. Erkek ergenlerin güç, ait olma ve eğlence temel ihtiyaçlarını gidermek amacıyla çeşitli deneyimler yaşamak istemesinin kendilerini riskli davranışlara yöneltebileceği şeklinde açıklanabilir. Ait olma ihtiyacı hem erkek hem de kız ergenlerin riskli davranışları için yordayıcı olduğu için bir önceki bulgunun tartışmasında yer verilmiştir. Özcebe vd. (2012) ergenlerin kendi yaşam tarzlarını geliştirmeye yönelik özgür şekilde hareket etmelerinin riskli davranışları sergilemeleri ile ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Nitekim özgür kalmak amacıyla evinden uzaklaşan bireylerin dış dünyada risk ve tehlikelere daha fazla maruz kalabileceği değerlendirilmektedir.

Çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda ait olma ihtiyacını gideremeyen ve hem güç hem özgürlük ihtiyacı yüksek olan erkek ergenlerin riskli davranışlara daha fazla eğilimli olduğu görülmüştür. Özellikle ergenlik döneminde erkeklerin arkadaşları arasında kabul görme, kendi gücünü ortaya koyma, bireyselleşme ve özgürce hareket etme isteği riskli davranışlar sergilemesine yol açabilir. Bir diğer yandan kültürel ögelerin etkisi göz ardı edilmeyecek kadar büyüktür. Erkeklerin daha güçlü olmaları gerektiği yöndeki inanç, daha cesur olması yönündeki kanı erkek ergenlerin düşünmeksizin hareket etmesine ve riskli davranışlara yönelmesine sebep olabilir. Toplumsal cinsiyet rollerinin erkeklere özgür olma ve güçlü olma özelliklerini atfetmesi erkek ergenlerin daha kolay riskli davranışlarda bulunmasına neden olabilmektedir. Ayrıca erkek ergenlerin psiko-sosyal gelişimleri göz önünde bulundurulduğunda özgürlük ve güç ihtiyacının, kimlik kazanımı mücadelesi olarak görülmesi mümkündür. Bir yandan Glasser'in seçim kuramına göre davranışlarımızın içsel yönelimli ve seçilmiş olduğunu (Seligman, 2001) düşünecek olursak erkek ergenlerin güç ve özgürlük ihtiyaçlarını gidermek üzere zaman zaman riskli davranışlara yönelim gösterdiği düşünülebilir. Erkek ergenlerin güç, özgürlük ve ait olma ihtiyaçlarını gidermek için

girişimde bulundukları riskli davranışların temel ihtiyaçlarını giderme çabası olarak, kendilerini ispatlama, kendi var olma ve çevrelerinde yer edinme çabaları şeklinde yorumlanabilir.

Kız lise öğrencilerinin temel ihtiyaçlarının alt boyutları olan güç, özgürlük, ait olma-sevgi, ve eğlence ihtiyaçlarının riskli davranışları yordamasına ilişkin bulguların tartışılması

Bu araştırmada kız lise öğrencilerinin riskli davranışlarını onların temel ihtiyaçlarının alt boyutları olan güç, özgürlük, ait olma-sevgi ve eğlence ihtiyaçları yordayıp yordamadığı incelenmiştir. Kız öğrencilerin riskli davranışlarının temel ihtiyaç boyutlarından ait olma boyutu ile negatif yönlü, eğlence boyutu ile pozitif yönlü bir ilişkiye sahip olduğu, aynı zamanda kız öğrencilerin güç ihtiyacının da az da olsa riskli davranışları yordadığı görülmüştür. Kız ergenlerin ait olma, eğlence ve güç temel ihtiyaçlarını gidermek amacıyla çeşitli deneyimler yaşamak istemesinin kendilerini riskli davranışlara yöneltebileceği şeklinde açıklanabilir. Ait olma ihtiyacı hem erkek hem de kız ergenlerin riskli davranışları için yordayıcı olduğu için bir önceki bulgunun tartışmasında yer verilmiştir.

Bu araştırma sonuçlarına göre, erkek öğrencilerde riskli davranışlarının % 7.9'luk kısmının "ait olma" ve "özgürlük" ihtiyacı ile açıklanabildiği, kız öğrencilerde riskli davranışlarının % 15.5'lik kısmının "ait olma" ve "eğlence" ihtiyacı ile açıklanabildiğini görülmüştür. Erkeklerde riskli davranışlarının %4.3'lük kısmı ait olma ihtiyacı ile açıklanmaktadır. Kızlarda risk davranışının %14.7'lik kısmı ait olma ihtiyacı ile açıklanmaktadır. Duru ve Türkdoğan (2011), kız öğrencilerin sevgi-ait olma ihtiyaç doyumunun erkek ergenlerden yüksek olduğunu tespit etmiştir. Bu durum kız öğrencilerin kültürel ögelerden daha fazla etkilendiğini ve daha fazla ait olma isteği, içinde bulunduğu gruptan-aileden dışlanma korkusu nedeniyle risk almaktan uzak kalması şeklinde açıklanabilir. Sosyal desteğin ait olma ve sevgi ihtiyacı önemli ölçüde karşıladığı düşünüldüğünde ait olma ihtiyacının kız öğrencilerde en şiddetle duyulan ihtiyaç olduğu düşünülebilir. Bu durum aynı zamanda ait olma ihtiyacının açlığında kız öğrencilerin riskli davranışlara yöneleceği şeklinde düşünülebilir. Aile, arkadaş, öğretmenler ve sosyal çevre tarafından kabul görmeyen, önemsenmeyen, ihtiyaçları görmezden gelinen kız öğrencilerin daha fazla riskli davranışlara yöneleceği düşünülebilir.

Bunlarla birlikte kız ergenlerin özgürlük ihtiyacının anlamlı düzeyde olmamasının sebebi olarak ait olma ihtiyacının baskın olması özgürlük ihtiyacı ile çeliştiğinden kız öğrencilere kültürel olarak daha korunmacı yaklaşıldığından, kız ergenlerin evine ve ailesine bağlı kalması beklendiğinden kız ergenlerin özgürlük ihtiyacını daha az ait olma ihtiyacını daha derinden hissetmelerine sebep olabilir. Kız ergenlerde özgürlük ihtiyacı değil eğlence ihtiyacı riskli davranışlarının yordayıcısı olmuştur. Bunlarla birlikte kız ergenlerin özgürlük ihtiyacının anlamlı düzeyde olmamasının sebebi olarak ait olma ihtiyacının baskın olması olabilir. Ait olma ile özgürlük ihtiyacı birbiriyle çeliştiğinden kız ergenlerin özgürlük ihtiyacını daha az hissettikleri düşünülebilir.

İkinci (2003), kız öğrencilerin özgürlük ihtiyacının erkek öğrencilerin özgürlük ihtiyacından anlamlı bir şekilde daha düşük düzeyde bulmuştur. Karababa(2011) can sıkıntısını anlamlı olarak en iyi yordayan değişkenlerin sırasıyla eğlence ihtiyacı, güç ihtiyacı, yaşam doyumu ve yalnızlık olduğunu tespit etmiştir. Kız ergenlerin eğlenme ihtiyacının riskli davranışlar ile pozitif yönde ilişkili olması kız öğrenciler üzerinde baskının olması ve eğlenmek için daha az fırsat tanınması, sosyal hayatta ikinci planda bırakılması, evine, ailesine ve otoriteye bağlı kalması beklenen kız ergenlerin eğlence ihtiyacını sağlıklı bir şekilde karşılayamaması ve riskli davranışlara eğilim göstermesi kültürel yapıyla da ilişkilendirilebilir. Ayrıca kız ergenlerin, erkek ergenlerde olduğu gibi güç, eğlence ve ait olma ihtiyaçlarını gidermek için girişimde bulundukları riskli davranışların temel ihtiyaçlarını giderme çabası olarak, hayattan zevk alma, kendilerini ispatlama, kendi var olma ve çevrelerinde yer edinme çabaları şeklinde yorumlanabilir.

5.3. Öneriler

Bu bölümde bulgular doğrultusunda elde edilen sonuçlar ışığında uygulayıcılara ve araştırmacılara yönelik önerilere yer verilmiştir.

5.3.1. Uygulayıcılara Yönelik Öneriler

Çalışmanın bir sonucu erkek ergenlerin riskli davranışlara daha fazla eğilim göstermesidir. Ergenlerin riskli davranışlarına yönelik aileleri ve öğrencileri bilgilendirici ve bilinç kazanmalarına imkân tanıyabilecek eğitimlerin verilmesinin yararlı olacağı, bu konuda erkek öğrenciler ve ebeveynleri üzerine daha çok yoğunlaşılması gerektiği

değerlendirilmektedir. Ebeveynlerin cinsiyet rolleri konusunda bilinçlendirilmesi erkek ergenlerin riskli davranışlarının azalmasında etkili olabilir.

Bu çalışma, ait olma ihtiyacının ergen risk davranışlarının öngörülmesinde önemli bir değişken olduğunu göstermiştir. Uygulayıcılar olarak okul psikolojik danışmanları ve psikologlar, öğrencilerin aileden, öğretmenlerden ve akranlarından sağladıkları sosyal ve akademik destek ile arkadaşlık ait olma ihtiyacına cevap verebileceğine dikkat çekmelidir. Bu bağlamda, danışmanların, öğrenciler, aileler ve öğretmenler arasındaki ilişkileri geliştirmek için akranlar ve psikoeğitim programları için grup rehberliği programları oluşturmaları, sosyal ilişkilerde beceri eğitimi verilmesi yararlı olabilir. Ayrıca anne babalara yönelik, ana-baba tutumları konusunda eğitimler verilmesi yararlı olabilir. Böylece, ergenlerle çalışan okul danışmanları ve psikologlar, öğrencilerin daha yüksek oranda algılanan sosyal desteğe sahip olmalarını sağlayabilir, böylece riskli davranışların azaltılması sağlayabilir.

Arkadaş desteği ve çeşitli sosyal aktivitelerin gerek ait olma ihtiyacına ve gerekse eğlence ihtiyacına cevap verdiği ve ergenleri riskli davranışlardan uzak tuttuğu görülmüştür. Bu kapsamda Öğrencilerin riskli davranışlardan uzak kalmasına imkân tanıyacak çeşitli faaliyetlerin (kurslar, kamplar, geziler) okulları kamu kurumları ve sivil toplum örgütleri vs. desteği ile yapılmasının yararlı olabileceği değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada okul türlerine göre riskli davranış sergileme eğilimlerinin değişebildiği tespit edilmiştir. Bu kapsamda riskli davranışların daha çok görüldüğü okullara yönelik eğitimler planlanmasının riskli davranışların azaltılması açısından yararlı olacağı düşünülmektedir. Okul yönetiminin ve öğretmenlerin okul psikolojik danışmanları tarafından bu konuda bilgilendirilmesi- öğretmen eğitimlerinin yapılması ile daha sağlıklı bir okul iklimi oluşmasını ve öğrencilerin risklerden uzak daha sağlıklı bir gelişim göstermelerini sağlanabilir

Okul yönetimi olarak öğrencilerin okula ait olma ihtiyacına cevap verebilecek etkinliklere önem vermesi öğrencinin kendini okula ait hissetmesini sağlayabilir ve riskli davranışlardan uzaklaşmasını kolaylaştırabilir. Arkadaş desteği ve çeşitli sosyal aktivitelerin gerek ait olma ihtiyacına ve gerekse eğlence ihtiyacına cevap verdiği ve ergenleri riskli davranışlardan uzak tuttuğu görülmüştür. Bu kapsamda Öğrencilerin riskli davranışlardan uzak kalmasına imkân tanıyacak çeşitli faaliyetlerin (kurslar, kamplar, geziler) okulları kamu kurumları ve sivil toplum örgütleri vs. desteği ile yapılmasının yararlı olabileceği değerlendirilmektedir.

Psikolojik destek sağlayıcılar tarafından yapılan görüşmelerde ergenlerin riskli davranışlarına yönelik yaklaşımlarda ergenlerin demografik özelliklerine dikkat edilmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Zira aile gelir düzeyi, anne-baba medeni durumu ve eğitim durumu gibi değişkenlerin riskli davranışların üzerinde etkili olduğunun dikkate alınmasının getirilecek çözümler açısından faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Anne-baba eğitim durumlarının ergenlerin riskli davranışı üzerinde etkili olması anne-babanın eğitim düzeyinin düşmesinin çocuğun riskli davranışlarında etkili olmasının göz önünde bulundurulduğunda, anne-baba eğitiminin devamının sağlanması, anne-babalara eğitim olanaklarının sağlanması, ebeveynlerin dolayısıyla çocuklarının sağlıklı gelişim göstermeleri ve riskli davranışlardan uzak kalmaları için faydalı olabilir.

Bu çalışmada hem erkek hem kız öğrencileri için güç ihtiyacının riskli davranışları yordadığı görülmüştür. Ergenlerin güç ihtiyacını karşılayacak olumlu ebeveyn tutumları geliştirilmesi üzerine ebeveynlere rehberlik edici çalışmalar faydalı olacaktır. Ayrıca ergen bireylerin kendilerini güçlü hissedecekleri alanlara yönlendirilmesi, güç ihtiyaçlarını sağlıklı bir şekilde giederebilecekleri spor, sanat imkânlarının sağlanması faydalı olabilir.

5.3.2. Araştırmacılara Yönelik Öneriler

Ergenlerin riskli davranışları ile ilgili yeni çalışmalar planlayan araştırmacılara temel ihtiyaçlar ile birlikte farklı değişkenleri incelemeleri de faydalı olacaktır. Ergenlerin riskli davranışlarını incelemek isteyen araştırmacıların, ebeveyn gelir durumunu da göz önünde bulundurmaları, toplumsal cinsiyet rollerini ve ebeveyn tutumlarını da araştırmaları faydalı olabilir

Çalışmanın farklı bölgelerde, farklı kültürlerde ve ayrıca ortaokul düzeyinde yapılması da faydalı olabilir. Bununla birlikte deneysel çalışmaların yapılması da alana katkı sağlayabilir. Ayrıca, araştırmacıların gelişen sosyo-kültürel yaşam şartlarına bağlı olarak ortaya çıkabilecek yeni ihtiyaçlara yönelik çalışmaları da yapabileceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Adams, G. (2000). *Adolescent development the essential readings.* Blackwell Publishers Ltd. UK: Oxford.

Alikaşifoğlu, M. (2005). Adolesana yaklaşım. *Türk Pediatri Arşivi*, 40(3), 191-198.

Alikaşifoğlu, M. (2008). Ergenlerde davranışsal sorunlar. *İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Adolesan Sağlığı II*, Sempozyum Dizisi; No 63,55-59.

Alikasifoglu, M., Erginoz, E., Ercan, O., Uysal, O., Kaymak, D.A., Ilter, O. (2004). Violent behaviour among Turkish high school students and correlates of physical fighting. *The European Journal of Public Health*, 14(2), 173-177.

Alikaşifoğlu, M.ve Ercan, O. (2009). Ergenlerde riskli davranışlar. *Türk Pediartri Arşivi Dergisi*, 44,1-6.

Alston, R. J.,Harley, D. and Lenhoff, K. (1995). Hirschi's social control theory: A sociological perspective on drug abuse among persons with disabilities. *Journal of Rehabilitation*, 61(4), 31-35.

APA. (2002). *A reference for professionals: Developing adolescents. American Psychological Association*, http://www.apa.org/pi/families/resources/develop.pdf, (Erişim tarihi: 02.01.2019).

APA. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (DSM-5®). American Psychiatric Association Pub.

Aras, Ş., Günay, T., Özan, S., Orçın, E. (2007). İzmir ilinde lise öğrencilerinin riskli davranışları. *Anatolian Journal of Psychiatry*. 8, 186-96.

Arslan, G.(2012). *Ortaöğretimde öğrenim gören ergenlerde görülen problem davranışların aile sorunları ve aile yapısı açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Asiseh, F.,Owusu, A. and Quaicoe, O. (2017). An analysis of family dynamics on high school adolescent risky behaviors in Ghana. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse*. 26(5), 425-431.

Aysan, F., Siyez, D. M. ve Uz-Baş, A. (2005). Lise Öğrencilerinde görülen duygusal ve davranışsal problemler ile denetim odağı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. 21(21), 43-58.

Balkaya-Çetin, A. (2014). *Ergenlerin internet ve problemli internet kullanım davranışlarının bazı psiko-sosyal özellikler açısından incelenmesi*. Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Battin-Pearson, S., Newcomb, M. D., Abbott, R. D., Hill, K. G., Catalano, R.F., Hawkins, J. D. (2000). School dropout: A test of fivetheories. *Journal of Educational Psychology*. 92(3), 568-582.

Berzonsky, M. D. (2000). Theoriesadolescence. J. Adams (Ed). *Adolescent development: The essential reading*. Oxford, UK: Blackwell Published LTD.

Brame, B. Nagin, D. S. and Tremblay, R. E. (2001). Developmental trajectories of physical aggression from school entry to late adolescence. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*. *42*(4), 503-512.

Brener, N. D., Kann. L., Shanklin, S., Kinchen, S., Eaton, D., K., Hawkins, J., Flint, K. H. (2013). Methodology of theyouth risk behavior surveillance system — 2013, *Recommendations and Reports*, March 1, 2013 / 62(RR01);1-23.

Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives. *Developmental Psychology*, 22(6), 723-742.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Harvard university press.

Bukstein, O. G. and Kaminer, Y. (2008). *Adolescent substance abuse: dual diagnosis and high risk behaviors.* Binghamton, NY: Haworth.

Burger, J. M. (2006). Kişilik (Çev. İ. D. Erguvan Sarıoğlu). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Burstein G. R. (2016). Theepidemiology of adolescent inhealthproblems: Kliegman R.M., Stanton .., St Geme J.W., Shor N.F. (eds). *Nelson Textbook of Pediatrics*. 20nd ed. Philadelphia: Elsevier. 937-938.

Burt M. R.(2002) Reasonstoinvest in adolescents. *J AdolescHealth.* 31, 136-52.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Can F. E. (2007). *Edirne şehir merkezindeki lise öğrencilerinde riskli sağlık davranışlarının değerlendirilmesi*. Uzmanlık Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi.

Carroll, A., Houghton, S., Hattie, J., Durkin, K. (1999). Adolescent reputation enhancement: Differentiating delinquent, nondelinquent, and at-risk youths. *Journal of Child Psychology and Psychiatry.* 40(04), 593-606.

CDC. (2018). *Adolescent and school health: What is the youth risk behavior surveillance system (YRBSS),* Youth Risk Behavior Surveillance System (YRBSS).

14Haziran2018,https://www.cdc.gov/healthyyouth/data/yrbs/overview.htm (Erişim tarihi: 02.01.2019).

Chambers, C. V. (1995). Childhood and adolescence. In: *Textbook of Family Practice*. (ed) Rakel RE 5th ed. Philadelphia: W.B. Saunders Company. 634-659.

Clark, D. B., Vanyukov, M. and Cornelius, J. (2002). Childhood antisocial behavior andadolescent alcohol use disorders. *Alcohol research and health*.*26*(2), 109-115.

Corcoran, J. (1999). Solution-focused interviewing with child protective services clients. *Child Welfare*, 78(4), 461-472.

Corey, G. (2005). *Psikolojik danışma ve psikoterapi kuram ve uygulamaları.* Ankara: Mentis Yayıncılık.

Cowie, H. (2000). Bystanding or standing by: Gender issues in coping with bullying in schools. *Aggressive Behavior*, 26, 85-97.

Çelikkaleli, Ö.,Gökçakan, N. ve Çapri, B. (2005). Lise öğrencilerinin bazı psikolojik ihtiyaçlarının cinsiyet, okul türü, anne ve baba eğitim düzeyine göre incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 245-268.

Çok, F., Karaman, N.G., Ercan, H., Büyüköztürk, Ş. (2009). *Ergenlikte riskli davranışların yaygınlığının belirlenmesi ve azaltılması: Okul temelli bir proje*. TUBİTAK: Ankara.

Çöplü, F. ve Şimşek, H. (2018). Lise öğrencilerinin riskli davranışlar gösterme düzeyleri ile okula bağlanma düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4* (1) , 18-30.

Çuhadaroğlu, F. (2000). Ergenlik döneminde psikolojik gelişim özellikleri. *Katkı Pediatri Dergisi Adolesan Sayısı*, 21(6),863-868.

Dacey, J.S. and Kenny, M. (1994). *Adolescent development*. USA: Brown &Benchmark Publishers.

Danış, Z. (2019). *Liseye giden öğrencilerin riskli davranışlarının incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. Harran Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Deci, E. L. and Ryan, R. M. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review Of Psychology*, 52(1), 141-166.

Deci, E. L. and Ryan, R. M. (2008). Self-determination theory: A macro theory of human motivation, development, and health. *Canadian Psychology/Psychologie Canadienne*, 49(3), 182-185.

Demir, B. D. (2006). *Liseye devam eden kız öğrencilerin beslenme alışkanlıkları ve beden algısını etkileyen etmenler*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Denmark, F. L., Krauss, H. H., Wesner, R. W., Midlarsky, E., Gielen, U. P. (2005). *Violence in schools; Crossnational and cross-cultural perspectives*. New York: Springer Science.

Donovan, J. E. (1996). Problem-behavior theory and the explanation of adolescent marijuana use. *Journal of Drug Issues*, 26(2), 379-404.

Durkheim, E. (1992). *İntihar*. (Çev: Özer Özankaya). Ankara: İmge Kitabevi.

Durmaz, M. (2012). *Ortaöğretim öğrencilerinin (10. Sınıf) temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmışlık düzeyleri, motivasyon ve matematik kaygısı arasındaki ilişkilerin belirlenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Durmuş, B. (2013). *Sosyal bilimlerde SPSS'le veri analizi*. Beta Basım Yayım.

Ekinci, Ö.(2015). *Mersin merkezdeki liseli ergenlerde riskli davranışla*r. Doktora Tezi, Mersin: Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi / Halk Sağlığı Anabilim Dalı.

Ekşi, A. (1990). *Çocuk, genç, ana babalar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Emler, N. (1984). Differential involvement in delinquency: Toward an interpretation in terms of reputation management. *Progress in Experimental Personality Research*, 13, 173-239.

Eneç-Can, F. (2007). *Edirne şehir merkezindeki lise öğrencilerinde riskli sağlık davranışlarının değerlendirilmesi,* Uzmanlık Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi.

Eneç-Can, F. N., Şahin, E. M., Erdal, M., Aktürk, Z., Kara, M. (2011). Edirne Şehir Merkezindeki Lise Öğrencilerinde Riskli Sağlık Davranışlarının Değerlendirilmesi. *TAF Preventive Medicine Bulletin, 10*(6) 687-700.

Engels, R. C., De Kemp, R. A. T., Scholte, R. H. J., Overbeek, G. (2006). Early adolescent delinquency: The role of parents and best friends. *Criminal Justice and Behavior*, 33, 488-510.

Ercan, O. (2001). İstanbul lise gençlerinde riskli davranışların sıklığı ve cinsiyete göre dağılımı. *Türk Pediatri Arşivi*, 36, 199-211.

Ergene, T., Özer, A., Gençtanırım-Kurt, D., Arıcı-Şahin, F., Demirtaş-Zorbaz, S., Kızıldağ, S., ...Hoard, P. (2019). Lise öğrencilerinde riskli davranışlar ve nedenleri: nitel bir çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(1), 197-217.

Ersever, O. G. (1996). İntihar krizinde müdahale. *Kriz Dergisi*. 4 (51): 67–69.

Erwin, J.C. (2003). Giving Students What They Need. *Educational Leadership*, 61 (1), 19-24.

Eskin M., Ertekin K., Dereboy C., Demirkıran, F. (2007) Risk factors for and protective factors against adolescent suicidal behavior in Turkey. *Crisis: The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention,* 28: 131–139.

Eskin, M. (2001). Ergenlikte yalnızlık, baş etme yöntemleri ve yalnızlığın intihar davranışı ile ilişkisi. *Klinik Psikiyatri*, 4(5), 5-11.

Field, A.P. (2009). *Discovering statistics using SPSS: sex and drugs and rock 'n' roll* (3rd edition). London: Sage.

Field,T., Miguel, D. and Sanders, C. (2002). *Adolescents' parent and peer relationships. Universityof Miami School of medicine.* Florida.

Frey, L. M. and Wilhite, K. (2005). Our five basic needs: Application for understanding the function of behavior. *Intervention in School and Clinic*, 40(3), 156-160.

Gallatin, J. (1995). Ergenlik kuramları. J.F. Adams (Ed) *Ergenliği anlamak* (49-80) (Çev. Nermin Çelen) B. Onur (Ed.). Ankara: İmge Yayınevi.

Gander, J. M. and Gardiner, H. W., (1993). *Çocuk ve ergen gelişimi*. (Çev: Ali Dönmez v.d.). Ankara: İmge Kitabevi.

Gençtan, E. (1995). *Normal dışı davranışlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Gençtanırım, D. (2004). *Ergenlerde intihar olasılığının yordanması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: *Hacettepe Üniversitesi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gençtanırım-Kuru, D. (2014). Riskli davranışlar ölçeği üniversite formu: Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Eğitim ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 5 (1), 24-34.

Gençtanırım-Kuru, D. ve Ergene, T. (2014). Riskli davranışları ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *International Journal of Social Science*, 25(1), 125-138.

Gençtanırım-Kuru, D. (2010) *Ergenlerde riskli davranışların yordanması*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gençtanırım-Kuru, D. ve Tuncay, E. (2017). Türk ergenlerde riskli davranışların yordanması. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 42 (189), 137-152.

George, D. and Mallery, P. (2013) *SPSS for windows step by step: A simple guide for reference 11.0 update*. 4th Edition, Allyn& Bacon, Boston.

Glasser, W. (1975). *Reality therapy: A new approach to psychiatry*, Harper and Row Publishers, Perennial Library.

Glasser, W. (1998). *Choice theory in the classroom*. New York: Harper Perennial.

Glasser, W. (2001). *Choice theory in the classroom*. New York: Harper Publishers.

Glasser, W.(2000a). *Counseling with choice theory: the new therapy*. New York: Harpers Collins Publishers.

Glasser, W.(2000b). *Kaliteli eğitimde öğretmen*. İstanbul: Beyaz Yayınları.

Glasser, W. (2005). *Kişisel özgürlüğün psikolojisi: Seçim teorisi*. (Çev: M. İzmirli). İstanbul: Hayat Yayıncılık.

Goodwin, D. W. (1985). Alcoholism and genetics: The sins of the fathers. *Archives of General Psychiatry*, 42(2), 171-174.

Goetting, A. (1986). The developmental tasks of siblingship over the life cycle. *Journal of Marriage and the Family*, 703-714.

Gredler, M. E. (2001). *Learning and Instruction. Theory into Practice*. New Jersey: Upper Saddle River.

Greeley, J. and Oie, T. (1999). Alcohol and tension reduction. (K. E: Leonard and H. T. Blane Editors). *Psychological Theories of Drinking and Alcoholism*. New York: Guilford Press.

Greene, K.,Krcmar, M., Walters, L. H., Rubin, D. L., Hale, J. A. L. (2000). Targeting adolescent risk-taking behaviors: the contributions of egocentrism ands ensation-seeking. *Journal of Adolescence*, 23, 439-461.

Greydanus D.E. and Patel, D. R. (2003). *Substance abuse in adolescents: a complex conundrum for the clinician*. Pediatr Clin N Am;50: 1179-223

Gülgez Ö.E. ve Kısaç İ. (2014). Lise öğrencilerinin olumsuz riskli davranışlarının yaş, cinsiyet ve psikolojik belirtiler değişkenleri açısından incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi,* 33,122-36.

Gürdal-Küey, A. (2008). Yeme Bozuklukları, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Eğitimi Etkinlikler. *Adolesan Sağlığı*, 81-83.

Haghdoost, A., Abazari, F., Abbaszadeh, A., Rabori, E. D. (2014). Family and the risky behaviors of highschool students. *Iranian Red Crescent Medical Journal*, 16,(10). e15931.

Hair, J. F. Jr., Black, W.C., Babin, B.J., Anderson, R.E. (2010). *Multivariatedataanalysis*, (7. ed.). Pearson Education, New Jersey.

Hamurcu, H. ve Sargın, N. (2011). Lise öğrencilerinin boyun eğme davranışları ile psikolojik ihtiyaçları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1(31), 171-187.

Hehherington, M. E. and Parke, R.D. (1986). *Child psychology: A contemporary viewpoint.* New York: Mc Graw Hill Book Company.

Herken, H.ve Özkan, İ. (1998). Sigara ve sosyal öğrenme. *Genel Tıp Dergisi*, 8(1), 45-47.

Hirschi, T. and Stark, R. (1969). Hellfire and delinquency. *Social Problems*. 17(2), 202-213.

Huebner A. J, Howell L. W. (2003). Examining the relationship between adolescent sexual risk-taking and perceptions of monitoring, communication, and parenting styles. *J Adolescent Health*. 33(2),71–8.

İkinci, M. (2003). *Ergenlerde temel ihtiyaçların karşılanma düzeyi ile başa çıkma davranışları arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Jessor, R. and Jessor, S. L. (1977). *Problem behavior and psychosocial development: A longitudinal study of youth*. San Diego, CA: Academic Press.

Jessor, R. (1987). Problem- behavior theory, psychosocial development, and adolescent problem drinking. *British Journal of Addiction*. 82, 331- 342.

Jessor, R. (1992). Risk behavior in adolescence: A psychosocial framework for understanding and action. *Developmental Review*.12(4), 374-390.

Jessor, R. (Ed). (1998). *New perspectives on adolescence risk behavior*. New York: Cambridge Press.

Kalkım, A. ve Toraman, A. U. (2014). Göçmen ve göçmen olmayan ergenlerin riskli sağlık davranışlarının belirlenmesi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 13(4), 289-294.

Kaplan, H. B., Martin, S. S.and Robbins, C. (1984). Pathways to adolescent drug use: Self-derogation, peer influence, weakening of social controls, and early substance use. *Journal of Health and Social Behavior*, 270-289.

Kapungu, C.T., Holmbeck, G.N., Paikoff R. L. (2006). Longitudinal association between parenting practices and early sexual risk behaviors among urban African American adolescents: The moderating role of gender. *J Youth Adolesc*. 35(5),783–94.

Kara, B., Hatun, Ş., Aydoğan, M, Babaoğlu, K., Gökalp A. S. (2003). Kocaeli ilindeki lise öğrencilerinde sağlık açısından riskli davranışların değerlendirilmesi. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi.*46 (1),30-7.

Kara, S., Baş, F.Y. ve Açıkalın, C., (2011). Sigara içme davranışları ve etkili faktörler: Tıp ve Diş Hekimliği Fakültelerinin ilk ve son sınıf öğrencileri üzerinde çalışma. *Smyrna Tıp Dergisi,* 1(1), 16-21

Karababa, A. (2018). *Üniversite öğrencilerinde can sıkıntısının yordayıcıları olarak temel ihtiyaçlar, yalnızlık ve yaşam doyumu*. Yüksek Lisans Tezi. Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Karahan, O.(2012).*Fen lisesi öğrencilerinin öz-düzenlemeli öğrenme becerisine sahip olma durumlarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Karakaş, Ö. (2006). *Ergenlerde tütün, alkol ve madde kullanımı ile ilişkili psikolojik faktörler.* Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karasar, N. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemi*. (25.baskı). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

Karayağız Muslu, G. ve Aygün, Ö. (2017). Ergenlerin riskli sağlık davranışlarının ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi,* 10(4), 242-250.

Kırcan, S. (2006). *Ergenlerde akran baskısı ve iç veya dıs kontrol odağının madde kullanımı ile ilişkisi*. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kleinbaum D., Kupper L., Muller K., Nizam A., (1998). *Applied regression analysis and other multivariable methods,* Third Edition, Duzbury Press, Pacific Grover.

Koç M. (2004). Gelişim psikolojisi açısından ergenlik dönemi ve genel özellikleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 231-56.

Köklü, A. (2019). *Ergenlerde ahlaki uzaklaşma ile riskli davranışlar ve empati yeteneği arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Körük, S. (2016). *Ergenlerde riskli davranışların güvensiz bağlanma ve algılanan sosyal destek tarafından yordanmasında psikolojik belirtilerin aracı rolü*, Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi.

Kulaksızoğlu, A. (1998). *Ergenlik psikolojisi*. İstanbul: Remzi Yayınevi.

Kulaksızoğlu, A. (1999). *Ergenlik psikolojisi*. İstanbul: Remzi Yayınevi.

Kulaksızoğlu, A. (2009). *Ergenlik psikolojisi.* (11. baskı). Remzi Kitabevi, İstanbul.

Lansford, J. E.,Criss, M. M., Pettit, G. S., Dodge, K. A., Bates, J. E. (2003). Friendship quality, peer group affiliation, and peer antisocial behavior as moderators of the link between negative parenting and Adolescent externalizing behavior. *Journal of Research on Adolescence,* 13, 161-184.

Lindberg, L. D.,Boggess, S., Porter, L., Williams, S. (2000). *Teen risk-taking: a statistical portrait*. Urban Institute. Washington DC.

Litwack, L. (2007). Basic needs: A retrospective, *International Journal of Reality Therapy*, 26, 2.

Mahalik, J. R., Levine Coley, R., McPherran Lombardi, C., Doyle Lynch, A., Markowitz, A. J., Jaffee, S. R. (2013). Changes in health risk behaviors for males and females from early adolescence through early adulthood. *Health Psychology*, 32(6), 685-94.

Maner, F. (2001). Yeme bozuklukları. *Psikiyatri Dünyası*, 5(4), 130-139.

Mancini, J. A. and Huebner, A. J. (2004). Adolescent risk behavior patterns: Effects of structured time-use, interpersonal connections, self-system characteristics, and socio-demographic influences. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 21(6), 647-668.

Miller, P. H. (2008). *Gelişim psikolojisi kuramları*. (Çev: Z. Gültekin). Ankara: İmge Kitabevi.

Moran, B. L. ve DuBois, D. L. (2002). Relation of socialsupportand self-esteemto problem behavior: Investigation of DifferingModels. *Journal of Early Adolescence*, 22, 407-435.

Morsünbül, Ü. (2010). Ergenlikte kimlik gelişimini açıklayan yaklaşımlar/modeller: Ergen ruh sağlığı açısından sonuçları. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 17(2), 105-111.

Nicholson, D. ve Ayers, H. (2004). *Adolescentproblems: A practical guide for parents, teachers and counsellors.* London: David Fulton.

Ornish, D. (1998). *Love and survival: 8 pathways to intimacy and health*. Harper Perennial.

Öner S., Şaşmaz T., Buğdaycı R., Kurt A.O. (2005). Mersin Çıraklık Eğitim Merkezine devam eden çıraklarda sigara, alkol, madde kullanma prevelansı ve etkileyen risk faktörleri. *Yeni Symposium*, 3(1):33-7.

Öner, U. ve Gümüş, A. E. (2000). Kurt Lewin ve alan kuramı Lewin'in çocuk psikolojisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 33(1), 9-27.

Öngören, B., Sarıefe, H. ve Balcı, Y. (2017). Ergenlerde riskli davranışların sosyal açıdan irdelenmesi, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 62, 333-347

Özakar Akça, S. ve Selen, F. (2016). Erkek ergenlerde riskli davranışlar: Bir lise örneği. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 15(3), 206-212.

Ögel, K. (2007). *Riskli davranışlar gösteren çocuk ve ergenler alanda çalışanlar için bilgiler*. İstanbul: Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği.

Ögel, K., Taner I. ve Eke-Yılmazçetin, C. (2006). *Okullarda suç ve şiddeti önleme kılavuzu.* İstanbul: Yeniden Yayınları, No:7.

Öğülmüş, S. (2007). Okullarda şiddet ve önlenmesi. İçinde: *okullarda şiddetin önlenmesi: mevcut uygulamalar ve sonuçları*. Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları.

Özakar Akça, S. ve Selen, F. (2014). Risky Behaviours of Working Adolescents in Turkey. *Asian Journal of Humanities and Social Studies.* 2 (3) 439-446.

Özbay, H. ve Öztürk, E. (1992). *Gençlik*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Özcebe, H.(2008). *Gençler ve sigara.* Sağlık Bakanlığı, Yayın No: 731.

Özcebe H. (2010). Adolesanlarda yüksek riskli davranışlar. İçinde: Hasanoğlu E, Düşünsel R, Bideci A (eds). *Temel Pediatri*. 1. Baskı. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri. 1611-1613.

Özcebe, H., Uner, S., Tezcan, S., Erbaydar, N. P., Teletar, G. (2012). Risky behaviors of university students: a cross-sectional study. *Turkish Journal of PublicHealth,* 10(1), 1-12.

Özge-Çavuş, F., Görpelioğlu, S., Çavuş, U. Y. (2017). Ankara ilindeki ergenlerde riskli davranışların sıklığı, dağılımı. *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 21(1), 2-16.

Özkan, M. S., Gündoğan, S. ve Eldeleklioğlu, J. (2018). Lise öğrencilerinin riskli davranışlarının karar verme becerileri ve çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *İlköğretim Online*, 17(3), 1238-1251.

Özmen, D., Çetinkaya, A. Ç., Ergin, D., Şen, N., Erbay, P. D. (2007). Lise öğrencilerinin yeme alışkanlıkları ve beden ağırlığını denetleme davranışları. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 6(2), 98-105.

Park, N. S., Lee, B. S., Bolland, J. M., Vazsonyi, A. T., Sun, F. (2008). Early adolescent pathways of antisocial behaviors in poor, inner-city neighborhoods. *The Journal of Early Adolescence*, 28(2), 185-205.

Patton DD. and Harris JR. (2007). Ergenlik gelişimi ve tarama, İçinde: (Çev: Mazıcıoğlu MM.),(Çev. Edt. Kut A, Tokalak İ, Eminsoy MG.). *Aile hekimliği tanı ve tedavi*. Ankara, Güneş Tıp Kitabevleri. 129-138.

Pawlowski, B., Atwal, R.and Dunbar, R. I. M. (2008). Sex differences in everyday risk-takingbehavior in humans. *Evolutionary Psychology*, 6(1), 29-42.

Pekcan H. (2012). Adolesan (Delikanlı) Sağlığı. İçinde: Güler, Ç., Akın L. (eds). *Halk sağlığı temel bilgiler*. (2. baskı). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları,486-538.

Peterson, A.V. (2000). Choice theory and reality therapy. *TCA Journal*, 28 (1), 41-50.

Peterson, A.V. (2008). Pete's pathogram: Pathway to success. US: Action Printing.

Rey J.M., Sawyer M.G., Raphael B., Patton G.C., Lynskey M.(2002). Mental health of teenagers who use cannabis. Results of an Australian survey. *British Journal of Psychiatry*.2002 March;180:216-21.

Rosenfeld, P.,Culbertson, A. L. and Magnusson, P. (1992). *Human needs: A literature review and cognitive life span model* (No. NPRDC-TN-92-13). Navy Personnel Research and Development Center San Diego CA.

Ruangkanchanasetr, S., Plitponkarnpim, A., Hetrakul, P., Kongsakon, R. (2005). Youth risk behavior survey: Bangkok, *Thailand. Journal of Adolescent Health*, 36: 227–235.

Sağlık Bakanlığı. (2017). *Sağlık istatistikleri yıllığı 2016*, Sağlık Araştırmaları Genel Müdürlüğü, Ankara.

Sandıkçı, Ç. (2018). *Ergenlerde riskli davranışların kişilik özellikleri tarafından yordanmasında sosyal ilişki unsurlarının aracı rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

Santrock, J. W. (2014). *Ergenlik*(Çev. DM Siyez). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Sarı, C. (2006). *Lise öğrencilerinde riskli sağlık davranışları*. Yüksek lisans tezi. İstanbul :Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

Sawyer, S. M., Afifi, R. A., Bearinger, L. H., Blakemore, S. J., Dick, B., Ezeh, A. C., Patton, G. C. (2012). Adolescence: a foundation for future health. *The Lancet*, 379 (9826), 1630-1640.

Sheckter, M. E. (2000). *Risk and protective factors for adolescent substance use,* Doctoral dissertation, University of Saskatchewan.

Schultz, D. P. and Schultz, S. E. (2002). *Modern psikoloji tarihi*. (Çev: Y. Aslay).Kaknüs Yayınları. İstanbul.

Seligman, L. (2001). Systems, strategies, and skills of counseling and psychotherapy. Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall.

Semerci, B. (2007). *Ergen ruh sağlığı*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Sever, G. (2015). *Lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerinin algılanan sosyal destek ve riskli davranışlarla ilişkisinin incelenmesi.*Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

Shaffer, D. R. and Kipp, K. (2013). *Developmental psychology: Childhood and adolescence*. Cengage Learning.

Siyez, D. M. (2009). *School based problem behaviour prevention for adolescents and good practices*. Ankara: Pegem Academy.

Siyez, D. M. and Aysan, F. (2007). Prediction of adolescent problem behaviours with respect to psychosocial risk factors and preventive factors. *Dokuz Eylül University Education Faculty Journal*, 20(1), 145-171.

Siyez, D. M. ve Kaya, A. (Ed.) (2013). *Okul danışanları için çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma*. Pegem Akademi Yayıncılık.

Sohrabivafa, M.,Tosang, M. A., Zadeh, S. Z. M., Goodarzi, E., Asadi, Z. S., Alikhani, A.,... Khazaei, Z. (2017). Prevalence of risky behaviors and related factors among students of Dezful. *Iranian journal of psychiatry*, 12(3), 188-193.

Somayaji, D. (2003). *Acculturation and adolescent risk taking behaviour*, Master'sthesis. Buffalo, New York Universty.

Sprinthall, A. and Collins, W. A. (1995). A*dolescent psychology developmental view*. New York: McGraw-Hill.

Story, M. and Resnick, M. D. (1986). Adolescents' views on food and nutrition. *Journal of Nutrition Education*, 18(4), 188-192.

Story, M. and Stang, J. (2005). Understanding adolescent eating behaviors. *Guidelines for adolescent nutrition services*, 9-19.

Steinberg, L. and Morris, A. S. (2001). Adolescent development. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 83-110.

Suh, S. P. (2001). *Korean American adolescents perceptions of contributors to school dropout*, Doctoral dissertation, The University of Alabama.

Susman E.J. ve Rogol, A. (2004). Puberty and psychological development. In: *handbook of adolescent psychology*. (eds) Lerner RM, Steinberg L. 2th ed. Hoboken, New Jersey. John Wiley&Sons, Inc.15-44.

Şahin, E. ve Korkut-Owen, F. (2009). Psikolojik ihtiyaçları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(32), 64-74.

Tahiroğlu, A.Y., Avcı, A. ve Çekin N., (2008), Çocuk istismarı, ruh sağlığı ve adli bildirim zorunluluğu, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 9(1):1-7.

Tanrıdağ, R. (2000). Sigara içme davranışı üzerinde denetim odağının etkisinin incelenmesi. *Kriz Dergisi*, 8(1), 21-26.

Tatlıoğlu, K. (2018). Okullarda şiddet ve zorbalık üzerine, *Egitime Bakış- Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırmaları Dergisi*, 42(14), 72-78.

Tekgül, N., Dirik, N., Karademirci, E., Bıçakçı, B., Öngel, K. (2012). Ergen ebeveynlerinin ergenlik hakkındaki bilgi ve tutumlarının değerlendirilmesi. *Tepecik Eğitim Hastanesi Dergisi*, 22(1),59-62.

Telef, B.B. (2014). Ergenlerde olumlu ve olumsuz duygular ile riskli davranışlar arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 22 (2),591-604.*

Toros, F., Bilgin, N. G., Buğdaycı, R., Şaşmaz, T., Çamdeviren, H. (2003). Çocuk ve ergenlerde intihar girişimi ve risk faktörleri. *Adli Bilimler Dergisi*, 2 (2), 11-17.

Tuzgöl-Dost, M. ve Keklik, İ. (2014). Sürekli kaygı, umutsuzluk ve benlik saygısının ergenlerin riskli davranışlarını yordama gücü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* 13 (51),195-208.

Tümer, A. ve Şahin, S. (2011). Ergenlerin riskli sağlık davranışları. *Sağlık ve Toplum*, 21(1), 32-38.

Türkdogan, T. ve Duru, E. (2011). The ınvestigation of the fulfillment level of basic needs in university students according to some sociodemographic variables. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Education Faculty,* 11(22), 199-223.

Uludağlı N. P. ve Sayıl M. (2009). Orta ve ileri ergenlik döneminde risk alma davranışı: Ebeveyn ve akranların rolü. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12(23),14-24.

Uysal, H. T., Aydemir, S. ve Genç, E. (2017). Maslow'shierarchy of needs in 21st century: The examination of vocational differences. *Researches on Scienceand Art in 21st Century*, 1, 211-227.

Uysal, R. ve Bingöl, T. Y. (2014). Ergenlerde risk alma davranışının öz-yeterlik ve farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(8), 573-582.

Viner, R. M., Ozer, E. M., Denny, S., Marmot, M., Resnick, M., Fatusi, A., Currie, C. (2012). Adolescence and the social determinants of health. *The Lancet*, 379(9826), 1641-1652.

Washington, E. L. (2001). *A case study of school related factors associated with dropouts of hudson high school*. Degree of Doctor. Fielding Graduate Institute.

WHO. (2003). *Promoting the health of young people in Custody*. http://www.euro.who.int/document/e81703.pdf (Erişim tarihi: 12.12.2018).

WHO. (2016). *World Health Organization progress report 2014–15*, Department of maternal, newborn, child and adolescent health.

WHO. (2018). *Maternal, newborn, childandadolescenthealth: Adolescenthealth. World Health Organization*. http://www.who.int/topics/adolescent_health/en/. (Erişim tarihi: 02.01.2019).

Wilson, W. (1967). Correlates of avowed happiness. *Psychological Bulletin*, 67, 294-306.

Windle, M. (1992). Temperament and social support in adolescence: ınterrelations with depressive symptoms and delinquent behaviors. *Journal of Youth and Adolescence*, 21 (1), 1-20.

Wubbolding, R. E. (2011). *Reality therapy*. Washington: American Psychological Association.

Yalçın, A. F. (2007). *Başarı kimliği geliştirme programının etkililiği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zamboanga, B. L., Carlo, G. and Raffaelli, M. (2004). Problem behavior theory: An examination of the behavior structure system in Latino and non-Latino college students. *Revista Interamericana de Psicología/ Interamerican Journal of Psychology*, 38 (2), 253-262.

Zimmermann G. (2010). Risk perception, emotionregulationandimpulsivity as predictors of risk behaviours among adolescents in Switzerland. *Journal of Youth Studies*, 13: 83-99.

EKLER

Ek-1: Anket Formu

Sevgili Öğrenciler;

Lise öğrencilerinin temel ihtiyaçlarını belirlemek amacıyla bir araştırma planlanmıştır. Bu araştırma kapsamında bilgi toplamak amacıyla kişisel bilgi formu hazırlanmıştır. Ayrıca ihtiyaçlarınızı belirlemek üzere ve davranışlarınızı anlamak üzere iki ölçek bulunmaktadır. Vereceğiniz cevaplar sadece bilimsel amaçlı kullanılacak ve bireysel bir değerlendirme yapılmayacaktır. Bu nedenle adınızı, soyadınızı ve numaranızı yazmanıza gerek yoktur. Her bir ifadeyi okuduktan sonra size uygun gelen seçeneği (X) çarpı biçiminde işaretleyerek yanıtlayınız.

İçten ve samimi cevaplarınız için teşekkür ederim.

Kısım-1: Kişisel Bilgi Formu

1. Cinsiyetiniz nedir?

( ) Kadın ( ) Erkek

2. Sınıf düzeyiniz?

( ) Hazırlık ( ) 9.sınıf ( ) 10.sınıf

( ) 11.sınıf ( ) 12.sınıf

3. Okul türünüz nedir?

( ) Anadolu Lisesi

( ) Fen Lisesi

( ) Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

( ) Sosyal Bilimler Lisesi

( ) İmam Hatip Anadolu Lisesi

( ) Spor Lisesi

4. Annenizin ve babanızın birliktelik durumu:

( ) Birlikte yaşıyorlar ( ) Boşandılar

( ) Annem hayatta değil ( ) Babam hayatta değil

( ) Her ikisi de hayatta değil

5. Sizin dışınızdaki kardeş sayınız:

( ) Kardeşim yok ( ) 1 kardeşim var

( ) 2 kardeşim var ( ) 3 ve daha çok kardeşim var

6. Annenizin ve babanızın eğitim durumu nedir? (Her biri için ayrı ayrı işaretleyiniz)

	Anne	Baba
Okuryazar değil	( )	( )
Okur-yazar	( )	( )
İlkokul mezunu	( )	( )
Ortaokul mezunu	( )	( )
Lise mezunu	( )	( )
Üniversite mezunu	( )	( )
Master/Doktora	( )	( )

7. İkamet ettiğiniz yer?

( ) Aile yanı ( ) Yurt-pansiyon

( ) Akraba yanı ( ) Diğer……..

Kısım-2: Riskli Davranış Ölçeği

Sevgili Öğrenciler, aşağıdaki ifadeleri okuyun ve size uygunluk derecesine göre işaretleyin.

İFADE	Kesinlikle Uygun Değil	Uygun Değil	Kısmen Uygun	Uygun	Kesinlikle Uygun
1. Arkadaşlarımla ağız kavgası yaptığım olur.	( )	( )	( )	( )	( )
5. Hakkımı kavga ederek savunurum.	( )	( )	( )	( )	( )
6. Arkadaşlarımla tartıştığımda ağzıma geleni söylerim.	( )	( )	( )	( )	( )
7. Arkadaşlarıma kantinden zorla bir şeyler ısmarlatırım.	( )	( )	( )	( )	( )
11. İstediğimde kolaylıkla sigara alabilirim.	( )	( )	( )	( )	( )
21. Abur cubur yemekten hoşlanırım.	( )	( )	( )	( )	( )
22. Çoğunlukla ev dışında yemek yerim.	( )	( )	( )	( )	( )
23. Okulu bırakmayı düşünüyorum.	( )	( )	( )	( )	( )
27. Arkadaşlarımın birçoğu okula gitmiyor.	( )	( )	( )	( )	( )
28. Okuldan ayrılıp bir an önce bir işte çalışmaya başlamak istiyorum.	( )	( )	( )	( )	( )
29. Okulda başarılı olmam bana bir fayda sağlamayacaktır	( )	( )	( )	( )	( )

Kısım-3: Temel İhtiyaçlar Ölçeği

Aşağıda eğitiminiz sırasında ve normal yaşantılarınız içerisinde yaşadığınız durumlarla ilgili ifadeler bulacaksınız. Kafanızda kendi durumunuz üzerinde odaklanıp değerlendirmelerinizi yaptıktan sonra cevaplandırmalarınızı somut olarak gerçekleştiriniz. Lütfen aşağıda verilen değerlendirmeyi kullanarak sizin durumunuz için en uygun olan sayıyı yuvarlak içine alınız veya üzerini X ile işaretleyiniz.

1: Hiç Katılmıyorum 2: Katılıyorum 3: Kararsızım
4: Katılmıyorum 5: Tamamen Katılıyorum

NU	İFADE	1	2	3	4	5
1	Bir sorunum olduğunda, destek ve öğüt için aileme başvurabilirim					
6	Hoşça vakit geçirebileceğim arkadaşlara sahibim.					
7	Seçtiğim kıyafetler konusunda annem beni özgür bırakır.					
10	Onlarla birlikteyken arkadaşlarımın beni takdir ettiklerine inanıyorum.					
11	Sorunlarımın üstesinden gelebileceğime inanırım.					
16	Arkadaşlarıma ayırdığım zaman konusunda ailem beni sınırlamaz.					
17	Ailemle birlikte olmak hoşuma gider					
20	Yaptığım işin en iyisini yapmalıyım.					
21	Eğlenmek için sosyal ve kültürel etkinliklere katılırım.					
25	Sevinçlerimi ve üzüntülerimi arkadaşlarımla ve ailemle paylaşmak beni mutlu eder.					
26	Çevremdekiler beni esprili ve şakacı biri olarak nitelerler.					

Ek-2: İzin Yazısı

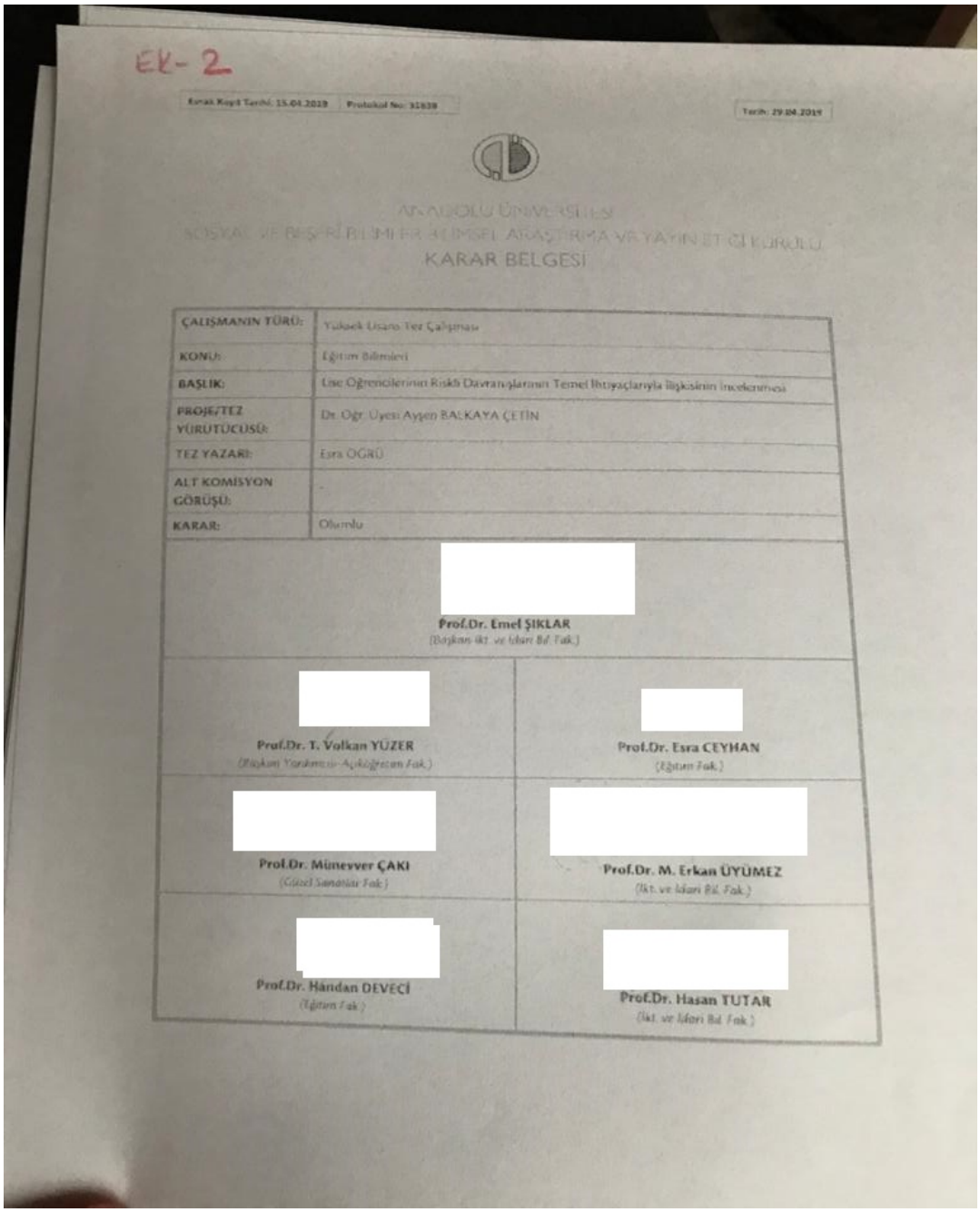

EK- 2

Evrak Kayıt Tarihi: 15.04.2019 Protokol No: 31839

Tarih: 29.04.2019

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
KARAR BELGESİ

ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	Yüksek Lisans Tez Çalışması
KONU:	Eğitim Bilimleri
BAŞLIK:	Lise Öğrencilerinin Riskli Davranışlarının Temel İhtiyaçlarıyla İlişkisinin İncelenmesi
PROJE/TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ:	Dr. Öğr. Üyesi Ayşen BALKAYA ÇETİN
TEZ YAZARI:	Esra OĞRÜ
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	-
KARAR:	Olumlu

Prof.Dr. Emel ŞIKLAR
(Başkan/ İkt. ve İdari Bil. Fak.)

Prof.Dr. T. Volkan YÜZER
(Başkan Yardımcısı-Açıköğretim Fak.)

Prof.Dr. Esra CEYHAN
(Eğitim Fak.)

Prof.Dr. Münevver ÇAKI
(Güzel Sanatlar Fak.)

Prof.Dr. M. Erkan ÜYÜMEZ
(İkt. ve İdari Bil. Fak.)

Prof.Dr. Handan DEVECİ
(Eğitim Fak.)

Prof.Dr. Hasan TUTAR
(İkt. ve İdari Bil. Fak.)

T.C.
KÜTAHYA VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 53490996-44-E.10034405
Konu :Anket İzni

22.05.2019

ESKİŞEHİR ANADOLU ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Genel Sekreterlik Yazı İşleri Müdürlüğü)

İlgi : a)13/05/2019 tarihli ve 39936 sayılı yazınız.
b)21/05/2019 tarihli ve 9957182 sayılı onay.

Üniversiteniz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Yüksek Lisans Programı öğrencisi Esra ÖĞRÜ, Dr. Öğr.Üyesi Ayşen BALKAYA ÇETİN'in danışmanlığında ***"Lise Öğrencilerinin Riskli Davranışlarının Temel İhtiyaçlarıyla İlişkisinin İncelenmesi"*** adlı tez çalışması kapsamındaki anket çalışması için Valilik Makamından alınan ilgi (b) onay ekte gönderilmiştir.

İlgilinin anket çalışması tamamlandıktan sonra bir örneğinin Müdürlüğümüz Ar-Ge birimine gönderilmesini arz ederim.

Hasan BAŞYİĞİT
İl Millî Eğitim Müdürü

Ek: İlgi (b) onay (1 sayfa)

İl Milli Eğitim Müdürlüğü/KÜTAHYA
Elektronik Ağ:kutahya.meb.gov.tr
e-posta:stratejigelistirme43@meb.gov.tr

Ayrıntılı bilgi için: Filiz ÖRNEK- VHKİ
Tel: (0 274) 2804394
Faks: (0274) 2804398

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. https://evraksorgu.meb.gov.tr adresinden 2a80-7c8f-3ad1-8452-76d6 kodu ile teyit edil

T.C.
KÜTAHYA VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

: 53490996-44-E.9957182
u : Anket İzni

21/05/2019

VALİLİK MAKAMINA

: a) MEB. Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 2017/25 nolu Genelgesi.
b) Eskişehir Anadolu Üniversitesi Rektörlüğünün 13/05/2019 tarihli ve 39936 sayılı yazısı.

Bakanlığımızın ilgi (a) Genelgesi doğrultusunda, Eskişehir Anadolu Üniversitesi ektörlüğünün ilgi (b) yazısında, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı ehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Yüksek Lisans Programı öğrencisi Esra ÖĞRÜ, Dr. ğr.Üyesi Ayşen BALKAYA ÇETİN'in danışmanlığında ***"Lise Öğrencilerinin Riskli avranışlarının Temel İhtiyaçlarıyla İlişkisinin İncelenmesi"*** adlı tez çalışması apsamındaki anket çalışmasını İlimiz genelinde bulunan liselerde okuyan öğrencilere ygulamak istediği belirtilmektedir.

İl Millî Eğitim Şube Müdürü İsmail GÜVEN'in başkanlığında toplanan değerlendirme omisyonu yapmış olduğu inceleme sonucunda söz konusu anket çalışmasının okullarda gulanabilir olduğuna karar vermiş olup, eğitim- öğretimi aksatmadan, konunun dışına kmamaları, bütün sorumluluğun ilgililere ve okul müdürlüğüne ait olmak üzere yukarıda lirtilen anket çalışmasının tamamlandıktan sonra bir örneğinin Müdürlüğümüze verilmek ere yapılmasını;

Makamlarınızca da uygun görülmesi halinde olurlarınıza arz ederim.

Hasan BAŞYİĞİT
İl Millî Eğitim Müdürü

OLUR
21/05/2019

Arif YALÇIN
Vali a.
Vali Yardımcısı

i Eğitim Müdürlüğü/KÜTAHYA
onik Ağ:kutahya.meb.gov.tr

Ayrıntılı bilgi için: Filiz ÖRNEK- VHKİ
Tel: (0 274) 2804394
Faks: (0 274) 2804398